

KANTAR

JUSTIITSMINISTEERIUM

Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs

Lõpparuanne

2021

Uuring viidi läbi Justiitsministeeriumi tellimusel. Uuringut aitasid rahastada Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetused 2014-2021, programm „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine”, projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“.

Uuringu eri etappides osalesid ja olid vastutavad:

Tellijapoolne kontaktisik: Laidi Surva, Justiitsministeerium

Uuringu autorid: Heidi Reinson, Jaanika Hämmal, Kristiina Kruuse, Külliki Rannu, Mari-Liisa Parder

Kvalitatiivuuringu tugi: Margit Puskar

Täname kõiki intervjuudes ja töötoas osalenud spetsialiste ja noori. Samuti täname kolleege Emoris ja koostööpartnereid, kes aitasid huvitavaid allikaid leida ja lühisekkumiste ideid täiendada – Anna Petermann, Anu Varblane, Kate-Riin Kont.

Kontaktinfo:

AS Emor
Maakri 21,
10145 Tallinn
www.kantaremor.ee
tel: 626 8500
emor@emor.ee

Sisukord

1.	Lühikokkuvõte	4
2.	Uuringu taust ja eesmärk	6
3.	Kasutatud metoodika	7
4.	Teoreetiline taust	9
4.1	Õigusrikkumisi seletavad teooriad	9
4.2	Ohukohad ja riskitegurid	10
5.	Arutelud ekspertide ja noortega	12
5.1	Kvalitatiivuuringu põhitulemuste kokkuvõte	12
5.2	Põhjused, miks noored satuvad õigusrikkumistesse	13
5.3	Esmased vs. korduvad õigusrikkujad	15
5.4	Õigusrikkumistega noorte pered	18
5.5	Praktika ja mõjutusvahendid õigusrikkujatega tegelemisel	21
5.6	Koostöö	26
5.7	Noorte sisemised motivaatorid hoidumaks edasistest õigusrikkumistest	29
5.8	Peamised kitsaskohad õigusrikkumistega noortega tegelemisel	31
5.9	Politseinike jaoks kõige keerulisemad või täiendavaid sekkumisi vajavad juhtumid	33
5.10	Spetsialistide ettepanekud sekkumiste väljatöötamiseks	34
5.11	Noorte nägemus õiglastest ja sobivatest sekkumistest	38
6.	Ettepanekud lühisekkumisteks	39
6.1	Kokkuvõte ettepanekutest	39
6.2	Lähtekohad	40
6.3	Sekkumiste ajastus ja läbiviimine	41
7.	Kokkuvõte ja soovitused	59
	Lisa 1 – Otsustuspuu	62
	Lisa 2 – Tulevikuvõimaluste puu	64
	Lisa 3 – Vestluskava mustand politseiametnikule sekkumiste testimiseks	70
	Lisa 4 – Teiste riikide lähenemine noorte kuritegevuse ennetamisele	72
	Lisa 5 – Noorte vestluskavad	77
	Lisa 6 Ametnike tagasiside sekkumisi tutvustavas töötoas	83
	Lisa 7 – Kvalitatiivuuringus ja töötubades osalejad	84
	Kasutatud kirjandus	86

1. Lühikokkuvõte

Teaduskirjanduse, teiste riikide praktika ning intervjueeritavate kogemuste põhjal on kõige olulisemad aspektid, mida lühisekkumiste rakendamisel silmas pidada, järgnevad:

- **Sekkumine peaks toimuma võimalikult vara.** Ideaalis peaks ennetustöö tegelema varasema märkamisega, aga politsei tööd silmas pidades on just esimene vahelejäämine selleks oluliseks momendiks, kuhu mõjutustegevusi planeerida. Politseiametnikud (kas teadlikult või intuiitselt) toovad ka ise välja, et esimese vahelejäämise puhul ei tohiks kohe karistada, sama kinnitavad uuringud, mis hoiatavad varajase karistuse pikaajalise negatiivse mõju eest.
- Mitte-karistuslikud sekkumised kohustuse andmise näol võivad oma loomult olla noore jaoks samamoodi karistuseks kui rahatrahv – näiteks essee kirjutamine või isegi jalgpallitreningi minnek, kui seda raamistatakse kui sundi. Ideaalis **võiksid sekkumised olla noorele abiks**, müksata ta õigele (mõtte)rajale, pakkudes võimalusi alternatiivsete tegevustega tutvumiseks.
- **Mõjusad sekkumised peaksid lähtuma põhjusest**, miks noor õigust rikkus, väärtegu ise on paljuski teisejärguline. Peamiste põhjustena tuuakse välja: igavus (sisustamata vaba aeg), tähelepanu puudus perekonnalt või kaaslastelt, piiride kompamine, kamba surve. Abi pakkumine erisihtrühmadele, nt (diagnoosimata) psüühikahäiretega või uimastisõltuvusega noortele on suurem väljakutse ning vajab eraldi tähelepanu ja ressursse.

Uuringu erinevates etappides töötasime läbi teistes riikides katsetatud sekkumiste tulemusi ning kombineerisime nendest tulenevaid ideid Eesti spetsialistide soovitustega. **Esitame siinkohal kolm ideed, mis osutuvad kõige paljulubavamaks ning ka PPA ametnike lemmikuteks.** Lisainfot nende ja teiste sekkumisiideede ning soovituste kohta leiab [peatükist 6](#) ja [peatükist 7](#).

DIY / Paku-ise-lahendus

Küsida noore käest, mis tema arvab olevat õige/õiglane viis tegu heastada või mis võiks olla oskus, mida ta ise vajaks, et edaspidi paremini hakkama saada, paremaid otsuseid langetada. Politsei poolt ette antud kolm valikut, mille seast õigusrikkuja endale sobiva sekkumise valib. Saab kombineerida teiste sekkumistega, nt huvitegevuse proovitunni või mõne eluoskuse omandamisega.

Tulevikuvõimaluste puu

Essee asemel töölehe täitmine, mis aitab noorel oma tulevikku visualiseerida ning avastada, milliseid võimalusi ja takistusi sel teel võib ette tulla. Sekkumise aluseks on *Possible Selves* lähenemine, mida on mujal maailmas edukalt õpimotivatsiooni innustamiseks kasutatud. Noorte vestlusringis sündis idee ühendada tööleht sellele järgneva perevestlusega.

Politsei korduskontakt

Politsei lepib noorega kokku, et võtab temaga kuu aja pärast uuesti ühendust, nt videokõne või kohtumise näol. Kokkuleppel noorega on võimalus kontakt delegeerida ka kolleegile, näiteks kellelegi, kes valdab motiveerivat intervjueerimist. Eelnevalt kokkulepitud kontakt toimib meeldetuletuse ja sõbraliku kontrollina.

Spetsialistidega läbi viidud vestlusringides kerkisid esile olulised kitsaskohtad, mida peab sekkumiste rakendamisel silmas pidama ning mille parendamisest sõltub ka sekkumiste tõhusus. Peamisteks väljakutseteks võib osutada menetluse pikkus, koostöö ja infovahetus võrgustikus ning üldine spetsialistide ja ressursside puudus. Kvalitatiivuuringu põhitulemuste kokkuvõte on toodud [alapeatükis 5.1](#).

2. Uuringu taust ja eesmärk

Eestis on alaealiste toime pandud õigusrikkumiste arv viimase kümne aasta jooksul oluliselt langenud¹, samas on tööpõld ennetustegevusel veel lai ning palju arenguruumi on just teenuste läbimõtlemlisel ja laste vajaduste hindamisel. Need teemad olid fookuses ka hiljutisel Justiitsministeeriumi konverentsil „Kui kuidagi ei saa, siis kuidas saab?“.

Viimastel aastatel on jõustunud mitmeid muudatusi alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemis, muuhulgas on kaotatud alaealiste komisjonid. Kui seni otsustas alaealiste komisjon, milliseid mõjutusvahendeid alaealiste õigusrikkujate suhtes kasutada (suunata sotsiaalprogrammi, vestlema psühholoogiga jne), siis reformi käigus läks alaealiste õigusrikkumiste juhtumite korraldus üle lapse elukohajärgsele KOV üksusele ja menetlejal tekkiis võimalus ise alaealistele mõjutusvahendeid kohaldada. Kuna kadus vahelüli, siis tekkis ootamatu olukord, et kui kool, lastekaitse, sotsiaaltöötajad ja politsei enam alaealise õigusrikkujaga toime ei tulnud, ei olnud neil kuhugi pöörduda, kuhu last ja peret suunata. Muudatuse eesmärgiks oli kiiremini ja tõhusamalt reageerida alaealiste õigusrikkumistele ning intensiivsemalt tegeleda lapse abivajadusega, moodustades noore ümber toetava tugivõrgustiku. Probleemkohaks kujunes aga spetsialistide ja oskuste nappus, lastekaitsetöötajate ülekoormus – ei suudetud uut toimivat struktuuri KOV tasandil kiirelt vajaduspõhiselt luua. Nagu ka eelmainitud konverentsil märgiti, iga muudatus vajab toetamist.

Käesolev uuringuprojekt uurib võimalusi menetluse käigus või sellega paralleelselt kasutada mõjusaid lühisekkumisi ja seda ennekõike alaealiste esmakordsete õigusrikkujate puhul. Karistuste asemel lühisekkumistele üle minnes on oluline see, kuidas rakendatavad sekkumised sobituvad üldisesse alaealises ja noori ümbritsevasse keskkonda, seda nii õiguskaitse, hariduse, vaimse tervise kui ka lapse heaolu vaatenurgast. Seetõttu tasub kaaluda sekkumiste läbiviimist erinevates asutustes, sealhulgas näiteks koolis, kus lapsed ja noored on enamasti kättesaadavad oma loomulikumas keskkonnas.

Oluline on silmas pidada, et lühisekkumised sobivad teatud olukordade jaoks ning paralleelselt on ja jääb oluline roll ka pikematele sekkumistele ja programmidele.

¹ Surva L, Tamm, K (2018) „Alaealiste õigusrikkumised“
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/05_alaealiste_oigusrikkumised.pdf

3. Kasutatud metoodika

Uuringu metoodika valik ja sekkumiste väljatöötamine lähtus disainmõtlemise ja käitumisteaduste kogemusest, sisaldades järgmisi etappe: 1) probleemi analüüs, 2) lahenduste genereerimine ja valik, 3) arendus. Viimane, elluviimise ja õppimise etapp ei kuulunud käesoleva uuringu ülesannete hulka ning väljatöötatud lühisekkumisi piloteeritakse edaspidi.

Kirjanduse analüüs

Kirjanduse ülevaate eesmärkideks olid: 1) üldise teoreetilise tausta loomine nende tegurite kohta, mis mõjutavad noori õigust rikkuma, 2) ülevaate loomine teiste riikide lähenemistest ja praktikatest noorte kuritegevuse ennetamisel (vt Lisa 2) ning 3) konkreetsete sekkumiste/programmide kohta märksõnade abil info saamine, mida mujal maailmas on noorte kuritegevuse ennetamisel või karistuse asemel kasutatud. Viimane toimus läbivalt terve uuringuprojekti vältel, sest lisaks algsele otsingule lisandus märksõnu ja ideid, mida edasi uurida, nii kvalitatiivintervjuudest ekspertidega kui ka nendega läbi viidud töötoast. Info kogumise ja analüüsiga tegeles viis erineva akadeemilise taustaga inimest (majandus, psühholoogia, käitumis- ja kommunikatsiooniteadused).

Kirjanduse otsimiseks kasutame nii akadeemilisi teadusandmebaase kui ka üldist veebiotsingut (seda peamiselt rakendusuringute ning ajakirjanduses avaldatud artiklite leidmiseks).

Arutelud ekspertidega ja noortega

Arutelud ekspertidega toimusid kvalitatiivse uuringu meetodil nii fookusgrupp-intervjuude, paarisintervjuude kui ka personaalintervjuude vormis. Kvalitatiivse uuringu peamise osa moodustavad nende spetsialistide hinnangud, kes igapäevaselt (õigust rikkunud) noortega kokku puutuvad – noorsoopolitsei, piirkonnavanemad, lastekaitsetöötajad, sotsiaalpedagoogid ja prokuratuuri konsultandid. Nendes sihtrühmades viidi veebruaris-märtsis läbi 4 fookusgruppi, 2 paarisintervjuud ja 4 ekspertintervjuud (vt Lisa 1). Neile lisandusid ekspertintervjuud teiste laste ja noorte ja/või nende õigustega kokku puutuvate ekspertidega: noorsootöötajad, ennetusprogrammi SPIN juht, Sotsiaalkindlustusamet, Õiguskantsleri büroo, Tervise Arengu Instituut.

Lisaks toimus juunis 2021 kaks arutelu kokku viie noorega vanuses 14-17 aastat: kahel neist oli õigusrikkumise kogemus ning kolmel oli vahendatud kogemus politseile vahele jäänud tuttavatega. Nende minigrupp-vestluste eesmärgiks oli koguda noorte tagasisidet selleks hetkeks väljatöötatud lühisekkumistele, neid täiendada ning saada noortelt uusi ideid sekkumisteks.

Ekspertide ja noortega toimunud arutelude tulemusi on kajastatud nii peatükis 5 kui ka sekkumiste ideede kirjelduste juures peatükis 6.

Töötuba

Peale osalist kirjanduse analüüsi ning ekspertidega toimunud arutelusid viisime 27. aprillil läbi töötoa ekspertidega, eesmärgiga saada nende tagasisidet algsetele lühisekkumise ideedele, neid edasi arendada ning koguda võimalikke uusi ideid. Töötoas anti ülevaade uuringu senistest tulemustest ja

sekkumiste ideedest. Seejärel toimus ideede edasiarendus eraldi tiimides: iga tiim sai arendamiseks ühe idee.

Töötoas osales ligikaudu 30 eksperti, kellest umbes pooled esindasid Politsei- ja Piirivalveametit, lisaks osales lastekaitsetöötajaid, sotsiaalpedagooge, Sotsiaalkindlustusameti esindajaid, noorsootöötajaid, Tervise Arengu Instituudi ning Haridus- ja Noorteameti (HARNO) esindaja.

4. Teoreetiline taust

Kirjanduse ülevaade on jaotatud kaheks osaks. Esimeses osas anname ülevaate **kirjanduses käsitletud teooriatest, mis seostuvad alaealiste õigusrikkumistega. Teises osas toome välja peamised riskitegurid ja ohukohad, mida teaduskirjandus seostab teismeliste ja noorte täiskasvanute õigusrikkumisega ning mida seostatakse nii esimeste kui ka korduvate rikkumistega.**

4.1 Õigusrikkumisi seletavad teooriad

Teooriaid, mis püüavad seletada, miks õigusrikkumised aset leiavad, on mitmeid erinevaid. Antud peatükk annab ülevaate peamistest teooriatest ja nende põhiteesidest, pidades silmas käesoleva uuringu keskmes olevat sihtgruppi – alaealisi – kes jäävad õigusrikkumisega vahele esmakordselt. Mitmed valitud teooriad ei seleta otseselt õigusrikkumisi, vaid inimkäitumist üldisemalt, kuid siia on nad valitud, sest neid on kasutatud (noorte) käitumise mõjutamise uurimiseks näiteks alkoholtarvitamise ennetamisel või need seostuvad ekspertidega läbi viidud intervjuudest esile kerkinud ideedega.

Enesekontrolli teooria (General Theory of Crime). Teooria kohaselt on antisotsiaalse käitumise põhjuseks madal enesekontroll (ingl *low self-control*) (Gottfredson ja Hirschi, 1990). Gottfredsoni ja Hirschi käsitluses on tegu püsiva isiksusliku omadusega, mis areneb teatud konkreetsetes kontekstis, mida iseloomustab vähene sotsialiseerumine lapsepõlves. Inimesed, kellel on madal enesekontroll, keskenduvad omakasule, maksimeerivad naudingut ning neil on vähene võimekus oma käitumist kontrollida. See omakorda viib antisotsiaalse ja kriminaalse käitumiseni.

Üldise pingete teooria (General Strain Theory). Agnew (1992) järgi põhjustavad kuritegevust pinged. Pingete allikaid on kolm, esiteks positiivseks hinnatud eesmärged ei ole saavutatud; teiseks, positiivselt hinnatud stiimulid kaovad; ja kolmandaks, negatiivsed stiimulid on olemas. Kõigi kolme pingete olemasolul kogeb indiviid negatiivseid emotsioone, mis väljenduvad kuritegelikus või vägivaldses käitumises. Agnew on rõhutanud ka (2008), et negatiivseid emotsioone põhjustavad eriti pinged, mida nähakse ebaõiglasena.

Sotsiaalse õppimise teooria (Social Learning Theory). Sotsiaalse õppimise teooria kohaselt on käitumine sotsiaalselt õpitud (Bandura, 1977). Käitumise omandamine ja hoidmine sõltub käitumise, keskkonna ja personaalsete faktorite (kognitiivne, afektiivne, bioloogiline) omavahelisest suhtest.

Sotsiaalse identiteedi teooria (Social Identity Theory) (Tajfel ja Turner, 1986, sarnane teooria on ka **Enese kategoriseerimise teooria (Self-Categorisation Theory)** (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, ja Wetherell, 1987). Teooria põhiteesiks on väide, et inividid jagavad ühist sotsiaalset identiteeti teiste inivididega. Ennast nähakse olevat osana grupist, millega ennast võrreldakse, et positiivset sotsiaalset identiteeti säilitada.

Self-Derogation Theory (Kaplan ja Johnson 2001, Kaplan, Johnson ja Bailey 1987, Kaplan, Martin ja Robins, 1982). Teooria põhiteesiks on väide, et noori paneb õigust rikkuma madal enesehinnang ning õigusrikkumise kaudu püüavad nad enesehinnangut tõsta. Noor on seotud teiste häbeliselt käituvate noortega ning nende poolt aktsepteeritud.

Deviance Regulation Theory (Blanton ja Christie, 2003, Blanton, Stuart ja Vanden Eijnden, 2001). Teooria põhiteesiks on väide, et käitumise põhiliseks motivaatoriks on deviantsus, mitte konformsus, ja deviantne käitumine saab rohkem tähelepanu.

Planeeritud käitumise teooria (Theory of Planned Behavior) (Ajzen, 1988, 1991). Teooria väidab, et indiviidi soov teatud viisil käituda tuleneb suhtumisest (hoiakutest) ja subjektiivsetest normidest, mida käitumise suhtes tuntakse. Lisaks on oluline tunnetatud kontroll – kas ma oskan ja saan olukorda muuta.

Sotsiaalsete praktikate teooria (Social Practice Theory) (Reckwitz, 2002, Schatzki, 1996, Warde 2005, Meier *et al.*, 2018). Teooria rõhutab füüsiliste ja sotsiaalsete rutiinide tähtsust ning sõnastab, et praktikad on rutiinsete käitumiste sooritusel, mida jagatakse inimgruppide vahel. Fookus on indiviidide asemel harjumustel, rutiinidel, inimkäitumise korduvusel, taktikalisel teadmisel ja oskuslike protseduuride elluviimisel ning vahendite ja “tööriistade” rollil. Cockerham lisab, et inimeste vaba tahet piiravad teatud struktuursed teelahkmed või rajad (*pathways*), mis sisuliselt tähendab ahtramaid valikuvõimalusi teatud ühiskonnagruppide jaoks (Cockerham, 2012).

Narratiiviteooriad. Narratiivid on suhtlemise vorm, mis nii loovad võimalusi kui ka on igapäevaste praktikate tulemused (de Certeau, 1984). Narratiivid ühelt poolt taastoodavad käitumist, sest jagavad käitumise kohta “skripte” või juhiseid, kuidas käitumist “õigesti” ellu viia, teiselt poolt on ise käitumise tulemuseks (alkoholi tarvitamise puhul ebatavalised olukorrad, nagu ülereageerivad vanemad või politsei sekkumine noorte pidudele), mida narratiivide kaudu kollektiivides taastoodetakse (Parker, 2020). Ka psühholoogias juhitakse tähelepanu, et inimeste kogemusi saab jutustada ja ümber jutustada, mis omakorda suudab mõjutada nii nende käitumist kui ka nende kogemusi (White ja Epstein 1990).

4.2 Ohukohad ja riskitegurid

Koolikohustuse rikkumine

Kirjanduse ülevaate järgi on oluline moment koolikohustuse rikkumine. Koolikohustuse rikkumine ennustab tulevasi sotsiaalseid ja majanduslikke kahjusid. (Luengen, Mazerolle ja Antrobus, 2021).

Koolikohustust puudutavad uuringud ütlevad, et ranged distsiplinaarsed praktikad ja regulatsioonid, madal õpetamise standard ja jäik õppekava toodavad negatiivseid uskumusi kooli suhtes ning aitavad kaasa õpiraskuste tekkimisele ning käitumisraskuste kujunemisele (Kearney, 2008, Keppens ja Spruyt, 2020, Reid 2005). Kooli suhtes positiivsete uskumuste kujunemist toetab see, kui õpilane tunneb end koolis turvaliselt, aktsepteeritult, väärtustatult ning austatult oma kaaslaste ja õpetajate poolt (Cardwell *et al.*, 2019).

Sekkumistest saab välja tuua näiteks ASEP (Ability School Engagement Program, ASEP), mis vähendas koolikohustuse rikkumist ning omas ka positiivset mõju impulsiivsuse ja enese-raporteeritud antisotsiaalse käitumise vähenemisele (Cardwell *et al.*, 2019).

Vanemate roll

Alkoholi ja kanepi tarvitamise tõus on seotud vanemaid ja kaaslaste puudutavate faktoritega, näiteks vanemliku järelevalve vähenemise ja vanemate stressitaseme tõusuga. Kõige suurem seos oli 14-15aastaste noorte puhul. (Prins *et al.*, 2020)

Eakaaslaste roll

Noorte suhtumine politseisse kujuneb ka eakaaslaste kogemuste najal ning need noored, kel oli kokkupuude õigussüsteemiga ning kelle sõpru politsei arreteeris, kujundasid politsei suhtes negatiivsema arvamuse kui need, kel oli kokkupuude, aga kelle sõpru ei arreteeritud. (Fine *et al.*, 2015).

Naabruskond

Teadusuuringud ütlevad, et noorte kõrgem kuritegevuse tase on seotud nende elukohaga – kui nad elavad vähemjõukates piirkondades, mida ümbritsevad jõukamad piirkonnad (Vogel *et al.*, 2021). Tuleb aga tähele panna, et antud uuring kehtib USA kontekstis ning mujal maailmas ei ole sarnaseid uuringuid läbi viidud (Vogel *et al.*, 2021).

Arreteerimine/vahelejäämine

Uuringu tulemusena eristati kolm gruppi noori: esimesed, kes panid väärtegusid/kuritegusid toime, kuid ei jäänud vahele; teised, kes panid kuritegusid toime, jäid vahele ning neid karistati leebete meetmetega (ingl *sanction and dismiss*); ning kolmandad, kes panid kuritegusid toime, jäid vahele ning neid karistati rangete meetmetega (kohtus süüdi mõistmine). Esimeste käitumises muutust ei toimunud, teise grupi esindajad vähendasid enese-raporteeritud väärkäitumist, ning kolmanda grupi esindajad suurendasid enese-raporteeritud väärkäitumist. Noortel, kel oli kokkupuude õiguskaitseorganitega, oli suurema tõenäosusega uuringuperioodil ka järgmine kokkupuude õiguskaitseorganitega. Seetõttu on kokkupuude alaealiste kohtusüsteemiga iseenesest risk korduva kokkupuute tekkimiseks. (Beardslee *et al.*, 2019)

Teise uuringu kohaselt mängib olulist rolli õigusrikkujate emade suhtumine õigussüsteemi, isegi rohkem kui poiste endi kogemus kokkupuutel. Poistel, kelle emadel oli algne positiivne suhtumine politseisse, oli suurem tõenäosus positiivsele trajektoorile kui neil, kelle emadel oli algne negatiivne suhtumine politseisse. Poiste uuesti arreteerimisel emade negatiivne suhtumine süvenes erinevalt nendest emadest, kelle poegi ei arreteeritud uuesti. (Cavanagh ja Cauffman, 2019)

Vägivalla ohvriks sattumine ning kurjategijatest kaaslased

Vägivalla ohvriks sattumine ning kurjategijatest kaaslased aitavad kaasa negatiivse suhtumise tekkimisele politsei suhtes, mis omakorda suurendavad tõenäosust, et noor osaleb kuritegevuses. Ohvrikeskne politseitöö, eakaaslastele vastupanu treening ja programmid, mis parandavad politsei ja noorte vahelisi suhteid, on soovituslikud. (Walters, 2019)

Seksuaalvägivalla ohvriks sattumine

Seksuaalvägivalla ohvriks sattumine tõstab sõltuvusainete tarvitamise, alkoholitarvitamise ning agressiivse käitumise tõenäosust, mis tulenevad viha ja ärevuse tundmisest ning depressioonist, nagu näitas noorte peal tehtud uuring (uuringus osalejad olid longituuduuringu I põlvkonna lapsed, vanuses 11-37, keskmise vanusega 14) (Constantin ja Boyett, 2020).

Hiljutine lahkumine kallimast on kuritegevuse riskitegur (Larson, Sweeten ja Piquero, 2016).

Eri probleemid lapse elusfäärides

Noored, kellel oli palju probleeme elu eri valdkondades (impulsiivsus, hüperaktiivsus, hariduslikud erivajadused koosmõjus pere raskuste ja vanemlike probleemidega), liikusid edasi väliste probleemide gruppi. Uuringu autorid rõhutavad, et esimesed vahelejäämised loovad võimalusi, et tuvastada abivajajaid lapsi. (Geluk *et al.*, 2014)

Varajane (15-aastaselt või nooremalt) esimene vahelejäämine on riskitegur ning ennustab järsemat kumulatiivset kriminaalse käitumise kasvu (Natsuaki, Ge ja Wenk, 2008).

5. Arutelud ekspertide ja noortega

Intervjueeritud eksperdid kinnitavad, et Eestis on üldiselt toimunud väga positiivsed arengud alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel. Selle tõestuseks tõid nii Andres Aru kui ka Jana Laht välja selle, et hetkel viibib Eestis vanglas neli alaealist, samas kui alles hiljuti oli neid seal mõnikümmend (2001. aastal 40 alaealist). Taastava õiguse põhimõtete rakendamine alates 2018. aasta reformist ning mitte-karistuslike mõjutusvahendite laialdasem kasutuselevõtt on avanud võimalused korrakaitsemise kõrval tegeleda ka noore abivajadustega ning kohaldada mõjutusvahend individuaalselt (vs. samasugune trahv kõigile rikkujatele). Kvalitatiivuuringu käigus püüdsime mõista, kas neid põhimõtteid igapäevaselt ka rakendatakse ja kas ametnikel oleks selles osas lisatuge vaja.

Lisaks on siin peatükis kajastatud ka noortega toimunud arutelude käigus esile kerkinud ideesid selle kohta, kuidas noorte edasist õigusrikkumist ennetada.

5.1 Kvalitatiivuuringu põhitulemuste kokkuvõte

- Pered, kellega politseil tuleb tegeleda seoses alaealiste õigusrikkumistega, on väga erinevad nii oma taustalt, suhtumiselt kui ka koostöövalmiduselt ning **kõige keerulisemad on politseinike jaoks vanemad, kes on politsei suhtes üleolevad**: selle asemel, et näha politseinikus koostööpartnerit lapse õigusrikkumiste ahela katkestamiseks, näevad nad politseis pigem vastast, kes tekitab neile tüütuid kohustusi või tegeleb teemadega, milles vanem probleemi ei näe. **Samuti keerulised ja pigem juba sotsiaaltöötajate töölauale jõudvad juhtumid on need, kus vanemad ise ei saa endaga hakkama** (alkohol, tööpuudus, vägivald) ning vanemlikud oskused ja tahe lapsele tähelepanu pöörata on puudulik.
- Politseinikud on sekkumistegevuste väljamõtlemisel üsna loovad (suheldakse noortega Snapchatis, käiakse koos kinos, jäästist söömas, tehakse üritusi, laagreid jne): nende sõnul **ei ole küsimus niivõrd ideede puuduses, mida teha, vaid ajas**. Kui piirkonnas on üks noorsoopolitseinik, siis kulub tema aeg ära ainult n-ö tulekahjude kustutamisele kõige levinumate töövahenditega. Samuti sõltuvad rakendatavad sekkumised suuresti konkreetsest politseiametnikust: puudub ühtne tööriistakohver, kust ennast tõestanud praktikaid ammutada.
- Oluliseks barjääriks on politseinike sõnul seegi, et **psühholoogide, psühhiaatrite ja terapeutide juurde on väga pikad järjekorrad**. Õigusrikkumisega noor, eriti kui on tegemist esmakordse juhtumiga ja tagamaa on näiteks väga keerulised peresuhted, vajaks abi kohe, mitte mitme nädala või isegi kuu pärast, nagu praegu on ootejärjekorrad. Lastekaitsetöötajad tõid teise probleemina välja vastavate spetsialistide puuduse, seda eriti väiksemates piirkondades.
- Lastekaitsetöötajad näevad probleemina ka endiselt **aeglast ja sageli ebapiisavat infovahetust politseiga**, samuti soovivad nad, et tegu-tagajärg-lahendus ring toimiks kiiremini ja kompaktsemalt. Sotsiaalpedagoogid leiavad samuti, et nende parem informeerimine ja kaasatus teatud juhtudel võiks toetada noort õigusrikkujat ning uusi rikkumisi ennetada: „*Kui politsei kohaldab mingit meedet alaealise õigusrikkuja suhtes, siis on oluline politsei, kohaliku omavalitsuse ja haridusasutuse koostöö ja omavaheline info jagamine.*“

- Ajapuudusest tulenevalt oli **politseinike peamine hirm, et uued sekkumised on neile täiendavaks koormuseks** (eriti kui nendega kaasneb mingi kohustus, dokumentatsioon vm), mitte abiks niigi suures ajakitsikuses töötades. Politseinike peamine soov oli, et sekkumine oleks kui üks täiendav võimalus nende tööriistakohvris, mitte kohustus. Sekkumised sobiksid menetluses hästi sinna etappi, kus politseinik näeb noorele vajadust muu vastutuse võtmiseks ja kaalub, mis laadi muu kohustus see täpsemalt võiks olla.
- Suureks abiks oleks politseinike sõnul seegi, kui **sekkumine tähendaks politseinikule võimalust suunata noort mõnda programmi**, koolitusele või mujale, kus ta ise ei pea enam aktiivselt noorega tegelema, vaid teatepulga võtavad üle teised spetsialistid.
- Politseinike koostöövõrgustik on väga lai ja politseinike sõnul toimib üldiselt hästi. Peamine kitsaskoht, mida politseinikud tunnevad, on seotud arusaamaga, **kust läheb piir politsei töö vahel ja kust alates on noorega töö rohkem juba teiste osapoolte töö** (sotsiaalpedagoog, lastekaitse, ohvriabi jne). Politseinikud tunnevad, et neile pannakse ootus teha ära ka see töö, mis tegelikult ei kuulu noorsoopolitseiniku tööülesannete hulka.
- **Lastekaitsetöötajad tunnevad sarnaselt politseiga, et neile on pandud suured ootused noorte õigusrikkujatega tegelemiseks, samas kui teenuseid ja teenuse osutajaid selleks napib (seda just väljaspool suuremaid linnu ning tihti projektipõhiselt) ning nad ise on tööga üle koormatud.** Suurt puudust tuntakse alaealistele mõeldud alkoholi-, tubaka- ja narkootikumide tarbimisega seotud nõustamise osas. Samuti on just väiksemates piirkondades puudus noortele suunatud erinevatest programmidest või on programmid, sõltumata piirkonnast, projektipõhised. Nii lastekaitsetöötajad kui ka sotsiaalpedagoogid soovivad, et politsei ja haridusasutused tegeleksid enam noortele suunatud ennetustööga.
- **Esmarikkumine on soodne võimalus sekkumiseks**, sest nii rikkujad kui ka vanemad on ehmunud ja mures, mis saab. Mida kiiremini sekkuda, seda parem on politseinike sõnul võimalus rikkumiste ahel katkestada. Seda kinnitab ka teooria ja teiste riikide praktika. Seega on oluline just esmarikkumise puhul võtta aega, et teha selgeks, millise noorega on tegu, milline on tema peretaust, mis tegurid ajendasid teda õigusrikkumist toime panema.
- **Noored** töid vestlustes välja, et politsei peaks välja selgitama **õigusrikkumise põhjuse** (nt kanepi müümisel raha puudus). Trahvi määramist noored õigeks ei pea, sest siis langeb karistus lapsevanemate õlule. **Õiglaste lahendustena toovad noored spontaanselt välja hoiatuse (esmarikkumise korral), (pere)vestluse ja ühiskondlikult kasuliku töö.** Peatükis 6 on pikemalt välja toodud ka noorte tagasiside uutele sekkumiseideedele, lemmikuteks osutusid politsei korduskontakt, DIY/Vali-ise-tagajärg ning töölehe täitmine.

5.2 Põhjused, miks noored satuvad õigusrikkumistesse

Politseinikud, sotsiaalpedagoogid ja lastekaitsetöötajad töid välja eri laadi põhjuseid, miks nende arvates noored satuvad õigusrikkumistesse. Väga oluline ühisnimetaja on keeruline perekondlik taust ja/või nõrk tugivõrgustik (seda kinnitab ka teaduskirjandus).

- Juhuslik rikkumine, mis tuleneb **põnevuse otsingutest või oma piiride katsetamisest**. Lapsed ise võivad pärit olla normaalselt toimetulevatest peredest. Politseinikud töid näiteid, et eriti esmarikkujad on ka ise ehmunud, kuna see, mis nad tegid, seostus neile põnevuse, mängu, sotsiaalse heakskiidu otsingu ja oma piiride katsetamisega – nad ei arvanud, et asi jõuab nii kaugele, et neil tekib seetõttu kokkupuude politseinikega (nt alkoholi tarvitamine, pisivargus). Nende sõnul on ka sarnaste esmarikkujate vanemad sageli väga ehmunud ja tunnustavad, et ei

tulnud selle peale, et laps on juba nii suur, et temaga peaks avatult rääkima näiteks küberkiusamise, alkoholi jm teemadel.

- Vanematel on laste suhtes **väga kõrged nõudmised**, mille vastu hakkavad lapsed noorukieas mässama või ka lihtsalt n-ö murduvad pinge all ja hakkavad seetõttu destruktiivselt käituma.
- **Keeruline perekondlik taust**, mistõttu lapsele ei jagu tähelepanu ja kodus ei märgata lapse probleeme ja muresid. Näiteks on mõlemal vanemal uued perekonnad ja laps jääb kahe pere vahele; üksikvanemad; majanduslikult heal järjel pered, kus vanemad on tööga nii hõivatud, et neil ei jää lapse jaoks aega. Palju on politsei, lastekaitse ja sotsiaalpedagoogide vaateväljas ka peresid, kus on probleeme majandusliku toimetuleku, alkoholi ja vägivallaga. On peresid, kus vanemad ise on vaimselt või sotsiaalselt vähevõimekad ning ei oska oma last toetada. Samuti on palju tööd **asenduskodude** lastega.
- **Igavus**: noorel puuduvad huvid ja huviringid, mis sisustaksid tema vaba aega. Toodi välja, et oluline on tekitada harjumus huvitegevusega tegelemiseks juba maast madalast (algklassides), kuna teismelistele on seda palju keerulisem tutvustada. Mõnikord on siin taga ka see, et vanemad liiga kergelt lubavad lapsel huvitegevusest loobuda või ei registreeri last huviringi/trenni, kuigi laps seda soovib. Huvitegevus ühest küljest sisustab noorte aega, teisalt annab võimaluse eneseteostuseks ja eduelamuseks. Selle puudumisel leiavad osad noored põnevust ja „eneseteostust“ hoopis õigusrikkumiste toimepanemisest.
- **Soov võita eakaaslaste tähelepanu ja poolehoidu**. Sageli on sellest kodus puudus, mistõttu noored otsivad kuuluvust ja tunnustust mujalt. Siin toodi välja noorte kampades tekkivat survet võtta ette asju, mida muidu ehk ei võetakski. Teisisõnu, noored satuvad õigusrikkumistesse halvasti käituvate sõprade ja kambavaimu mõjul.
- Diagnoosimata või ravi ja sekkumiseta jäänud psüühika- ja käitumishäired ning nendega seostuv haavatavus ja soodumus ennasthävitatavale või riskikäitumisele.

- " Üks on see, et pere on katki ja teine on see, et puudub igasugune huvitegevus. Peale kooli ei käida mitte kusagil. Need on need, kes on nii-öelda tuttavad lapsed. Noorsoopolitseinik
- " Kui me vaatame jälle neid, kes on enamus, kes on sattunud politsei huviorbiiti ja satuvad pidevalt, siis nende vajadused tegelikult ühtivad. Tegelikult neil ei ole perekonnas kõik okei, nende heaolu seal ei ole väga tagatud, mis siis suunabki neid tegelikult neid õigusrikkumisi toime panema, et neile ei osutata piisavalt tähelepanu perekonna poolt, võibolla ka mingeid vajadusi ei tagata. Piirkonnavanem
- " Seal oli päris palju neid lapsi, kes on muidu täiesti selles mõttes tavalisest perekonnast, et on veel vendi-õdesid, on ema-isa, kõik on muidu okei, koolis on hinded head, aga siis hakkab tulema see, et laps on peaaegu viieline, ta käib võrkpallitrennis, ta on ideaalne seal-seal-seal, ühel hetkel see laps lihtsalt murdus ja siis ta ei jõudnud enam nendele ootustele ja ta hakkas ise ennast piitsutama ja kuigi vanemad siis justkui n-ö andsid järgi, siis sellegipoolest see rong oli läinud juba. Ennetusspetsialist
- " Need on aina rohkem asenduskodude lapsed. Me näeme ikkagi tõsiselt vaeva praegu, et ... esiteks, nad on muidugi tõsiselt jooksnud, aga seal puudub ka see tugi ... vahel on tunne, et see asenduskodu ei saa ise ka aru, et nad on nende laste koduks, nad on nende n-ö emad-isad, ja see, et suhted on seal teinekord ikkagi väga sassis ja siis on suured ootused kuidagi meie poole vaadates, et politsei aitab. Piirkonnavanem
- " Osad lapsed just meie valla näitel ongi sellised, kes justkui tahaks kuhugile kuuluda. Nad ei taha neid õigusrikkumisi ja väärteguid toime panna, aga kuna teisi sõpru ka ei ole ja kuna kõik sõbrad teevad kambas, siis nemad teevad ka. Seal on sellised tähelepanu teemad rohkem taga ja sellised perekondlikud temaatikad. Lastekaitsetöötaja
- " Mulle tundub, et kui algklassides laps ei leia seda sobivat huvitegevust, siis see on väga suur selline, noh, minu jaoks väga suur riskitegur. /.../ nad ei leia endale seda oma asja, mille kaudu nad saaks seda eduelamust või ennast teostada ja kuidagi proovile panna. Et kui koolis õppimine, õppetegevus seda ei paku ja huvitegevusega ei tegele, siis ongi see adrenaliini otsimine kooliväliselt siis mingite õigusrikkumistega. /.../ Just, et vanemad väga lihtsalt ka loobuvad, et siin ei ole midagi ja, et siis ei

ole vaja käia, kui ei huvita. Et võibolla kuidagi vanemate laste puhul nad ka ei nõua seda huvitegevust ja siis ta nii lähebki ja lõpuks mingis vanuses ei ole harjutud osalema ja on raske ka liituda mõne grupiga. Sotsiaalpedagoog

- " *Meil olid ka just hiljuti sellised juhtumid, noh, vargused ja sellised pisijuhtumid, aga neil ongi pigem see, et nad teevad mingeid asju juba põnevuse pärast, et kui varem oli see, et pigem tehti vajaduse pärast ellu jääda või mingit sellist asja, aga see ei ole üldse nagu oluline ja see kinnijäämine on äge ja ära jooksmine politsei eest on veel ägedam, et see ongi selline nagu kuidagi hoopis teine vaade sellele asjale. Sotsiaalpedagoog*

Noorsoopolitseinike sõnul on keeruline sihtrühm alla 14-aastased lapsed ja noored, sest eriti korduvrikkujad teavad, et nende suhtes ei saa menetlust alustada ja neil on karistamatuse tunne. Teisalt on nooremate õigusrikkujatega politseinike sõnul rohkem lootust ja võimalusi veel muutuseks: suunata neid huviringi, teraapiasse ja muudele asendustegevustele, millele täiseale lähenevad noored enam vastuvõtlikud ei ole.

- " *Kuni 14 on nad väga teadlikud, et ega nad ei saa väga karistada. Noorsoopolitseinik*
- " *11–12aastast suunad veel kuhugi ja saab rohkem teha, aga 16-aastast sa väga enam huviringi ei pane, et tema aega sisustada. Kui on lugu ikka väga hilja ametnikeni jõudnud, siis seda suhete silumist on kergem teha seal 10-11-12 vanustega kui teismelistega. Noorsoopolitseinik*

Sotsiaalpedagoogid kinnitasid samuti, et nooremate lastega on lihtsam töötada ja ka tulemusi saavutada. Esimesed õigusrikkumised ja katsetamised (enamasti 5.-6. klass) on enamasti veel üksikud ning nende lastega tegeledes võib veel piisata ka siirast huvist ja soovist neid toetada. Vanematele õigusrikkujatele (alates 7.-9. klass), on juba keerulisem ligi pääseda. Nende ükskõiksus on juba nii suur, nad ei usu enam midagi ega usalda kedagi nii lihtsalt. Nende vaated ja väärtused on juba sellele tasemele jõudnud, kus neid on keerulisem muuta.

- " *See kaheksas ja üheksas klass on sellised lapsed, et kui see süsteem on kaua aega nagu väga nigel olnud, siis nende töö on hästi keeruline. Et võtab kaua-kaua aega, et sa kuidagi usalduse võidaksid./.../ Et sa võid ju pingutada ja oledki väga siiras, aga see kuidagi ei lähe nendele enam korda, sest see ükskõiksus on kuidagi nii suur sees, et kui sa ütled, et mul on täitsa oluline, et sul elus hästi läheb, siis teda ei huvita enam see tegelikult. Inimkond või see mass tema ümber, kes tegelikult tunneks huvi ja kellel oleks nagu hea meel, et tal hästi läheb, et seda on väga vähe. Sotsiaalpedagoog*
- " *Need on sotsiaalsed oskused, enesejuhtimisoskused, tuleb natuke juurde ka digipädevust. Me saame toetada neid noori ja neid oskusi on nii esimesse kui ka teise kooliastmesse ääretult vaja selleks, et noored teeksid kolmandas kooliastmes mõistlikke valikuid. Selles tundlikus eas, kuhu nad selleks ajaks juba jõuavad. /.../ Kui me kuskil grupis tegutseme kolmanda kooliastmega, siis seal on noortel enamasti juba väljakujunenud hoiakud, väärtused, eelarvamused. Nende noortega on juba mõnevõrra raskem töötada, et seda baasi järgi tuua. Keit Fomotškin, SPIN programmi tegevjuht*

Sellega seoses toodi välja, et noored, kel kodus tugi puudub, võivad abi saada väliselt **usaldusisikult**. Paraku on ka sotsiaalpedagoogid, lastekaitsetöötajad ja teised võimalikud lapse/noorega kokku puutuvad isikud pidevas rotatsioonis, mistõttu laps jõuab vaevu ühe inimesega usaldusliku suhte luua, kui juba tuleb uus ning nii kaob ka usaldus täiskasvanute abi suhtes. Eriti suureks probleemiks on see asenduskodudes elavate laste jaoks.

5.3 Esmased vs. korduvad õigusrikkujad

Politseinike sõnul on esmased ja korduvad õigusrikkujad erinevad nii oma taustalt kui ka suhtumiselt: esmarikkujad ja nende vanemad on üldjuhul ka ise ehmunud ja mures, kuna nende jaoks on politseiga

kokkupuude uus. Esmarikkumine on tihtilugu ka juhuslik: noor jõudis selleni seltskonnas, juhuste kokkulangevusel ega arvanud, et see nii kaugelt jõuab. Korduvrikkujaid iseloomustab kartmatus: nende jaoks on politseinikega suhtlemine juba tuttav teekond, nad teavad õigusnüansse, mida nendega saab teha ja mida mitte.

- " *No esmarikkujad, üldjuhul sõltub ju vanusest, üldiselt ikkagi ehmuvad ära. Kui politsei kutsub välja või läheb kooli, siis need esmarikkujad on ikkagi ehmunud. Korduvrikkujad – osad võtavad sind ikka juba semuna. See pole nende jaoks ju midagi uut, kui nad politseinikku näevad või politseiga vestlevad või jaoskonda peavad minema. Esmarikkujate puhul on väga mõjus ka see, et vanema jaoks on see esmakogemus ja vanem on ka üldjuhul sapsi täis. Noorsoopolitseinik*
- " *Ühe päeva ... korrarikkumised tegelikult on ajendatud mingist olukorrast, noored ei ole tegelikult ette planeerinud väga neid rikkumisi, nad on seltskonnas, liiguvad ringi ja need, mis toime pannakse, ongi seltskonnast ajendatud, mingi vaba aja veetmisena, meelelahutusena ... Piirkonnavanem*
- " *Need esimesed ... näiteks kui alkod või asjad sinna juurde võtta, siis mulle tundub, et see ongi mingi põnevuse või vahelduse otsimine. Ma ei tea, kas nad tegelikult esimest korda tarbivad või mitte, aga jääb see mulje, et nad pabistavad hoopis teistmoodi ... nad võibolla läksidki nalja tegema või põnevust, nad ei ole mõelnud, et nad hakkavadki midagi tegema. Piirkonnavanem*
- " *Korduvrikkujate puhul on veel ka see, et nad on ülbemad. Hästi tihti on see suhtumine ja ka vanematele öeldakse siia sõites või koduteel, et mul savi, see politsei ei tee nagunii mulle midagi ja jälle ainult minuga räägib ja midagi ei juhtu. Sellist suhtumist on rohkem kui esmarikkujate korral. Esmarikkujad ikkagi muretsevad, et mis saab ja mida politsei teeb. Noorsoopolitseinik*

Ühise joonena töid politseinikud korduvrikkujate puhul välja keerulise perekondliku tausta (tööpuudus, alkohol, vägivald, keerulised suhted lahutatud vanemate vahel) ning huvide ja huvitegevuse puudumise. Esmarikkujate taust on politseitöötajate sõnul variatiivsem: on nii keerulistest peredest, aga ka väga n-ö eeskujulikest ja osavõtlikest peredest pärit lapsi. Sellest, kuivõrd osavõtlik on perekond ja kui tugev on noore tugivõrgustik, sõltub politseitöötajate hinnangul olulisel määral see, kas esmarikkujast saab korduvrikkuja või mitte. Esmarikkumine on politseinike sõnul soodne võimalus sekkumiseks, sest nii rikkuja kui ka vanemad on ehmunud ja mures, mis saab. Mida kiiremini sekkuda, seda parem on politseinike meelest veel võimalus rikkumiste ahel katkestada.

- " *Hästi palju on sellest, kui kiiresti siia ametnike vaatevälja jõutakse. Kui probleemid on peres juba pikka aega olnud, siis on ka väga raske asjast asja saada. Kui vahelejäädmine on kohe vahetult peale tegu, siis on kergem ka neid mõjutusvahendeid leida. Ja need toimivad ka paremini. Noorsoopolitseinik*
- " *Hästi läinud on siis, kui on õigel hetkel või värskelt teolt tabatud. Kui see õnnestub, siis on ka juba pool võitu. Võibolla ta alles tahtis proovida ja siis, kui sa seda hetke tabad, siis võib isegi ainult vestlusega pääseda ja läheb hästi. Noorsoopolitseinik*
- " *Seda esimest vahelejäädmise ... tabamist tuleb ära kasutada võimalikult arukalt ja läbimõeldult. Kui ta satub meile nn vahele, see ei pruugi olla esimene rikkumine tal, aga ta jäi esimest korda vahele ja siis selle põhjal tuleb ikkagi sisse minna, et miks ta need rikkumised toime paneb, milline ta eluviis on, mis need soodustingimused on. Piirkonnavanem*

Selleks, et sekkumine oleks esmajuhul tõhus, on vaja politseinike selgitusel aru saada ka rikkumise põhjustest ja sellest lähtuvalt tegutseda: näiteks kas varguse taga oli tõesti see, et laps on puudustkannatavast perest või soovis ta vargusega hoopis vanema tähelepanu, sõprade heakskiitu; kas vägivalda taga on see, et laps ise kogeb kodus vägivalda või on tal mõni tähelepanuta jäänud käitumishäire, vajadus psühholoogi abi järele vm.

- " *Vahel on ka niimoodi, et mingisugune pisivargus või suitsetamine tegelikult ei tähenda, et seda oleks tal vaja, vaid sellega ta näitab mingit muud asja; seda sama esinemist või protesti. Vahest ta tahabki vahele jääda, et midagi vanematele tõestada. Sõltub ka sellest, et kui palju õnnestub see põhjus välja selgitada ja siis juba mõelda, et mis mõjutusvahend võiks toimida, et see enam ei korduks.* Noorsoopolitseinik

Esmariikkujate puhul on politseinike sõnul oluline, et sekkumine oleks selline, mis näitab lapsele, et teda mõistetakse ja toetatakse. Karistuseni jõutakse pigem korduvrikkumiste puhul. Kui perekond on toetav ja osavõtlik, lapsel on vanematega usalduslik suhe ja rikkumine oli kantud ennekõike uudishimust uusi asju proovida, on politseinike sõnul hea võimalus, et noorest ei saa korduvrikkujat.

- " *Kui on pere taga – läheb kergemini; kui pere taga ei ole – siis läheb keerulisemalt.* Noorsoopolitseinik
- " *Vestlus on esmalt väga tähtis ja minu arust on ka tähtis veel see, et kui tugev ja suur see tugivõrgustik lapsel seljataga on, et kui palju ja väga vanemad tahavad teda toetada ja toetada sedavõrd, et mitte nad ei noomi teda pidevalt ja ei hõõru talle nina alla pidevalt seda, et ta on midagi sooritanud.* Piirkonnavanem

Abivajav laps

Nii lastekaitsetöötajad kui ka sotsiaalpedagoogid olid ühel meelel, et erinevust noore eakohase piiride katsetamise ja abivajaduse vahel võib olla keeruline tunnetada.

Nendes sihtrühmades oli kahesugust lähenemist. Osad lastekaitsetöötajad leidsid, et esmakordne (eriti veel juhuslik) õigusrikkumine või piiride katsetamine ei tähenda tingimata, et tegemist on abivajava lapsega.

- " *Vahest piisab ainult ühekordsest vestlusest vanemaga või lapsega, aga ei tarvitse. Mulle tuli meelde üks juhtum, kus tüdruk kristlikust perekonnast oli sünnipäevale mingi amfetamiini või ecstasy tableti smuugeldanud. Ei ole enne olnud seda, ega ka peale seda olnud. Ma ei tea, kas ta nüüd on abivajav või ei ole. See oli ühekordne ja kõik olid šokis.* Lastekaitsetöötaja

Teised jällegi töid välja, et iga rikkumise toime pannud laps on abivajav, kuid ta võib vajada ka vaid ühekordset abi ja seda, et ta saaks oma teost aru.

Sotsiaalpedagoogide vaatenurgast on väga oluliseks signaaliks võimalikust abivajadusest käitumine koolis ja koolikohustuse täitmine. Probleemid selles vallas võivad olla esimesed märgid, et noor võib jõuda õigusrikkumiseni või on selleni jõudnud. Välja toodi eale mittevastavat käitumist (täiskasvanulikum või lapsikum), signaale klassijuhatajalt või aineõpetajalt (puudumine koolist, hinnete märgatav langus, raskused tunnis kaasatöötamisega, bravuurikas käitumine õpetajate ja/või klassikaaslastega), endasse kapseldumine („*Et meil hakkavad tavaliselt sellised noored kandma kapuutsi, tõmbavad kapuutsi pähe*” sotsiaalpedagoog), signaale lapsevanemalt (märgatakse, et lapsega on midagi teisiti, kuid laps ei taha rääkida). Sotsiaalpedagoogide sageli laiem vaade lapsele ja tema käitumisele (eriti väiksemates piirkondades), on oluliseks abiks ka lastekaitsetöötajatele, kes sõltuvalt juhtumitest seda tausta koolist uurivad.

Viidati ka noortele, kes polegi ilmtingimata veel õigusrikkumist toime pannud, kuid kellel on selleks potentsiaalne oht: “**nähtamatu õpilane**” või “**vaikne kolmene**”. Need on noored, kellega samuti on väga vaja ennetustöö ühe osana tegeleda, kuid kes sageli jäävad koolis tähelepanuta, sest tegeletakse jooksvate murede või silmnähtava abivajadusega õpilastega.

- " *Enamasti madal enesehinnang või puuduvad teatud suhtlemisoskused ja koostööoskused. Ka need vaiksed kolmesed vajavad väga seda sotsiaalsete ja enesejuhtimise oskuste arendamist. Ja tihtilugu ei ole koolis sellele võimalust ja aega rõhku panna nii palju, kui nad vajaksid seda.* Keit Fomotškin, SPIN programmi tegevjuht
- " *Et isegi siin, väikeses koolis ma ei jõua nendeni. Ja sellest on nagu väga, väga, väga kahju.* Sotsiaalpedagoog

Juba toimepandud väärtegade puhul politsei kaasamine sõltub palju konkreetsest tugispetsialistist ning toimepandud väärtelo iseloomust. Osad sotsiaalpedagoogid töid välja, et kui noor jääb esmakordselt kergema väärtetoga (nt vanemate tagant varastatud alkoholi edasimüük) vahele, siis piisab vestlusest vanemate ja lapsega. Tõsisemate õigusrikkumiste (nt seksuaalse sisuga kuritegu) puhul pole küsimust ning politsei tuleb kaasata kohe. Samas oli ka teistsugust lähenemist, mis viitas vajadusele ka kergematele rikkumistele pöörata enam tähelepanu kui vaid kerge vestlus, et edaspidiseid juhtumeid vältida: oluline on, et lapsele jõuaks teo tõsidus kohale ja selleks ei pruugi vestlusest vanemate ja sotsiaalpedagoogiga piisata. Politsei kaasamine annab toimepandud tegevuse seadusevastasusest tugevama signaali.

- " *Meil olid näiteks eelmine aasta õpilastega viiendas klassis ehk algklasside poolel ja nemad jäid vahele meie staadionil rummi joomisega. Ja kuna meie üks seitsmendik oli kaasatud, siis ma olin selle juhtumi juures lihtsalt. Ja selgus, et nad on seda korduvalt teinud, et küll kellegi aias, kodus, üks toobki enda juurest seda alkoholi, vanemad pole siiani arugi sellest saanud ja tegelikkuses mingeid otseseid tagajärgi ei olnudki. Ma ei taha kasutada sõna karistama, ma ei poolda nagu karistamist tegelikult, et teo tõsidust ja mõista, et miks on meil seadused sellised, et alaealine ikkagi ei tarvita alkoholi, et kuna keegi oli seal veel oksendanud ja mida kõike veel. Minu jaoks jäi liiga pehmeks see, et me lihtsalt koolis rääkisime sellest nendega. Näiteks minu maja poolel me ikkagi käitume teisiti, me ikkagi kutsume noorsoopolitseiniku. Et me ei kutsu teda karistama, vaid just vestlema, sest tema tunneb seda seadusandlust ikkagi paremini ja lastele mõjub see rohkem, kui vormis inimene tuleb. Ja need samad õpilased on nüüd jõudnud minule kuuendasse, kellega ma nüüd tegelen. Ja mul on selline tunne, et nad isegi ei mäleta, et selline asi eelmine aasta juhtus. Ja siamaani tegelikult nende käitumine ei ole muutunud ja mina nägin, et see ei olnud piisav, et ma sain aru, et sealpool mõeldi nii, et oi, lapsed on nüüd nii ehmunud, et jäid vahele, ja see juba on piisav, minu hinnangul ei olnud. Sotsiaalpedagoog*
- " *Mul oli üks tüdruk, kes oli veel siis algklassilaps, neljas klass. Ta varastas raamatukogu töötajalt laua pealt ära kleepsud ehk märkepaberi blokid, ilusad südamekujulised. Aga kui raamatukogu töötaja selle läbi näris, siis ta sai aru, et see oli täiesti teadlik, et ta valis selle hetke ja juhtis selle raamatukogu töötaja tähelepanu kõrvale, selleks et need ära võtta. Selline väga teadlik varastamine. Ja siis õnneks ta pöördus meie poole ja me saime sellega tegeleda, ja kui ma natukene selle lapse tausta uurisin, siis tuligi välja, et ta on varasemalt jäänud ka politseile varastamisega vahele. Ja see tuligi välja nii, et ma võtsin noorsoopolitseiga ühendust ja tema alguses ütles, et noh need kleepsupaber, et siin ei ole ju tegelikult mingit tegu taga, et umbes nad ei pea sellega tegelema, et see ei ole nagu päris see koht, aga siis kui ma ikkagi palusin, et ta vaataks ka seda tausta, siis selguski, et seal on KOV vahetus ka vahepeal toimunud, et oligi siis see noorsoopolitsei teises KOV-s olnud kaasatud. Ma palusin, et ta tuleks ja vestleks, sest varem on ka politseiga juba kokkupuude olnud, ja ta kordaks üle siis nagu omalt poolt ka, et see on vargus. Ja peale seda ei ole see laps enam vahele jäänud. Et ma ei tea, igal juhul vähemasti ta sai selge signaali, et see on keelatud tegevus, sellel teol on tagajärjed ja ükskõik tegelikult, kui suures väärtuses. Et me ei taha ju anda seda signaali, et kuni 200 eurot on okei varastada. Sotsiaalpedagoog*

5.4 Õigusrikkumistega noorte pered

Intervjueeritud sihtrühmade sõnul on noorte õigusrikkumistes üks võtmetähtsusega tegur perekond: keeruline perekondlik taust on tihtilugu põhjuseks, miks noored on õigusrikkumisteni jõudnud, ja perekonna koostöövalmidusest sõltub suurel määral ka see, kas noor saab õigusrikkumiste ahelast välja või mitte. Üldise suhtumise ja koostöövalmiduse osas kirjeldati järgmisi eri tüüpi perekondi ja vanemaid:

- Pered, kus vanemad saavad hästi hakkama ja on heal järjel, kuid **lapsele ei jagu aega ega tähelepanu**. Nad ei märka, millega laps tegeleb ja millised mured lapsel on. Sealjuures võib vanemate suhtumine koostöösse politseiga, lastekaitse või sotsiaalpedagoogiga olla lapse rikkumist eitav või pisendav: nendes ei nähta lapse aitamisel koostööpartnerit, vaid vastast.
- " *Kuna ma töötan kohas, kus keskmine jõukus või majanduslik olukord on veidi parem, siis sellest tingitult tuleb ette rohkem ka sellist ülbet käitumist. Kui sõidetakse suure maasturiga siia, siis see suhtumine on ka vastav. Lapsevanem on ka selline, et mul on kiire, mul on töö ja üleüldse*

ma tulen advokaadiga, kui te tahate midagi öelda. Hästi palju tuleb sellist suhtumist ette, et "minu laps ei ole midagi teinud ja kui te üleüldse tahate minuga rääkida, siis palun pöörduge advokaadi poole". Noorsoopolitseinik

- " Nad ei taha tunnistadagi, et midagi on. Ja nad on väga kaitsval positsioonil ja võtavad rünnakuna kõike, kuigi sa seletad, et eesmärk on ikkagi see, et probleemid laheneks ja lapsel oleks koolis hea. Täpselt nagu teie seda soovite, soovime seda ka meie, ja seletad ja seletad, aga on mingid pered, kellega ei saagi lõpuks. Et meil on praegu ka üks hästi raske juhtum, kus on õpetaja vastu ministeeriumisse pöördunud, et seal on nii suured käärid vahel ja näha juba on, et sealt ei tule mingit koostööd, et nad on sellisel seisukohal, et kool on halb ja me tahame halba. Lastekaitsetöötaja
- **Õigustavad ja lapse käitumist normaliseerivad vanemad** on keeruline sihtrühm, sest nad võivad lapse nähes õõnestada politseinike, lastekaitseametnike või sotsiaalpedagoogi tööd, öeldes „kes meist ei oleks kunagi alkoholi proovinud“ või koguni hoida narkootikumide tarvitavat last politseist eemal.
 - " Teisest küljest on jälle lapsevanemaid, kes teavad, et poeg tarbib narkootikume. Ma olen isaga kokku leppinud, et nad tulevad siia, et kontrollime ja teeme testi. Ja siis vastupidi, isa hoiab poega eemal, et mitte saada teada, et see test on positiivne. /.../ On neid, kes süüdistavad ka politseid. Selliste majapidude puhul on hästi tihti seda. Kui on selline suurem alaealiste kogunemine ja vanemad hakkavad järgi tulema, siis ütlevad, et politsei on üldse süüdi, et miks me seal üldse oleme ja kas midagi targemat ei ole teha ja kas me ise ei joonud jne. Lapse ees käitutakse niimoodi ja kisendatakse. Lapsele jäetakse mulje, et see on OK, kui laps seda alkoholi või muud sõltuvusainet tarbib. Noorsoopolitseinik
 - " Päril palju juhtumeid, kus on füüsiline vägivald ja pärast tuleb välja, et isal on ju sama põhimõte; et kui aru ei saada, siis laks kirja. Siis on seda koostööd keerulisem teha. Täpselt samamoodi nende erinevate sõltuvusainete tarbimise puhul. Ühtepidi nagu võitled ja siis jälle kuuled, kuidas nad seda hoopis soodustavad ja annavad võimalusi neid osta. Noorsoopolitseinik
 - " Ühel lapsel me võtsime noa ära ja kutsusime ema järgi talle, ja siis see ema hakkas naerma, et selle pärast kutsusitegi mind järgi või? Et see on nagu tõsine lugu, lapse juuresolekul veel ütles seda ja siis see ongi nagu signaal, eks ole, juba. Sotsiaalpedagoog
- Vanemad, kes püüavad küll lapse tegemistega kursis olla, kuid nad n-õ magavad maha ja **ei märka, kui lapsest on saanud varateismeline**, kes soovib proovida ja katsetada uusi asju. Seda tüüpi vanemad on politseinikega väga koostööaltnid, sest nad on ise ka šokis, et nende arusaamise järgi veel laps on vahele jäänud õigusrikkumisega ja soovivad teha endast oleneva, et edaspidi sarnaseid juhtumeid vältida.
 - " No siin on erinevad: on paljaste piltide saatmine või alkohol või tubakas. Niisugust nipet- näpet 11aastasel. Vanemad ei tule selle peale, et peaks juba kodus teavitustööd tegema. Kuna nad on esimest korda proovinud, need noored, siis oleme vestelnud, nii-öelda perevestlust teinud ja siis vanemad ütlevadki, et pole selle peale tulnud ja nüüd hakkame kohe rohkem tähelepanu pöörama ja rääkima. Noorsoopolitseinik
- **Kärgperekonrad**, kus mõlemal vanemal on uus pere ja ühine laps jääb justkui kahe pere vahele. Politseinike sõnul on noorte jaoks keeruline see, kui nad peavad kahe perekonna vahet liikuma ja mõlemas peres on erinevad reeglid, ootused ja piirangud. See tekitab lastes frustratsiooni ja segadust, mis osadel juhtudel väljendub käitumisprobleemide kaudu.
 - " Kui isa ja ema elavad eraldi, siis on noor segaduses. Ta ei saa aru, ühes kohas on ühed reeglid ja teises kohas on teised reeglid. Ja siis ta püstitab endale hoopis mingid omad reeglid. Siis elabki nende järgi. Sest ta on segaduses, et mida peaks jälgima ja kuidas peaks käituma. Aga põhiprobleem ongi katkised pered ja pigem peab vanematega töötama kõigepealt. Noorsoopolitseinik
- Pered, kus vanematel on probleeme töö, sissetuleku ja/või alkoholiga. Nende vanemate **endi hakkamasaamisuskused on kehvad**, mistõttu ka laps saab vähe tähelepanu või kogeb kodus

käitumist, mille jälgedes hakkab ka ise hiljem käima (suitsetamine, alkohol, vägivald). Politseinike jaoks on tegemist keerulise sihtrühmaga, sest vanematel puudub tahe, võime ja oskused, et last toetada.

- " *Maakonnas on väga palju väikesi kohti, kus on vanemad ise väga lihtsad ja on palju töötust ja palju alkoholi. Kuna nad ei saa ise endaga hakkama, siis veel vähem lapsega. Seal sellist eeskujut ei ole. Toit on ju laual, aga mingit oskust juurde anda – see on puudulik. Väga palju on selliseid lapsi.* Noorsoopolitseinik
- " *Minu kõige keerulisem osa nende õigusrikkujate osas ei ole tihtipeale mitte laps, vaid see perekond selle lapse taga. Küll seal on probleemide eiramisi, oma lapsest tahad alati ju paremat, on õigustamisi. Küll tulevad tihtipeale välja laiemad lähisuhtevägivalla teemad. Kui sellest kuidagi võrgustiku tööga läbi hammustada, siis jõuab ka lapseni. Üksi seda last kusagile teenusele saata, kui on selline süstemaatiline õigusrikkuja, selle pere suunitlusi laiemas mõttes ei muuda.* Lastekaitsetöötaja
- " *Agas kui see pere on ise sotsiaalselt toimetulematu, siis suure tõenäosusega see ühekordne juhtum võib mingil hetkel taas korduda. Sest see pere ei toeta ja võibolla ei pea ka üldse oluliseks seda, mis lapsega juhtus ja mis toetust laps selles olukorras vajab. Ka neid juhtumeid meil on olnud. Kui on tubli pere, siis isegi nende korduvõigusrikkujate osas on lapse selline rehabiliteerimine või toetamine palju tõhusam kui nende perede puhul, kus ei ole seda toetavat vanemat.* Lastekaitsetöötaja
- Pered, kus vanemad on politsei või lastekaitsega väga koostööaltid ja nad tahavad last aidata, aga neil **napi vanemlike oskusi**, nad ei oska last suunata ega toetada. Samuti vanemad, keda küll suunatakse teenustele, kuid kelle jaoks need teenused ei tööta, kuna nad ise ei ole võimelised nendega kaasa minema.
- " *Mõni teeb väga koostööd, aga samas ta võibolla poolest asjast ei saa üldse aru. Ta ei olegi vaimselt nii võimekas, et aru saada, millest üldse jutt on, kui me mingitest konkreetsetest diagnoosidest räägime.* Noorsoopolitseinik
- " *Lihtsate vanemate puhul ja lihtsa võimekuse puhul nad ju väga tahaksid, aga nad ei saa aru asjadest. Tihtipeale ma imestan, et kuidas ta on siia maani last kasvatada saanud.* Noorsoopolitseinik
- " *Hästi paljud asjad jäävad toppama selle taha, et vanemad lihtsalt vaimselt ei võta vastu seda informatsiooni. Keeruline on saata kuhugile pereteraapiasse või psühholoogi juurde, kui psühholoog ütleb, et ta ei saa selle inimesega tööd teha, sest tal analüüsivõime puudub. Ta ei tule kaasa ja meil jääb selle taha tihtipeale. See arusaamisvõime maailma asjadest on natuke erinev ja siis on see pidev surve täpselt samamoodi.* Lastekaitsetöötaja
- Vanematel on **laste suhtes väga kõrged nõudmised ja ootused**, mille vastu hakkavad teismelised mässama või ka lihtsalt n-õ murduvad pinge all ja hakkavad seetõttu destruktiivselt käituma.
- " *Agas samas need nõuded lapsele on nii tohutult suured ja kusjuures tütarlastele, teismelisele, kes on põhikooli lõpus, gümnaasiumi alguses. Selline tohuvabohu kodus ja kõik peab väga hästi olema ning lapse enda lükkab ta kuritegevusse. Pärilist mitu noort on just sellest valdkonnast tulnud.* Noorsoopolitseinik
- **Väga teadlikud ja püüdlivad lapsevanemad**, kes on äärmiselt koostööaltid politseiga, kuid samas ka abitud, sest nad on justkui kõike proovinud, kuid miski ei toimi. Sellistel juhtudel, kus n-õ tavalises tublis ja osavõtlikus peres on lapsel suuri käitumisprobleeme, on põhjused politseinike sõnul tihtilugu diagnoosimata käitumishäiretes ning barjääriks on heade spetsialistide puudus või nende äärmine ajanappus, et last aidata. Seda eriti väiksemates piirkondades.
- " *Mõned on väga, väga koostööaltid, aga laps on niivõrd probleemne, et mul hakkab juba vanemast kahju. Hästi tahaks nagu aidata, aga mingil määral tulevad piirid ette, et polegi enam kuskile suunata ja midagi pakkuda.* Noorsoopolitseinik

- **Asenduskodud.** „Minu piirkonnas on siis ka asenduskodu ja need lapsed sealt on need, kes kõige enam ikkagi tööd annavad. See ka hästi palju mõjutab, et kas piirkonnas on mõni asenduskodu või mitte.“ Noorsoopolitseinik

Perede koostöö saavutamine on sageli üks olulisi võtmekohti selleks, et õigusrikkumine ei korduks. Koostöö saavutamise seisukohast toodi olulisena välja pere mõistmist, aga mitte hukkamõistmist, kuigi alati ei pruugi ka see soovitud tulemust anda. Oluline on saada vähemalt üks vanem kaasa mõtlema.

- " *Tihti peale ongi nende sotsiaalmajanduslikult keerulisemas seisus perede soov mõistmine. Nad ei soovi seda õpetamist, et mis on õige ja mis vale. Nad saavad seda nagunii iga kaare pealt. Kui koolis on lapsel õpiedukusega probleeme, saab ta seal nagunii iga päev vastu päid ja jalgu. Kui ta tunneb, et me oleme siin selleks, et teda ja tema perekonda toetada, siis ta haakub nende teenustega hoopis paremini, kui siis kui ma talle mingit laadi karmima ettekirjutuse või mille iganes koostan.* Lastekaitsetöötaja

Lastekaitsetöötajad töid välja, et alati ei olegi perega koostöö võimalik ning vanemate õigusrikkujate puhul on mõnikord lahenduseks nende saatmine teenusele üksinda. Teinekord alustab noor teenusel ükski ning vanemad liituvad siis, kui laps selleks valmis on.

5.5 Praktika ja mõjutusvahendid õigusrikkujatega tegelemisel

5.5.1 Politsei praktika ja mõjutusvahendid õigusrikkujatega tegelemisel

Politseinike sõnul on neil palju üldlevinud ja sageli kasutusel olevaid mõjutusmeetodeid (nt essee, perevestlus), aga palju sõltub mõjusa sekkumisviisi leidmisel ka politseiniku enda **loomingulisest, varasemast kogemusest ja n-ö sisetundest**, mis võiks igal konkreetsel juhul last aidata. Noorsoopolitseinike sõnul on oluline saavutada lapsega kontakt ja näha olukorda tema vaatenurgast: selle saavutamiseks töid nad mitmeid, sealhulgas mitteformaalse sekkumise näiteid sellest, kuidas nad on noortega kinos käinud või suhelnud nendega Snapchatis. Kõige tähtsam on politseinike sõnul mitte jääda kinni stamplahendustesse, vaid läheneda juhtumile loominguiliselt ning kui endal ideed otsa saavad, siis küsida kolleegidelt nõu ja abi või kutsuda kokku ümarlaud (nt lapsevanem, politsei, psühholoog ja prokurör).

- " *Mina lähtun ikkagi niimoodi, et iga juhtum on individuaalne. Iga juhtumi puhul vaatan tausta, peret, mida ja mitmendat korda on varem teinud. Päril palju paned ikka sinna kaalu peale. Vestluses katsud last ka kuidagi hinnata ja minul on iga kord ikka väga palju kaalu peal. Igat juhtumit võtan individuaalselt selleks, et otsustada ja mõelda, et milline variant võiks talle parem olla.* Noorsoopolitseinik
- " *Nii palju on võimalusi [sekkumiseks], kui palju on fantaasiat. Kui see ei toimi, tuleb leiutada midagi muud. Kui ise selle peale ei tule, siis võta võrgustik ja aruta, leiame mingi muu asja. Selle kohustuse võtmisega, kui me räägime süüvõimelisest, saab genereerida nagu väga palju muid asju. Lihtsalt tuleb nende asjade peale tulla.* Noorsoopolitseinik

" *Kõige igapäevasemad ongi need juba nimetatud vestlused ja esseed ja töötoad.*

" *Lihtsamate asjade puhul on esseed, ettekannete tegemised. Siis on erinevates kogukonna üritustes kaasalöömine: tulevad aitavad seal lastele mingit üritust korraldada või mis iganes ohutupäevadel kaasalöömine. Erinevatel üritustel, nagu orienteerumine ja jalgrattamatkad, kaasalöömine. Trennides osalemine, huviringides osalemine, nõustamiskabinetis käimine, „Puhas tulevik“, sotsiaalprogrammid, ohvriabi juures käimine.*

" *Mina võin öelda, et olen käinud lastega koos kinos, olen käinud lastega koos jäätist söömas. Üldjuhul on toimunud need lood, kus ma ise olen lubanud nendega koos mingit aega veeta.*

Politseinikud töid välja järgmisi tegevusi õigusrikkujatest noortega tegelemisel:

- Perevestlus

- Essee, seletuskiri
- Huviringidesse saatmine
- Ühiskondlikult kasulik töö, tekitatud kahju/segaduse heastamine tööga (muu vastutuse võtmine)
- Teemakohaste näituste külastamine (nt Tervishoiumuuseumis)
- Üritused, matkad ja noortelaagrid
- Nõustamisele või spetsialisti juurde suunamine (nt tubakakabinet, psühholoog, sotsiaalpedagoog, ohvriabi)
- Suunamine, et selgitada välja lapse võimalik erivajadus ja luua talle tugivõrgustik (hindamine, teraapiad)
- Õigusrikkumise tagajärgede ja õiguskaitseorganite töö näitamine (nt arestikambri, politseinaja, kohtu või vangla külastus)²
- Suunamine erinevatesse programmidesse (nt „Puhas tulevik“)
- Koolikohustuse täitmise jälgimine
- Ümarlauad
- Ühistegevused (nt kinno minek politseinikuga koos)

Esmarikkujate puhul on politseinike sõnul tõhus viis **vanemate kaasamine ja perevestlused**: see võimaldab olukorda ja rikkumise võimalikke algpõhjuseid näha terviklikumalt ning kaasata lapsevanemaid aktiivselt. Samuti on perevestlus politseinike sõnul mõjus, sest eriti esmakordselt politseiga kokkupuutesse sattunud lapsed kardavad, et vanemad saavad õigusrikkumisest teada ja veelgi enam – vanemad peavad nendega koos politseisse tulema.

" *No minul hästi mõjuvad esmarikkujatele need perevestlused. Kui sa ütled, et nüüd tuleb ema ja isa ka teavitada ja siis tulete koos minu juurde jaoskonda. Minu kogemus näitab, et see vanemate teavitamine on nende jaoks šokk ja pisarad hakkavad jooksuma. Sellel hetkel vist jõudis nendeni, et millega nad on hakkama saanud.* Noorsoopolitsei

" *Kui jääb suitsetamisega vahele või kui siidrit proovis 0,10. Sellise esmase pisirikumise korral on meil ikkagi juhtumi arutelu, kuhu on siis kaasatud pere ja laps. Viime läbi sellise juhtumi arutelu, kindlasti ei karista. Aga kui on juba korduvalt, siis hakkame võtma meetmeid tarvitusele.* Noorsoopolitsei

Mõjusamad on nii politseinike kui ka lastekaitsetöötajate arvates sekkumised, kus laps peab kahju heastamiseks ise vaeva nägema ja pingutama. Menetluse alustamise ja trahvimise osas olid politseinikud eri meelt: mõne meelest ei mõju see üldse ja on lihtsam väljapääsutee (lapsevanem maksab), teiste arvates on ka trahv noorte jaoks hirmutav.

" *Protokoll ja trahv on need, mis kõige tihedamini läbi käivad selles keeles. Ütlevad, et ära tee mulle protokoll või kas sa teed mulle protokoll. Noorsoopolitsei*

" *Meil ka see protokoll ei mõju. Siin oligi, kus ma paar korda pakkusin teisi variante, kus seal noorte keskuses oli vaja lehti riisuda, siis vastas, et ei-ei, ma pigem maksan trahvi. Nad isegi valivad selle maksmise.* Noorsoopolitsei

" *Trahvi puhul maksab vanem ära ja laps ei saa suurt mingit kogemust. Selle ÜKT puhul või mis iganes koostegevuse puhul peab ta ikkagi ise oma rolli või osaluse eest vastutama. See ÜKT tekitab ju ka ebamugavust. Sa pead hommikul üles ärkama ja kindlaks ajaks kuhugile minema*

² USA-s läbi viidud uuringud on aastakümneid näidanud, et hirmutamistaktikad pigem suurendavad retsiidiivsust.

ja keegi kontrollib su tegevust. See on kindlasti noorele mõjusam kui see, et vanem maksab trahvi ära. Lastekaitsetöötaja

Tõhusad on politseitöötajate sõnul ka need sekkumistegevused, mis aitavad noore **välja tuua oma harjumuspärasest keskkonnast ja käitumismustritest**: näiteks laagrid ja huviringid. See aitab noori, kelle õigusrikkumised on tingitud ennekõike sõpruskonnast või lihtsalt igavusest ja tähelepanu püüdlisest.

" Kui teda ümbritsesid teised inimesed, ta hakkas kohe muutuma, ta maailmavaade hakkas muutuma, tema suhtumine inimestesse hakkas muutuma, ta aitas teisi, ta lõhkus puid, tegi lõket ja selliseid asju, aitas telke püsti panna ja tegelikult me nägime, et tõesti ... see on selline hästi pikaajaline protsess ka nende esmarikkujatega, et see pidev kaasamine ja pidev nende keskkonna muutmine, et neil ei oleks neid mõttekaaslast, kes neil olid ennist, vaid need uued mõttekaaslast, kes suunavad teda siis teisele teekonnale. Piirkonnavanem

Näide loomingulisest lähenemisest

Suhtlemine Snapchatis.

" Mina siis, nüüdseks juba ikkagi üle aasta noorsoopolitseinikuna, siis tegutsen ka siin Snapchati keskkonnas, et tegelikult ka sealtkaudu see suhtlus lihtsalt noortega, et mis ka hästi palju kuidagi toetab, et ma paljudele ei ole kuidagi võõras, et nad julgevad pöörduda, küsida, rääkida, kui neil mingi mure on, et lihtsalt olla siis nende jaoks selles mõttes lähemal kuidagi. /.../ Kui seal ikka üle 300 päeva juba nad on, siis see on nende jaoks ka kuidagi auasi noorsoopolitseinikuga seal strike'i teha, aga noh, see muidugi jah ongi selles mõttes endal ka täiesti järjepidev, et sa pead iga päev sinna ju siis ise samamoodi panustama. Noorsoopolitseinik

5.5.2 Lastekaitseametnike tööriistakast

Lastekaitseametnike lähenemine sõltub palju konkreetsest juhtumist, aga ka lastekaitsetöötajast endast. Mõnel juhul räägitakse vaid lapsevanemaga/-vanematega. Seda eriti siis, kui tegemist on esmakordsete juhtumitega, mis pole nii tõsised ning kui politsei on lapse/noorega juba rääkinud.

Teistel juhtudel räägib lastekaitsetöötaja nii lapse kui ka tema vanematega, kuid sõltuvalt juhtumist (õigusrikkumise iseloom, lapse vanus jne) võidakse vestelda vanemate ja lapsega alul eraldi või siis kohe koos. Mõnikord on vaja mitu vestlust pidada enne, kui saab soovitada teenuseid.

Üks lastekaitsetöötaja tõi oma tegevuspraktikast välja teadliku püüu vähendada dubleerimist: kui noorsoopolitseinik on juba noorega rääkinud ja teavitanud ka vanemaid, võib esmaste kergete juhtude puhul piisata sellest, kui ta edastab info rikkumisest ja läbiviidud vestlusest lastekaitsele, kes selle registreerib, kuid ei tee perele eraldi vestlust.

" Kui pere hakkab ise toimetama ja saab aru, et on rikkumine toime pandud ja siis pere saabki ise toimida ja siis nad lähevadki selle protsessiga iseseisvalt edasi. Aga ongi sellise märkega, et juhul kui õigusrikkumine kordub, siis tuleb juurde lastekaitse, juhtumimenetlus ja tulevad meie poolt need teenused. Seda dubleerimist me oleme püüdnud vähendada. Sest tegelikult me oleme teadlikud, mis teenuseid meil siin lähiümbrusest võtta on. Ei ole mõtet, et igaüks hakkab kordama. Lastekaitsetöötaja

Lastekaitsetöötajad töid enda peamiste töövahenditena noorte õigusrikkujatega tegelemisel välja:

- Noorte ja nende peredega läbiviidavaid vestlusi ja nõustamist.
- Suunamist erinevatele teenustele: peamiselt psühholoogi teenus (sh koolipsühholoog), samuti erinevad sisseostetavad teraapiateenused (pereteraapia, psühhoteraapia, saviteraapia, muusikateraapia jmt). Nende puhul toodi just väiksemates kohades probleemina välja, et kui psühholooge/terapeute on vähe või on vaid üks ning kui perega kontakti ei teki, kuna inimesed omavahel ei klapi, siis ei ole alternatiive.

- " *Meie linnas on ainult üks pereterapeut ja kui see ei sobi, siis vaadake ise, kuhu te lähete. Seal on ju see, et isiksused peavad ka sobima. Kui me räägime pereteraapiast, siis see on ka üsna intensiivne ja sa jagad seal ju ikkagi isiklikku infot. Kui sul selle inimesega kontakti ei teki, siis tihtipeale vanemad kukuvad sellelt teenuselt ära. Aga meil ei ole valikut võtta alternatiivina teist terapeuti. Seal võib ka see probleem olla, et kuna on väike linn, siis keegi teab kedagi, kellega see terapeut on seotud ja siis ei lähe ka nad just seetõttu sinna. Lastekaitsetöötaja*
- Mitmedimensioonilisse pereteraapiasse (MDFT) suunamine – lastekaitse hinnangul raskesti kättesaadav teenus, mis eeldab ka lapsevanemate nõusse saamist.
- Taastava õiguse põhimõtetel sekkumised, mida neid kasutanud lastekaitsetöötajad peavad üsna mõjusaks just avaliku korra rikkumiste puhul.
 - " *Meie oleme samamoodi avaliku korra rikkumise puhul – lõhkumine, laamendamine, sodimine – kasutanud seda taastavat õigust. Vanemad koos lastega on välja tulnud, on ümarlaud ja kui kõik osapooled on nõus, siis vanemad ostavad need vahendid, millega asi korda teha, ja koos lastega minnakse. Vanemad ei pruugi kõik minna. Aga meil on ka alati grupis vähemalt üks selline motiveeritud vanem, kes tahab ka osaleda protsessis ja näidata lastele, kuidas on õige. Teised kannavad rahalist vastutust, aga see üks vanem läheb ja teeb selle asja siis koos lastega korda. Aga see on tõesti ainuke asi, mis mõjub. Lastekaitsetöötaja*
- Erinevatesse programmidesse suunamine või nende rakendamine. Näiteks toodi välja järgnevaid: Tallinna Lastekeskuse sotsiaalprogramm, "Hoog sisse", "Puhas tulevik", "Ringist välja", "Pere Lahendusring". Väiksemates kohtades toodi probleemina välja valiku puudumist võimalikest programmidest, samas kui suuremates linnades (ennekõike Tallinnas) on võimalused laiemad. Teise probleemina mainiti, et mõned programmid panevad suure nõustamiskoormuse just lastekaitsetöötajale:
 - " *Ma ise tahtsin ka välja tuua, et meil on hetkel see politsei kaudu programm „Puhas tulevik“. Kõikidel seda ei ole. See on ju ka narko tarvitajatele. Kanepid ja mis seal sees kõik on. Ta on siis politsei jälgimise all pool aastat ja iga kuu me siis korra kohtume ja käime kodus. Mingit kontseptsiooni sellel programmil ei ole. See on iga KOV välja mõelda. Kui tulebki suunamisega see laps ja mõnikord selle suunamiskirja peal ei ole väga palju informatsiooni selle lapse juhtumi osas. Siis hakkadki nuputama, et mida ma temaga kuus kuud järjest räägin narkootikumide teemadel. Lastekaitsetöötaja*
- Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus, kui muud abinõud pole aidanud.

Lastekaitsetöötajad olid väga kriitilised teenuste piiratuse osas (seda eriti suurematest linnadest väljaspool). Nad tunnevad, et neile on pandud suured ootused saada ise oma jõududega hakkama, samas kui nende tööriistakastis ei ole kuigi palju vahendeid või on teenused teoreetiliselt olemas, kuid puuduvad nende osutajad (nt kliinilise psühholoogi koht KOV-s pole täidetud).

- " *Siin tundub, et riigi poolt on hästi suur vastutus pandud politseile või lastekaitsele, kes peaks siis noorele seda nõustamist tegema. Vahelge vastu, aga mul endal on see sisetunne kuidagi. Et enne kui asi läheb väga hulluks, siis on lastekaitse roll, et kui sa saad teda kuhugi sotsiaalprogrammi või SRT-sse suunata. Et lastekaitse peaks seda nõustamist hästi palju tegema. Lastekaitsetöötaja*
- " *Ma tahtsin just sama öelda, et mina olengi see teenus sel juhul. Lastekaitsetöötaja*

Samuti on lastekaitsetöötajad, eriti väiksemates piirkondades, tööga nii koormatud, et sekkumiste rakendamiseks ei ole ressursi.

- " *Kuna need alaealised õigusrikkujad moodustavad väikse osa kogu sellest suurest lastekaitse tööst, siis võib juhtuda, et seda ressursi ametnikel ei ole. Väikestes omavalitsustes on pidev ametnike puudus ja pidev tööpuutus, mis toob kaasa selle, et me mingil hetkel oleme sunnitud hindama juhtumite prioriteetsust. Kui me oma sekkumisi või tegevusi planeerime, siis ma hindangi seda, et kas ma lähen ja torman selle üks kord suitsuga vahelejäädud noore juurde või tegelen mingite muude toimingute või tegevustega. Lastekaitsetöötaja*

5.5.3 Sotsiaalpedagoogide tööriistakast

Sotsiaalpedagoogid töid enda töövahenditena välja vestlusi noorte ja nende peredega ning nende nõustamist, võrgustikutööd (vt lähemalt 4.5) ning ennetustööd.

Sotsiaalpedagoog võib sageli olla lapse/noore jaoks usaldusisik, kellele räägitakse rohkem kui oma vanemale. Samuti on lapsed need, kes kooli sotsiaalpedagoogile võimalikest toimuvatest õigusrikkumistest märku annavad.

- " *Et mina ütleksin, et tegemist on tegelikult hästi katkiste noortega, kes vajavadki enda kõrvale nagu inimest, kes neid nagu mõistab ja hukka ei mõista, vaid pigem nagu üritab suunata neid õigele teele. Et paljudel ikkagi kodus ei ole pigem, et kui lapsel on tekkinud probleemid, siis kas emaga või isaga see suhe nõrgeneb veelgi, sellepärast et laps ju tekitab vanematele veel lisaprobleeme juurde, et siis on vaja neil kindlasti mingit isikut, keda nad saavad pimesi usaldada ja kes, nad teavad, on nende jaoks alati olemas. Et minul on näiteks hästi palju noori, kelle jaoks ma olen olemas ka õhtupoolikul, et nad kirjutavadki mulle kell 9 läbi messengeri.* Sotsiaalpedagoog

Samuti on oluline perede tundmaõppimine, et saada aru peres valitsevatest suhetest ning vajadusel peresid toetada.

- " *Pigem jah selline infovahetus, kas siis telefoni teel või kohtume ja teeme selliseid koostöö arutelusid, et alati ei võtagi last juurde ja annamegi vanemale soovitusi, kuidas siis võibolla oma last rohkem mõista ja toetada.* Sotsiaalpedagoog
- " *Mina hästi palju kutsun välja vanemaid, just selle mõttega, et väga hea on nagu tuttavaks saada, ja siis vaatad, kuidas nendel on lapsega omavaheline suhe. Siis sa saad sellisest kohtumisest tegelikult, sa näed ka, kui palju koostööd on võimalik üldse teha.* Sotsiaalpedagoog

Samuti võivad häid lahendusi anda ka spetsialistide vestlusringid, kus mõjutusvahendite valikul tehakse aktiivne ajurünnak, jättes välja nii lapse kui ka pere.

- " *Meie oleme teinud ka selliseid koostöö kohtumisi, kus me oleme mingi murelapse koha pealt nagu kaasanudki, et lihtsalt erinevad spetsialistid ja jätame lapsed ja lapsevanema välja ja teemegi lihtsalt sellise arutelu, et võtamegi selle ühe lapse ja ühe juhtumi, et kuidas teda nagu toetada ja milliseid meetmeid me oleme rakendanud ja mida võiks veel proovida. Need on hästi efektiivsed olnud.* Sotsiaalpedagoog

Üks osa sotsiaalpedagoogi tööülesannetest hõlmab ka ennetustööd, aga tegelikkuses tunnistati, et sellega ei jõuta süsteemselt tegeleda. Häid praktikaid ennetustööst:

- Sotsiaalpedagoog annab ka inimeseõpetuse tundi ning käsitleb olulisi käitumisega ja sotsiaalsete oskustega seotud teemasid selle raames.
- Ennetustööga tegelemine tunni asendusena, kui aineõpetaja on haige, või kokkuleppel klassijuhatajatunni ajal.
- Külalisloengud, nt veebikonstaabel. Sotsiaalpedagoogid väljendasid mitmel korral ootust, et noorsoo- ja piirkonnapolitsei osaleksid praegusest suuremas mahus koolides tehtavas ennetustöös (ennekõike loengud ja töötoad).
- Teemanädalad koostöös õpilasesindusega.
- Uurimistööd gümnaasiumis, mida saab ära kasutada teatud teemade käsitlemiseks. Näiteks uurimistöö alkoholi tarbimise teemal, mille raames õpilane korraldab ka töötoa.
- Süsteemne ennetusplaan on meeskonnatöö. Ühe kooli näitel: kaardistati teemad, mida soovitakse käsitleda (vaimne tervis, tolerantsus, turvaline internet jne). Ennetustöö meeskonnas on sotsiaalpedagoog, kooli psühholoog, välised osapooled (nt Seksuaaltervise Liit jt). Töötati välja materjalid ja tegevused, mida saab klassijuhatajatundides rakendada (või tegevused kasvõi vahetunnis). Kolme aasta rütm (1 kooliaste on 3 aastat), liikudes klass-klassilt

ja kasutades samu materjale (kaasajastatult) uuesti. Baasmaterjalide olemasolu võtab vajaduse igal aastal tühja koha pealt esitlusmaterjale ja tegevusi välja mõelda. Samuti ei pea sotsiaalpedagoog sellise plaani olemasolul üksi ennetustööga tegelema, vaid olema korraldaja.

5.6 Koostöö

Politseinikel on väga palju koostööpooli, kellega ühiselt nad õigusrikkumistega noori toetavad ja/või kelle juurde nad noore suunavad, kui juhtumiga tegelemine väljub politsei töö piiridest. Tehakse nii üks ühele koostööd kui ka mitme osapoole koostööd ümarlaua või koostöövõrgustiku vormis. Politsei partneriteks on:

- Kool
- Kohalik omavalitsus (ennekõike lastekaitse)
- Psühholoog, psühhiaater, sotsiaalpedagoog, terapeutid, sotsiaaltöötaja
- Ohvriabi, Sotsiaalkindlustusamet
- Erinevad programmid (nt SPIN, „Puhas tulevik“)
- Lapsevanemad
- Noortekeskused, mobiilsed noorsootöötajad, huviringid, õpilasesindused
- Kohalikud MTÜd
- Kaitsepolitsei, Päästeamet
- Prokuratuur (kriminaalmenetluse korral)

Lastekaitseametnikud kommenteerisid ennekõike koostööd politsei ja prokuratuuriga enda tööks olulise info liikuvuse seisukohalt. Pärast politsei andmebaasi ühendamist Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistriga (STAR) liigub info abivajava lapse osas mõnevõrra kiiremini kui varem (varasemalt peamiselt e-maili teel), kuid kogu vajalik info lastekaitseametnike hinnangul siiski ei liigu. Seda just siis, kui politsei ise noorega tegeleb ja ta teenusele suunab või kui juhtum jõuab prokuratuuri ehk vanemate kui 14-aastaste puhul. Nooremate puhul on suurem tõenäosus, et kaasatakse lastekaitsetöötaja ning ta saab lapse õigusrikkumise kohta infot.

- " *Kui seal on alla 14-aastased, kus politsei näeb, et on vaja pikemaajalist sekkumist ja siis nad kaasavad rohkem meid. Erinevate teenuste korraldamisse selle pere toetamiseks. Lastekaitsetöötaja*
- " *Siis kui on mingid tõsisemad asjad ja algatatakse kriminaalasi, siis tihtipeale me saame sellest teada niimoodi, et saadetakse iseloomustus ja päring, aga mida see laps on teinud, ei teagi alati. Lastekaitsetöötaja*

Kuigi info ametlikke kanaleid pidi ei pruugi liikuda, siis väiksema, läbi inimeste omavahelise suhtluse see siiski toimib.

- " *Meil väikses linnas on õnneks see infovahetus päris hea. Kui ma ikkagi helistan ja küsin, et tean sellisest noorest ja mis talle karistuseks või mõjutusvahendiks määrati, siis ma selle info saan. Ametliku teatena seda infot ei tule. Lastekaitsetöötaja*

STAR-i teadete informatiivsus sõltub paljuski konkreetsest politseiametnikust. Kas infot edastatakse ja kui põhjalikult seda tehakse: kas üldiselt paari sõnaga või pikema kirjeldusega. Esimesel juhul tuleb lastekaitsetöötajal endal hakata infot otsima kas politsei või perega ühendust võttes.

- " *Tuleb lihtsalt abivajava lapse teatis: vägivald, korduv ja kõik. Mingit sisu kui sellist, millega tööle hakata, ei ole. Sa pead ise selleks topelt tööd tegema ja kuskilt seda infot kokku korjama. No*

sellest politseinikust oleneb, kes selle sinna sisestab. Osa panevad väga täpselt sinna, aga osa paneb ainult kaks-kolm sõna. Lastekaitsetöötaja

Samuti kurdeti endiselt info viibimise üle, mis ei lase juhtumitega operatiivselt tegeleda. Sellest oli ühe piirkonna lastekaitseametnik politseiga ka korduvalt rääkinud.

- " On näiteid, kus laps näiteks novembris pani toime õigusrikkumise ja minuni jõudis see teade alles aprillis. See on natuke liiga pikk aeg, et küsida, mis me siis nüüd teeme. Lastekaitsetöötaja*
- " Need politsei teated on nii napisõnalised. Vahest on ainult punkt ja polegi mitte midagi rohkem. Siis tuleb võtta perega ühendust, et mis seal täpselt toimus. Meil on olnud politseiga ka vestlusringid igakuiselt ja sellest on korduvalt ka räägitud. Siis nad räägivad, et neil on omad protseduurid ja... Lastekaitsetöötaja*

Info vilets liikumine tekitab olukorra, kus lastekaitseametnik ei pruugi teada, et tema vaateväljas olev noor on õigusrikkumise toime pannud või ei saa sõna sekka öelda mõjutusvahendi osas, kuigi ta seda sooviks.

- " Ma pidin pöörduma juhi poole politseisse, et saada infot ühe alaealise kohta, kuna koolist tuli mulle info, et teda süüdistatakse füüsilise vägivalla kasutamises ehk siis teisele lapsele kannatuste põhjustamises. Minu vaateväljas oli see noor juba üsna pikalt olnud teiste muredega. Siis pidingi politsei poole pöörduma, et mis sellest loost on saanud. Minu nägemus oli, et kui politsei hakkab seda mõjutusvahendit kohaldama, siis ma oleks tahtnud öelda sõna sekka, et mis mõjutusvahendit mina selle pere puhul näen, mis oleks tõhus. Seal ma tahtsin just sõna sekka öelda selle MDFT programmi osas, mida ma tean, et prokuratuur saab rakendada ja mida nad iseseisvalt väga aktiivselt ei rakenda. Lastekaitsetöötaja*

Teisalt jääb puudu tagasisidest selle kohta, kuidas lastekaitsetöötaja soovitusel politseile toimisid.

- " Seal päringus on alati, et mida siis lastekaitse spetsialist soovib lapsele, mis kõige tõhusam meede oleks, mida rakendada. Siis me paneme selle kirja, aga ei kujuta ette, kas politsei seda rakendab. Seda ei olegi nagu küsitud. Lastekaitsetöötaja*

Lastekaitse koostöö prokuratuuriga on veelgi ebaühtlasem. Mõned lastekaitsetöötajad saavad prokuratuurilt infot noorte õigusrikkujate kohta tehtud otsuste kohta ja teised mitte. Mõned piirkonnad tõid välja, et kohtumäärusi edastatakse väga hästi (prokuröri enda hea arusaam probleemide olemusest ja laiem lähenemine neile), teisel pool saadakse seda infot juhuslikult kolmandalt osapoolelt.

- " Prokuratuur sageli ei teata, kui alaealine on toime pannud mingisuguse kriminaalasja, millega nemad tegelevad ja et arutada lastekaitsega läbi, et mis see mõjutusvahend võiks olla. Sageli tuleb lihtsalt see otsus ja kuuled sellest kas pere enda käest või on noorsoopolitseinik selle kusagilt avastanud. Sellist otsust pöördumist ei ole. Lastekaitsetöötaja*

Prokuratuuri konsultandid kinnitasid samuti, et menetluse lõppedes info edastamine lastekaitsetöötajatele ei ole üldine reegel, vaid sõltub pigem kohalikust praktikast. Samas tunneb prokuratuur puudust ligipääsust STAR-ile, et vajalik info oleks kiiremini kättesaadav.

Sotsiaalpedagoogid arutlesid **infovahetuse teemadel**. Süsteemis puudub täielik pilt (võimaliku) abivajava lapse olukorrast. Kui sotsiaalpedagoog jätab (enda hinnangul) noore esmakordsest õigusrikkumisest politseile teatamata, siis ei saa ta olla kindel, et politseil juba pole lapse kohta infot seoses mõne teise õigusrikkumisega. Samuti ei märgi politsei alati üles nimesid ja juhtumeid. Küsimus on, kuidas tekitada suuremat pilti nii, et see ei muutuks noore jaoks ahistavaks, sildistavaks, ja samas hoida järke, et noor ei läheks (korduvate) õigusrikkumiste teed?

- " Et mul alles oli üks juhtum, kus vanem ütles, et laps tuli koju öösel ja ütles, et politsei ajas nad korterist välja, aga kuna tema ei olnud alkoholi tarvitanud alaealisena, siis tema võis lihtsalt koju tulla. Aga tegelikult tema nime ei pandud kirja, vanematele ei teavitatud, et sellisel juhul need lapsed sealt välja pudenevadki. Ja ma ise tegelikult tean, et see poiss on nagu väga suure riskiga. Et ma tean, et ta käib seal linnas ja vanemad ei oota teda seal. Aga jah, tundub, et selle alko ja narkoga ei ole, et ta seal ise väga hoiab nagu seda piiri. Aga need kaklustesse sattumised, ma arvan, ei ole üldse tema puhul välistatud. Ja kui ongi see, et kõik vaatavad ja*

ootavad, et millal tekib see korduv käitumine, siis kui keegi selle ära tabab, siis see võib olla juba väga pikalt kestnud. Sotsiaalpedagoog

Nii lastekaitsetöötajad kui ka sotsiaalpedagoogid töid välja, et sageli neil puudub info selle kohta, **millist sekkumist politsei konkreetse juhtumi puhul kasutas** ning millised olid tagajärjed. Samas võiks seda infot ka nendega jagada, kuna see võib aidata paremini määrata mõjutusvahendit ning annab lapse käekäigu kohta ka neile parema teadmise.

- " *Mulle tuleb meelde üks juhtum, kus noorsoopolitsei mõjutusvahendina määraski huvitegevuses osalemise, mis tuli siis välja niimoodi, et mingil hetkel me lapsevanemaga kooli poolt siis vestlesime, siis ta ütles, et anti selline mõjutusvahend, aga see huviring, kuhu ta määrati, toimus koolis ja mina olin sellel ajal veel tööl olnud ja seda last siis näinud, siis ma jagasin ära, et see tegelikult ei täida seda kohustust. Ja noorsoopolitsei ei teadnudki seda. Mõjutusvahend määrati, aga seda kontrollimehhanismi nagu ei olnud läbi mõeldud. Tegelikult sellised kokkulepped, kus kooli sotsiaalpedagoogil või teisel võrgustiku liikmel võib olla mingi roll. Siis see info võiks olla jagatud info. Sotsiaalpedagoog*
- " *Kui politsei kohaldab mingit meedet alaealise õigusrikkuja suhtes, siis on oluline politsei, KOV ja haridusametuse koostöö ja omavaheline info jagamine. Sotsiaalpedagoog*

Üldiselt peeti võrgustiku koostööd noore õigusrikkuja korrale kutsumise seisukohast väga oluliseks, kuna juba see, kui noor mõistab, et erinevad juhtumiga seotud osapooled – vanemad, kool, politsei, lastekaitse jt – vahetavad omavahel infot, võib olla määrava mõjuga. See paneb noort mõistma, et ta läheb mitmetele inimestele korda, samuti võtab võimaluse erinevatele osapooltele erineva info esitamiseks.

- " *Aga mis ma näen, et mis tavaliselt toimib, on see, kui laps saab lõpuks aru või ka vanem tegelikult, aga just lapse puhul ja kuidas ta need teod lõpetab, kui ta saab aru, et see on võrgustiku töö. Et ei ole nii, et mida olen koolis ja ema on kodus ja politsei on politseis. Et me suhtleme omavahel ja ka ümarlauad, mis toimuvad, et ongi kõik osapooled seal, sealhulgas ka laps, ja et me teeme seda sama tööd ja meil kõigil on sama eesmärk tegelikult, nii lapsevanemal kui kõikide asutuste esindajatel, et info liigub, kui nad saavad sellest aru, et info liigub ja me suhtleme omavahel. /.../ Vot siis, see sama varastamise juhtum seal niimoodi ennast lõpuks ammendas, et see koostöö, et mitte ainult lapsevanema ja kodu vahel, vaid kõikide asutuste vahel. Ja et see paistaks lapsele välja ka, et toimubki koostöö. Sotsiaalpedagoog*
- " *Mulle ka üks laps tuli ja ütles, et: „Aa, te suhtlete omavahel või, okei.“ Et nagu nüüd aitab, et ma võtan ennast nüüd kokku, et pole seda laveerimispinda väga palju. Sotsiaalpedagoog*

Võrgustiku töö probleemidena toodi välja:

- Võrgustiku liikmeteks olevate spetsialistide endi suhtumine peredesse ja noortesse ei ole alati professionaalne, esineb halvustamist ja sildistamist, mis võib olukorda veelgi pingelisemaks muuta.
 - " *Hästi palju läheb ressursi selle peale, et kes me oleme ja mida me saame teha ja nii need asjad ei käi. See võrgustiku töö ühes osas on hea, aga teiselt poolt võib vahel olla seal grupis mingi inimene, kes lööb selle grupi aura nii segamini või konfliktseks ja hakkab pigem takistama seda tööd. Isegi kui saad kõik inimesed ja ka vanemad läbi raskuste ühise laua taha ja siis sa tunned nagu piinlikkust seal ringis, sest osad tulevad sinna ja ütlevad välja, mis nad perest arvavad. Siis sa ei kaitse mitte ainult seda last, vaid tervet pere teiste spetsialistide eest. Erinevad juhtumid ja olukorrad on. Lastekaitsetöötaja*
 - " *Võrgustikule selgitamine, et me ei ütle lapse kohta nii ja selgitada, et me ikkagi räägime abivajavast lapsest, kellel on omad mured. Suurendada selle võrgustiku mõistmist, et selle õigusrikkumise taga on ikkagi laps, kellel on mure. Lastekaitsetöötaja*
- Lapsevanemates tekkiv usaldamatus ja koostöö puudumine, kui juhtumisse kaasatakse politsei või lastekaitse.
 - " *Ma ütleks, et kõige raskem on politseiga, muidugi on olukordi, kus olen pidanud politseid kaasama ja pere poolt tohutu pahameel tuleb ja nemad ei mõistnud seda, et see oli seotud ühe ähvardamisega. Et kuidas õpilane sai halva hinde ja kirjutas Messengeri grupivestlusesse, et*

homme ma lähen ja pussitan selle õpetaja surnuks, lapsed, jumal tänatud, screenisid selle ja näitasid mulle ja mina hindasin nii, et sellele tuleb tõsiselt reageerida, ma siiani ei kahetse oma otsust. Aga pärast seda see pere on keeldunud igasugusest minu või kellegi teisega seal koolis. On veel selliseid olukordi, et lastekaitsega võibolla, ma ütleks, on kõige keerulisem, et kui pere saab aru, et me kaasame lastekaitse, et väga tihti ikkagi ütlen ette, et ma pean kaasama. Aga kui ma ei saa vanemat kätte juba nädalaid ja laps koolis ka ei käi, siis saadan lastekaitsele info, et nemad otsiksid nad välja. Ja sealt ka, et nad ei usalda ei lastekaitset ja pärast seda ka mind, et seal on need kitsaskohad kahjuks. Sotsiaalpedagoog

- Võrgustiku juhtimise ja vastutuse võtmisega seotud probleemid. Kes peaks olema juhtiv pool ning vastutama, et koostöö ära ei vajuku? Kas see on tingimata teema ülesvõtja?
 - " *Mida mina tegelikult ei taju, et kui me kutsume kokku võrgustiku, et kes siis hakkab seda võrgustikku juhtima, sest selle lapse juhtumit põhiselt, et mina sotsiaalpedagoogina võin ju mõelda seda, et kui ma kaasan lastekaitse, siis ma olen pöördunud, no kui me mõtleme nüüd, siis minu meelest lastekaitse on nüüd samm kangem kui sotsiaalpedagoog. Ja ma nagu võin eeldada, et lastekaitse hakkab seda juhtumit korraldama, aga võibolla ma nagu alati ei saa sellest koostööst niimoodi aru, ehk et ikkagi jääb nagu see, et kes siis kutsub järgmisena kokku või kes siis mis ülesande saab. Et kuidagi see vastutuse jagamine selle juhtumit puhul või ka kui noorsoopolitsei näiteks pöördub. Juhtumipõhiselt võibolla peaks selle ära otsustama, sest et kes selle juhtumit puhul võtab siis selle vastutava rolli võrgustikus? Et see ei pea alati olema lastekaitse, aga siis see tuleb kokku leppida, et see on selle juhtumit puhul sotsiaalpedagoog või et siin on hetkel aktiivsem osapool noorsoopolitseinikul. Sotsiaalpedagoog*

5.7 Noorte sisemised motivaatorid hoidumaks edasistest õigusrikkumistest

Lubadus

- " *Vanematel lastel (15–16) vanematega ka mingisugused kokkulepped. Mulle tundub, et ta ei taha seda murda ja kui ongi midagi juhtunud, on jälle võtnud seda alkoholi, siis näed ära, et ta ise tunneb ka piinlikkust ja häbi. Lubadused nii vanematele kui miks mitte ka politseile ja lastekaitsele. Noorsoopolitseinik*

Edusammud ja väiksed õnnestumised ning tulevikuplaanide sõnastamine. Samuti seni tehtud edusammudele tähelepanu pööramine, sest noor ei pruugi ise tajuda, kui suur töö on ära tehtud, eriti kui kodus pidevalt talle sisendatakse, et temast asja ei saa. Samuti noortega tulevikuperspektiivide üle arutlemine, et oleks selge arusaam, mille nimel tuleb end kokku võtta. See võib näiteks olla seotud tulevase ametiga.

- " *Motiveerib ka see, et midagi peab nagu õnnestuma. Ütleme, et kui ta on koolis juba käega löönud, et ta ei saa ja nagunii vahet pole, tuleb suvel või järgmisel aastal. Aga kui lähed koos temaga ja saad koos sotsiaalpedagoogiga mingi kava koostada, siis ta juba vaatab, et ok, edasi tegelikult ei ole nii hull. Siis juba ühe või paar x teeb ära ja vaatab, et ei ole nii hull. Need pisiõnnestumised ka motiveerivad. Noorsoopolitseinik*
- " *Kuna nad on tihti sellises olukorras sees, siis nad neid edusamme ei näe ja ei taju, aga kõrvalseisja, kes neid välja toob ja konkreetselt toome neid välja, siis nad hakkavad nagu nägema, et midagi võib muutuda, ja siis, kui me vaatame tulevikku, kui need kõige veidramad unistused ka ja nad räägivad nendest, et mida nad tahaksid saavutada ja kuhu jõuda. Et kui juba küsida seda ja nad hakkavad juba mõtlema ja ma räägingi, et see kõik on täiesti teostatav, et mis sammud sa pead selleks astuma, et sinna jõuaksid, ja sisendada neile, et sa oled väärt seda tulevikku ja kõik need unistused peavad nagu täituma, aga mina ei täida ju neid sinu eest. Ja me mõtlemegi koos läbi, et kuhu ta üldse tahab jõuda. Et kui ta on selles hetkes kinni, siis ega ta ei vaatagi kaugemale, aga kui ta saab sõnastada ja natukene kaasa mõelda ja päris paljud ei tea võibolla isegi koolide võimalusi. Et mõni ütlebki, et mul on juba kaks käskkirja ja ma ei saa niikuinii kuhugi, aga siis sa räägid, mis tegelikud võimalused on. See nagu on aidanud, ma ütleks. Sotsiaalpedagoog*

- " *Et vahel paneb noori mõtlema ka see, kui seletada just neid õigusrikkujatega seoses, sest tegelikult sa blokid ära mingid teatud elukutsevalikud tulevikus, et kui sa oled ikkagi juba kriminaalasjadega seotud või pahuksis olnud, siis sa ei pruugi saada politseinikuks ja mingid teatud elukutse variandid. Et see paneb nagu poisse tavaliselt hästi palju mõtlema. Ja nii mõnigi proovib oma käitumist muuta, et ta enam pahuksisse ei satuks. Sotsiaalpedagoog*

Tunne, et temasse usutakse ja tema käekäik läheb korda. Selle tunde võib tekitada nii hooliv ja süvenev politseinik, lastekaitsetöötaja kui ka sotsiaalpedagoog. Samuti toodi olulise motivaatorina välja **lähedase suhte** tekkimine kellegagi, kes päriselt kuulab ja keda saab usaldada. Kui kodu seda ei paku, siis peab see tulema väljastpoolt, kas tugiisiku, usaldusisiku, hea sõbra näol (ka poiss- või tüdruksõbrana). Seda tuge võivad pakkuda ka "Vanem Vend, Vanem Õde" tüüpi programmid.

- " *On palju noori, kes ütlevad, et päriselt ka tunned huvi või. Või et kas päriselt tahad, et ma lähen kuhugi ja teen. Ja et päriselt küsid pärast, et kuidas mul läks. Selline reaktsioon, et appi, kas tõesti keegi kuulab mind ja ei karju ja ei õiendagi. Noorsoopolitseinik*
- " *Täpselt – et keegi üldse usub, et tal midagi tuleb välja ja saabki kiita. Ja küsivad, et kas sa päriselt usud ka, et ma selle ära teen. See on ka tõesti motivaatoriks. Noorsoopolitseinik*
- " *Eks põhiline ongi see, mida siin ka eelnevalt räägitud on, et rääkida, rääkida, rääkida. Ja julgustada ja motiveerida sõnadega lisaks nendele teenustele loomulikult, mida me pakkuda saame. Lastekaitsetöötaja*

Ühistegevus vanematega, vanemate omavaheline koostöö probleemide lahendamisel, kuhu on kaasatud mitmeid noori.

- " *Meil oli siin üle-eelmisel aastal ka juhtum, kus oli selline bussikamp, kes liikus seda ühte bussiliiniringi pidi. Kooli nad ei läinud, istusid sinna bussi ja kõiki teisi lapsi, kes hommikuti bussiga kooli sõitsid, siis kiusati ja seda bussi sisustust rikuti. Nad lihtsalt istusid ja sõitsid seda liini mööda mitu ringi kaasa. Me lõpuks kutsusime kokku kõik need lapsevanemad ühele kohtumisele, kus me rääkisime selle info ära. Väga palju oli neid vanemaid, kes sellest midagi ei teadnudki, nende teadmist mööda sõitis laps bussiga hommikul kooli. Oli õnneks ka neid vanemaid, kes olid hästi tegusad ja kohe leidsid mingid meetmed või rakendused. Oli teada, et sellel, kes selles kambas oli kambaliider, oli tehnikahuvi ja ta kaasati ühe lapsevanema poolt garaaži tehnikahuvi realiseerima. See kamp läks peale seda laiali, kui need lapsevanemad said teada. Need lapsevanemad jäid omavahel ka suhtlema ja andsidki teada, kui nende laps kusagil midagi korraldas. Lastekaitsetöötaja*

lidoli või eeskuju olemasolu, keda tahetakse jäljendada ja kes on oluline. Sellise inimese leidmine on keeruline.

Noore õigusrikkuja mitesildistamine, nii politseis, koolis kui ka lastekaitstes. Oluline on ka võrgustiku töös hoiduda negatiivsele keskendumisest ning suurendada mõistmist lapse ja tema olukorra suhtes.

- " *Aga mis minu meelest aitab noortel neist õigusrikkumistest hoiduda, on see, kui talle ei lööda seda templit või silti külge, et ta on paha laps. Kui see silt sealt maha võtta, siis vaikselt hakkab juba motivatsioon tõusma. /.../ Võrgustikule selgitamine, et me ei ütle lapse kohta nii, ja selgitada, et me ikkagi räägime abivajavast lapsest, kellel on omad mured. Suurendada selle võrgustiku mõistmist, et selle õigusrikkumise taga on ikkagi laps, kellel on mure. Lastekaitsetöötaja*

Hirm, et teda eraldatakse perekonnast või sõpradest.

- " *Siis samas nad kardavad ka ilma jääda oma sõpradest. Et nad pingutavad ka selle nimel, et teiste jaoks ei ole, ütleme, selline halb käitumine alati nagu õige käitumine. Et nad on nõus selle nimel ka pingutama, kui nad näevad, et nende kõrvalt hakkavad need sõbrad ära kaduma. Sotsiaalpedagoog*

Ebamugavus

Osad politseitöötajad, lastekaitsetöötajad ja sotsiaalpedagoogid arutasid, et noori motiveerib see, kui olukorra lahendamine või tekitatud kahju hüvitamine on olnud nende jaoks ebamugav ja nad ei taha sarnasesse olukorda tulevikus enam sattuda. Samas on oluline, et see ebamugavus noort kuidagi ei

häbistaks (teooria poole pealt on teada, et häbi tundmine on ka üks põhjuseid koolikohustuse rikkumisel).

- " *Minu meelest on ikka see piinlikkuse- või häbitunne tegelikult ka, et kui nad seal pargis neid poste puhastavad, ega nad ei taha, kui sõbrad mööda lähevad, või kui on keegi varguse toime pannud, et see vargapoiss või -tüdruk peab pärast poemüüja juurde vabandama minema. /.../ ta ei tohi nagu häbistada või häbiposti seda noort panna, et sellist trotsi tekitada, aga ta peab aru saama, miks ta seda teeb. Piirkonnavanem*
- " *Meil olid kooli sodimised, kus siis lõpuks, noh, kui seal alguses oli küll see mõte umbes, et tellime selle puhastaja ja siis umbes politsei korraldab seda asja, aga ma sain siis juhtkonna ka nii kaugelt, et lõpuks töömees aitas siis sellel poisil selle ära pesta. Ehk et ta andis kõik vahendid ja leppisimegi kokku, et ta ise peseb ära. Muidugi ta sai valida aja, ta valis siis koolivälise aja, et keegi ei näeks. Et see oli tema jaoks nagu üsna ebamugav, aga peale seda tegelikult meil kooli seina väga pikalt üldse ei soditudki. Et seda ei tulnud nagu ette, et see oli nagu selline väga reaalne tagajärg selle lapse jaoks. Sotsiaalpedagoog*

5.8 Peamised kitsaskohad õigusrikkumistega noortega tegelemisel

Spetsialistide ja terapeutide puudus

Intervjueeritud sihtrühmade sõnul on üks suur kitsaskoht heade spetsialistide – eriti psühholoogide ja psühhiaatrite – puudus: need, kes on, on ülekoormatud, ja ooteajad tihtilugu väga pikad. Noor vajaks abi kohe ja politseinik või lastekaitsetöötaja on ära teinud eeltöö, et vanem ja laps oleksid valmis nõustamisele minema, kuid nad takerduvad spetsialistide nappuse ja pika ootejärjekorra taha.

- " *No meie maakonnas on spetsialistide puudus. Meil on paar väga head terapeuti, aga nad ei ole kummist. Suurtes piirkondades on neid rohkem, võimalusi rohkem ja lapsed jõuavad sinna kiiremini. Meil kahjuks on see puudus. Noorsoopolitseinik*
- " *Samamoodi psühhiaatrid Pärnus on ülekoormatud ja nad võtavadki nagu konveierina, mis on ka arusaadav. Minul on ka kõige suurem probleem spetsialistide puudus. Vahel teed päris palju eeltööd ära, saad lapse nõusoleku ja vanemate nõusoleku ja siis on nagu peaga vastu seina. Noorsoopolitseinik*
- " *Paraku meil Võrumaal või Lõuna-Eestis on täpselt sama probleem. Ei ole meil neid sotsiaalprogramme ja järjekorrad on ikka väga pikad. Laps, kes vajaks kohe abi – homme, ülehomme –, me saame alles mitme kuu pärast. Mitu kuud on järjekorrad. Noorsoopolitseinik*

Noorsoopolitseinike vähesus ja ajapuudus

Mitme maakonna noorsoopolitseinikud rääkisid, et nad ei jõua noorte õigusrikkujatega tegeleda sel määral, mis nad tahaksid, sest lihtsalt aega napib ja ennekõike tegelevad nad n-ö tulekahju kustutamisega.

- " *Mina võin öelda, et mina teenindan praegu tervet maakonda üksinda ja lähiajal see ei muutu. Nii et number üks – inimressurss – on puudu. Noorsoopolitseinik*

Kaks aastat tagasi oli veel kolm noorsoopolitseinikku maakonnas ja põhimõtteliselt me saime väga palju tegeleda ennetustööga. Väga-väga-väga palju. Ja praegu olen ma jäänud üksi ja ma põhimõtteliselt ei tule ka toime lihtsalt tagajärgedega, sest et tööd on palju ja millegi muuga ma lihtsalt tegeleda ei jõua kui realselt ainult vestluste ja koostöövõrgustikkudega, et põhimõtteliselt seda kujutlusvõimet praegu enam kasutada ei saa. Noorsoopolitseinik

- " *Seda ongi vist palju loota siis sellisel juhul, et me üldse suudaksimegi mingeid selliseid lähedaid projekte siin läbi viia ja muudkui osaleda kuskil ... kui tegelikult realselt käid ainult tuld kustutamas, mitte tegelemas siis probleemi algpõhjustega. Noorsoopolitseinik*

- " *Põhimõtteliselt ma tegelen nende juhtumitega no niivõrd pealiskaudselt. Mul üheksas aasta käib praegu noorsoos ja ma ei ole mitte kunagi pidanud tööd tegema niivõrd kiirustades, et jõuaks selle iga juhtumiga ... natukene aega sellele keskenduda, et seda järgmist õigusrikkumist ära hoida ja võimalikult palju koostööpartnereid kohe esimesel korral haarata, et pilt oleks kohe ees, sest lihtsalt ei ole aega seda tausta enam uurida. Selles mõttes on tõsiselt kahju sellest, et ma näen, et tegelikult oleks palju-palju-palju-palju rohkem vaja panustada. Noorsoopolitseinik*

Politseil puudub ühtne tööriistakohver

- " *2018 vist oli see aasta, kui meil tuli see taastava õiguse temaatika ja mittekarakteristlikud meetmed, siis see oli üks sellisest näitest, mis ... ütleme nii, et probleem oligi selles, et meile ei antud tegelikult ... asutuses ei ole meil sellist ühtset tööriistakasti ja igaüks siis leiutab seda jalgratast oma põlve peal või siis jagab häid praktikaid kolleegidega. Ennetusspetsialist*

Piirkonniti on võimalused väga erinevad

- " *Kahjuks need võimalused, mis on meil näiteks Narvas, nad võivad täiesti erineda sellest, millised võimalused on näiteks Tartus, Võrus, Pärnus või Tallinnas, et selles on pigem küsimus. Kui isegi tahaks midagi kasutada, siis me tõesti peame kasutama midagi, mis tuleb meile endile pähe, sellepärast et miski, mis näiteks on teiselpool Eestit siis käima viidud, seda ei ole meil veel või seda ei tulegi meile võibolla. Selles on asi, et ka näiteks Sotsiaalkindlustusameti poolt korraldatud mingid pilootprojektid, et neid kõike tehakse pigem teiselpool Eestit kui meil siin. Piirkonnavanem*

Loominguliste ideede elluviimiseks ei leidu alati partnereid

Politseitöötajad rääkisid, et nii mõnegi loova idee elluviimine, mis on seotud noore enda töö ja panusega, on jäänud selle taha, et ei leita kootööpartnerit, kes oleks nõus sellega kaasa tulema. Näiteks, kui on soov saata vargusega vahele jäänud nooruk poodi appi, siis pood ei ole valmis võtma endale täiendavat kohustust noore tegevuse/töö juhendamise näol.

- " *Meil on hästi suur probleem alaealistega, kes varastavad, ja tahtsime teha siis selle sama üldkasuliku töö põhimõttel või noh, nii nagu ta vanasti tuntud oli ... kahju heastamist selliselt, et kui alaealine varastab poest mis iganes toodet, siis ta läheb sinna poodi tegema siis töövarjuna kauba väljapaneku tööd, neli tundi näiteks ... aga poed ei tule sellega kaasa, sellepärast nendel ei ole seda ressursi, kes selle alaealise järgi seal valvab, kes teda seal siis instrueerib ja nii edasi-tagasi. Ennetusspetsialist*

Koostööpartnerite arusaam politsei töö ulatusest

Politseinikud töid näiteid, et osad koostööpartnerid, näiteks kool seab nende tegevusele ootusi, mis ületavad politseitöö piire ning kuuluvad pigem sotsiaaltöötajate tegevusvaldkonda.

- " *Tegelikult väga palju asjad iseenesest ei ole politsei pädevuses menetleda ja karistada, vaid on siis tsiviilasjad või lihtsalt ei olegi otseselt kuidagi keelatud, aga siis on politsei see ju paha, kes siis midagi ette ei võta. Noorsoopolitseinik*
- " *Kindlasti oleks esmarikkujatel vaja enamat sekkumist sotsiaalvaldkonna poolt kui täna on. Meie politseinikena ikkagi olemegi selle rikkumise lõpetajad ja mis puudutab igasuguseid sotsiaalvaldkonna küsimusi, siis tegelikult see ei ole enam meie pärusmaa. Ennetusspetsialist*
- " *See on meie loominguilisuse küsimus, mida me kelle puhul kasutame, aga mingid tööd peavadki jääma koolile, kodule, sotsiaalvaldkonnale, ma ei tea ... SKA-le, kellele iganes veel ... mis on nende roll seal koostööpartnerina, et võibolla sellist loominguilisust kasvatada, et mis teeme meie ja mis teevad juba teised. Täna meie näiteks tunneme, et me tihti jääme üksi. Piirkonnavanem*

5.9 Politseinike jaoks kõige keerulisemad või täiendavaid sekkumisi vajavad juhtumid

Keelatud kauba müümine

Noored, kes kauplevad keelatud kaubaga: neil on lihtne keelatud kaupa hankida ja neid motiveerib lihtsa teenistuse võimalus.

- " *Meil on need mitte-subjektid äritsejad. Ma ei tea, neid tuleb nagu seeni juurde praegu. See tähendab seda, et need on seal kuskil 12–13, kes on rahamaigu suhu saanud, äritsevad oma mokatubakaga, e-sigaretiga, saavad kuskilt karbi mokatubakat ja müüvad seal 50 senti kuni 1 euro, isegi mõnikord üks ja pool ... kaaslasele. Lisaks on veel enda näritud edasimüümine ja kui ta on selle rahamaigu suhu saanud, siis noh, vot siin on mul mõistus otsas, kuidas sellele piir peale panna. Ja neid tooteid saada on ju ülimalt kerge. Noorsoopolitseinik*
- " *Järjest suurenev mitte niivõrd narko tarvitamine, vaid vahendamine. See on hästi suur probleem ja millega me võitleme – me võitleme rahadega. Need rahasummad, mis lastele kätte tulevad nii hõlpsasti. See jutt, et ära seda tee, kuna võid vanglasse sattuda, teda absoluutselt ei huvita. Need on meeletud summad, mis käest läbi jooksevad. Me olemegi näinud laste rahakottides seal 50-euroseid. Uskumatu, mis toimub. Me võitleme tegelikult väga suurte asjadega. Lastekaitsetöötaja*

Kodust ärajooksmised, noorte enesevigastamine

- " *Minu jaoks on keerulisemad just need kodust ärajooksmised ja sellised, nagu siin popiks on tüdrukutel läinud, kuidas nad ennast löikavad ja selles mõttes ... ütleme niimoodi, et kui ma saan aru, et inimesel on midagi hinge peal või peas ja vot katsu seda noort nüüd niimoodi, et ta oleks avatud ja aus ja räägiks, mis tal seal hinge peal on. Ja kohe vaatad seda, kas perega saab koostööd teha või ta on vastupidi, sulle takistuseks, et minul on sellised juhtumid ... minu jaoks on sellised kõige keerulisemad. Noorsoopolitseinik*

Küberkiusamine

Küberkiusamine on politseinike sõnul keeruline, sest noored alahindavad interneti riske ning olles saatnud endast näiteks paljastavaid pilte kellelegi, on väga raske ka politseinikel hiljem midagi teha, et nende piltide levikut peatada.

- " *Keerulised on ka igasugused Internetiga seotud juhtumid. Solvamised gruppides, piltide jagamised, need on ka sellised keerulised. Noorsoopolitseinik*
- " *See piltide jagamine on meie piirkonnas küll praegu täiesti probleem, et erinevates valdades, kus need jälle mitte-subjektid ehk noh ... lihtsalt 13 ... no armastus tuleb nii pähe ja siis need 11-12aastased pildistavad end ja saavad ja lekib siis ja kõik see ... räägi või ära räägi, aga vot see on ka selline keerulisem teema. Noorsoopolitseinik*
- " *Eks me peame ise ka ennast koolitama ja kursis hoidma, see sama noorte hoiakutega, mis nad sotsiaalmeedias libakontodega ja üksteise suhtes kiusamise mõttes lausa ... see on suisa kius, mida tehakse, et kolivad sellistesse keskkondadesse, kus me ei pruugigi alati näha, sest nad on nii innovaatilised ja leidlikud, et meil on tõesti vaja sellist partnerit, kes ka meid, kes seal ... sellise vanusegrupi hoiakute või vaba aja veetmisega tegelevate ... nende harjumuste teadasaamiseks, keegi peab olema meie käepikendus, kes annab teada, sest muidu võib juba hilja jälle olla ... Piirkonnavanem*

Juhtumid, kus lapsevanemad ei tee koostööd ja on politseinike suhtes üleolevad

- " *Mul on saanud lapsevanematega ideed otsa, et kui lapsevanem tuleb lapsega vestlusele ja kõige esimene asi, mis ta räägib, on see, et minu last tuleb teietada, ja kui politsei läheb väljakutsele, siis esimese asjana võetakse saapad jalast ära, kui uksest sisse astutakse, siis ... siis tekib küll tunne, et nüüd on see koht, kus ma ei tea, mida edasi teha. Ja sellist suhtumist lastevanemate poolt ma olen viimase aastaga väga palju näinud. Ma ei tea, kas see on nüüd nagu generatsiooni vahetus või lihtsalt on aeg selline, aga selliseid lapsevanemaid, kes töötavad vastu, neid on hakanud väga palju tekkima. Noorsoopolitseinik*

- " *Tihtilugu ongi nii, et laps ja siis lapsevanem, nad ei teegi koostööd, lapsevanem pigem hakkab otsima vigu ametnikes ... mitte oma last kasvatama, vaid hakkab hoopis ametnikke kasvatama.*
Piirkonnavanem

Noortekambad, kelle tegevus viib eri laadi õigusrikkumisteni

- " *Väga palju on ka väiksemates linnades hakanud pead tõstma n-õ need kambad ja üheskoos siis linna vahel jõlkumised ja hulkumised ja ka need, et ööseks koju ei minda. Võibolla kui selline ... võibolla 8 aastat tagasi oli see teema, millega tegeleda, siis ta vahepeal nagu kadus ära ja nüüd on ta taas päevakorras. See on minu arust asi, mida saab lahendada ainult läbi sellise korraliku koostöövõrgustiku, aga ka siin võiks olla mingisuguseid mõjutusvahendeid rohkem.*
Noorsoopolitseinik
- " *Meil on konkreetset juba mõnda aega murekoht kambad. Siin nad tekkivad, siis me lammutame neid, siis nad jälle tekivad ja sealt tulevadki need vargused ja koolikiusamised.*
Lastekaitsetöötaja

Lubadeta juhtimine, liiklusrikkumised

- " *Minul on hästi palju lubadeta sõitmisi teismeliste seas. Küll on kodus pätsamisi ja noh ... ikka väga erinevaid. Sinna ma tahaks mingit sekkumist. Ma ei saa ju neid autokooli suunata, et neid harida, aga ise loengut anda ühekordset ... sel pole ka nagu pointi.*
Noorsoopolitseinik
- " *Ma tahtsin just täpselt sama öelda, et minu arust on täiesti kõrvale jäänud need liiklusseaduse rikkumised. Seal nagu tõesti kui ta sõidab lubadeta ja paneb nagu ohtu tegelikult ju nii paljud ka teised inimesed, siis see kuidagi nagu ... see tundub nagu kuidagi kentsakas, et see siis piirdubki kuidagi selle ühekordse vestlusega.*
Noorsoopolitseinik

Korduvrikkumised

Politseinikele valmistavad palju muret juhtumid, kus noor on juba sügaval korduvrikkumiste ahelas ja justkui kõike on proovitud teha, kuid miski ei mõju: noorel endal on ükskõik ja politseinikul on ideed otsas, mida veel võiks teha.

- " *Mõne lapsega ... on nii palju erinevaid asju ja sa oled kõike proovinud ja sul ongi selle lapse koha pealt mõistus otsas, sest sa oled kõike teinud ja mitte midagi ei aita, et ongi ... ootadki lõpuks seda erikooli otsust lihtsalt, aga ise enam aidata ei saa tegelikult.*
Piirkonnavanem
- " *12 või 13, noormees ja tema oli niivõrd palju juba narkootilisi aineid tarvitanud, et ta lihtsalt tarvitas soola juba, iga päev ta tarvitas soola ja pea iga päev me võisime lihtsalt minna teda kontrollima ja ta oli jälle laksu all, et siin oli küll juba selline, et mõistus sai otsa, et mis temaga teha ... me teame jah väga hästi, et ... me saatsimegi ta erikooli, aga asi oli lihtsalt selles, et sotsiaaliametil läks nii kaua, et teda erikooli saata, et meil oligi see, et me ei tea enam, mida temaga teha. Ja meil oli lihtsalt see kartus, et järgmine kord, kui me lähme teda kontrollima, ta ei ole lihtsalt elus enam.*
Piirkonnavanem

5.10 Spetsialistide ettepanekud sekkumiste väljatöötamiseks

5.10.1 Politsei ettepanekud

Politseinike peamine kartus sekkumistegevuste suhtes on, et see tekitab neile juurde lisatööd, mille tegemiseks neil pole aega. Nad soovisid, et sekkumistegevus oleks võimalus suunata õigusrikkuja n-õ kolmandale osapoolale (mõni programm, huvitegevus vms), mitte midagi sellist, mida nemad ise peaksid oma praeguse töökoormuse juures veel lisaks tegema hakkama. Sekkumistegevus võib olla ajamahukam politseinike sõnul siis, kui sellega tuleks piirkonda juurde noorsoopolitseinik. Seega on politseinikel ootus:

- Et lühisekkumine ei oleks kohustus, vaid võimalus.
- Et sekkumine ei eeldaks politseinikult (suurt) lisa ajakulu.

- Et sekkumine oleks võimalus, kuhu noor suunata, või kui sekkumise elluvijaks on politseinik, siis kaasneks sellega lisatööjõudu, sest politseinikud tunnevad, et nad on praegu nii ülekoormatud.
- Et sekkumine arvestaks nii tihe- kui ka hajaasustusega piirkondade vajadustega ja arvestaks sellega, et väikses piirkonnas testitud sekkumine ei pruugi töötada suurlinnas ja vastupidi.
- Et sekkumine ei eeldaks politseinikult psühholoogi, sotsiaaltöötaja vm eksperdi teadmisi ja oskusi. Et sekkumine oleks rakendatav arvestades, et politseinik ei ole õppinud teraapiat ega psühholoogiat (nt osad töid perevestluse kriitikana välja, et kui politseinik neid ise läbi viib, ei ole politseinik tegelikult selleks pädev, sest vestluse juhtimine eeldab teadmisi psühholoogiast).
- " *Kui see on selline sekkumine, mida peab noorsoopolitseinik ise läbi viima, siis ma ei kujuta ette. Aga kui see on selline, kuhu noorsoopolitseinik saab noore suunata, SPIN programm on ju jalgpallipõhine huvitegevus, et ma suunangi selle noore sinna ja temaga tegeletakse – sellel on pointi. Aga kui mulle tuleb kohustus juurde, et ma ise viin neid tegevusi läbi, siis ... me oleme ju täna kaks tundi rääkinud sellest, et aega ei ole. Noorsoopolitseinik*
- " *Esmariikkujate perevestlus. See võib olla väga efektiivne ja väga toimiv töövahend, aga meie hinnangul ei ole tegemist politseiniku töövahendiga. See on ikkagi väga sotsiaalsete küsimustega ... tegemist on küsimustikuga puhtalt, sotsiaalse valdkonna küsimustikuga ja tegelikult Põhja Prefektuuris viiski läbi piloodi raames seda peretöötaja ... eraldi siis spetsialist vastava taustaga, kes oskas neid küsimusi küsida, kes oskas nendele vastustele reageerida. See on minu hinnangul see, et kui mingisuguseid sekkumismeetmeid välja töötada, siis need peaksid ikkagi olema politseilised. Ennetusspetsialist*
- " *Ja teine asi võibolla, mis on igasuguste pilootprojektide või siis sekkumismeetmete ja üldse igasuguste katsetuste kitsaskoht alati meie jaoks Põhja Prefektuuris, on see, et neid katsetatakse kuskil mujal, kuskil väiksemas jaoskonnas ja siis tahetakse samadel tingimustel üle kanda meile, kus meil on kõige suurem rahvahulk ja hoopis võibolla mingisugused muud tingimused siin. Ennetusspetsialist*
- " *Ja tõesti see, et kuskil mujal neid pilootprojekte käivitatakse ja pärast tuuakse siia, Narva on täiesti teistsugune koht, täiesti teistsugune linn kui seda on isegi ... ma ei tea, kas saaks isegi tegelikult Lasnamäega seda võrrelda, et põhimõtteliselt on samad, aga ikka tegelikult erinevad, et need inimesed vajadused erinevad siin täiesti piirkonniti. Piirkonnavanem*
- " *Tegelikult siis alustama üldse sellest ressursi suurendamisest, et meil on neid noorsoopolitseinikke, kes on võimelised, kellel on aega siis ka neid sekkumisi läbi viia, et kui meil ei ole seda aega lihtsalt, siis me ei suuda ka neid sekkumisi tegelikult ju ... need võivad küll olla väga head, aga kui need nõuavadki mingit väga suurt panust või igapäevast mingit panust iga selle noorega, siis tegelikult ... see lihtsalt ei olegi reaalne. Noorsoopolitseinik*
- " *Üks asi on see idee, mida mulle pakutakse, ja teine asi on see, et mulle tuleb see korraldusena, et ma pean sellest lähtuma, ma pean seda pakkuma, ma pean tagasisidet ja aruandeid selle kohta esitama, et võibolla jah, minu palve ja soov oleks see, et ideed on alati teretulnud, aga jah, nad ei peaks kohustusena tulema, et nüüd sellel juhtumil pean seda kasutama ja pärast pean tagasisidet andma, miks mina just seda ei kasutanud. Noorsoopolitseinik*
- " *Mul on Pärnu linn ja mul on Jaagupist Pärnu sõita 35 minutit ja Väändrast on 45 minutit ja tavaliselt kõik need asjad, mis toimuvad, kuhu saaks last suunata, siis on kohe tähendab see nendele lisakoormust ja vanemad kohe hakkavad mõtlema, kas nad saaks sinna last viia või ei saa, et minupoolne soovitus siin olekski natuke ka maakonna peale mõelda. Noorsoopolitseinik*

Kuhu menetlusprotsessis sobiks?

Politseitöötajate sõnul sobiks sekkumistegevus hästi kohustuse võtmise raames: et politseinikel oleks rohkem ideid ja võimalikke tööriistu, mida kasutada.

- " *See on selle kohustuse võtmise raames. Lihtsalt juurde pikkida mingi uus idee, mida saab noorele anda siis./.../ kas ta võtab kohustuse essee kirjutada või ta täidab selle mingi töölehe ära mingi perioodi jooksul või ... mis iganes idee siis sealt selleks lühisekkumiseks tuleb, et*

sinna saab pikkida seda. Ja siis on menetteleja otsustada ju, millal ta seda kasutab või noorega koostöös. Noorsoopolitseinik

5.10.2 Lastekaitseametnike ettepanekud

- Väga on vaja alaealiste alkoholi-, tubaka- ja narkonõustamist, mis praegu täielikult puudub. Samuti vastavateemalisi ennetusprogramme. Lastekaitse oma töö kõrvalt ei jõua nende teemadega tegeleda, samuti puuduvad oskused.
 - " *Kui nüüd rääkida veel narkoennetusest. Selleks võiks ju olla täiesti eraldi spetsialistid ja eraldi nõustajad. Ükski inimene ise ei tule sellest tubaka- või narkootikumisõltuvusest, kui see juba on. Miks see peaks toimima ka noorte puhul /.../ Varasemalt politsei tegi ise väga palju sotsiaalprogramme, mida minu meelest praegu enam ei ole. Tahaksingi jõuda sinna, et kui mul on olnud erandkorras selliseid vanemaid, kes on olnud väga tublid – võibolla mõlemad vanemad näiteks kõrgharidusega või väga motiveeritud, siis tegelikult nad kurdavad, et meil ei ole neid abinõusid. Ütlevad, et tehke midagi ja suunake kuhugi, aga kuhu siis? Lastekaitsetöötaja*
- Enam politsei ja haridusametuste tehtavat ennetustegevust – noortelaagrid, töötoad, alkoholi-, tubaka- ja narkootikumide tarbimise ennetamisele suunatud tööd koolides.
 - " *Kui õigusrikkuja käest küsid, et kas sa tead, et suitsetamine on kahjulik, siis ta loomulikult teab. Selline moraalilugemine on täiesti mõttetu aja raiskamine. Pigem minna ja hoopis laiemalt vaadata seda pilti, et miks siis ikkagi suitsetab. Pigem võiks haridusametuses olla rohkem sellist teaduslikku tööd; klassijuhatajad ja kooli meditsiinitöötajad saavad ise seal keskkonnas teavitustöö osas palju ära teha. Meil on kõike muud teha. Lastekaitsetöötaja*
- Sekkumine peab mõjutama tervet peret. Lisaks oleks vaja koolitusi just teismeliste vanematele, kuidas nendega suhelda.
 - " *Aga teismeliste vanematele ei ole ju mitte mingisuguseid loenguid. Et kuidas teismelisega üldse suhet luua. Vahel ei ole nendel vanematel vaja ka sinna psühholoogi juurde ronida, neil ongi vaja lihtsalt mõista seda teismelist. Need oskused puuduvad. Nagu on „imelised aastad“ kuni 8-aastastele, oleks vaja teismeliste vanematele ka loenguid, et nad tunneksid, et nad ei ole ükski. Selliseid praktilisi loenguid siis. Lastekaitsetöötaja*
- Psüühikahäiretega või vaimupuudega laste ja nende vanemate võimaluste ja võimekusega arvestamine. Neile suunatud või kohaldatud teenuseid hetkel vähe.
- Programmid ei tohi olla karistavad, süütunnet rõhutavad või ebameeldivad, vaid pigem uut ja positiivset vaadet tekitavad, et probleemist on võimalik üle saada ja välja tulla ja seda nii noorte endi kui ka nende vanemate jaoks.
- Psühholoogiline nõustamine ei lahenda alati (ennekõike tõsisemaid) probleeme, sest laps jääb oma endisesse keskkonda, mis teda õigust rikkuma mõjutab. Sellistel juhtudel on parem viia noor oma keskkonnast mõneks ajaks välja. Enam võiks olla sellist lähenemist, nagu pakub Torujõe Noortekodu.
 - " *Meil on neid teenuseid, aga mul on kerge pettumustunne tekkinud. Kui ma need lapsed ka sinna psühholoogi juurde saadan, siis ega tulemust ei ole. See ei ole see võluvits. Sama on ju psühhiaatriga ka. Kui laps need ravimid ka sisse võtab, ega ta siis kuu aja pärast hoopis teine inimene ei ole. Lastekaitsetöötaja*
- Tegu-tagajärg-lahendus ring peaks olema kiirem ja kompaktsem. Hetkel peab pere käima probleemi korral pidevalt kuskil ja kellegagi rääkimas: politsei, lastekaitse, psühholoog jne. Tekitab väsimust ja halba emotsiooni, vindumist. See tekitab ka konfliktisust mõnikord suhteliselt väikeste õigusrikkumiste pinnalt (nt alkoholi või sigaretiga vahelejäätmine).
 - " *Kui praegu ongi rikkumine, siis politsei sekkub, lastekaitse sekkub ja kogu aeg sekkuvad ja seda perele kogu aeg rõhutatakse. Igaüks kogu aeg mingit teooriat räägib. Pere väsib ära ja*

siis tekibki see halb tunne, et mis politsei ja mis lastekaitse. See tekitab veel seda frustratsiooni nende ametnike suhtes. See ei peagi olema lastekaitse spetsialist. See võiks olla selline lõbus, psühholoogi haridusega spetsialist, kes võtab selle pere. Et kõik pereliikmed vaatavad korra üksteisele otsa ja tuvastatakse, et probleem oli, kust see tuli ja kuidas me edasi läheme. Ja ongi kõik. Et pere ei jääks sinna kinni. Lastekaitsetöötaja

5.10.3 Sotsiaalpedagoogide ettepanekud

- **Piirkonnapolitsei aktiivne huvi** koolis toimuva vastu ja soov ennetustööks.
 - " *Mis mulle on ka väga meeldinud, et kui nad ise pakuvad, et kas sa sooviksid, et ma tuleksin ise mingil ennetaval teemal rääkima? Või siis kui nad tunneksid võibolla rohkem isegi huvi, et mis teil praegu aktuaalsed probleemid koolis on, millega meie võibolla saaksime toetada ja võibolla tulla rääkima, sest lapsed seda seadust ikkagi nii palju ei jaga. Nad ikka päris täpselt ei tea, et kuidas need asjad käivad, et ei ole ainult nii, et saad trahvi ja lähed vangi, et mõnel ongi nii mustvalge mõtlemine. Just see, et nagu politseinikul ka mingi kontakt nagu lastega oleks ja tunneks rohkem huvi, et mis need teemad meil parasjagu koolis üldse on. Sotsiaalpedagoog*
- Sotsiaalpedagoogide töövaldkonda kuuluvate oskuste – **sotsiaalsete oskuste õpetamine** – rakendamine politsei vaatevälja sattunud noorte puhul. Politsei võiks neid lapsi suunata kooli tugispetsialisti juurde vastavate oskuste õppele; see annaks ka sotsiaalpedagoogile põhjuse konkreetse lapsega kontaktivõtuks. See sekkumine eeldab head infovahetust politsei ja kooli tugispetsialistide vahel.
 - " *Sotsiaalpedagoogid ju õpetavad ka sotsiaalseid oskusi tegelikult, et meilt oodatakse seda. Ja võib-olla kui me ise oleme ressursid tegelikult ka noorsoopolitsei jaoks, et kui ongi näiteks mingi laps, kelle puhul politsei nagu märkab, et ta näiteks ei suudagi ütelda oma eakaaslastele ära, kui talle pakutakse. Et ta võibolla tegelikult ise ei tahakski nendel pidudel osaleda, et siin on ka võimalus meid kaasata, mitte ainult lihtsalt teavitamise osas, aga andagi ülesanne näiteks, et ta käib teie koolis, et kas te saaksite, et ma teen lapsega sellise kokkuleppe, et ta käib teiega kohtumas ja kas te saaksite siis seda last toetada ja õpetada talle siis neid enese kehtestamise oskuseid. Mina oleks tänulik, kui sellise õigusrikkuja noore puhul selline palve tuleks. Sest ma võin ju siin koolis ise näha, et mulle tundub, et ta tegelikult ei suuda ennast hästi selles grupis kehtestada, aga kui ma lähenen lapsele nii-öelda tühja koha pealt, siis alati ta ei ole nii motiveeritud. Siis saaks ära kasutada meid nii-öelda mõjutusvahendina ja me saaksime seda last sihipäraselt toetada. Ma arvan, et seda võiks rohkem kasutada. Sotsiaalpedagoog*
- Sama probleemiga kokku puutuvate **vanemate kokkulepped ehk n-ö ühise mure meetod**, mis toimib näiteks noortekampade tegevuse puhul.
 - " *Me kutsusimegi need lapsevanemad kooli, et nemad saaksid omavahel teha kokkuleppeid, et kui kaua siis need lapsed võivad väljas olla. Et nad saavad ju üksteist toetada. Et iga vanem on hädas sellega, et see laps seal jälgub kell 11, tegelikult peaks koolipäeval juba varem kohal olema. Ja siis ükski lapsevanem ei taha olla ükski see kuri, kes oma last koju käsutab, kui kõik teised võivad, et siis nad saavadki koos selle ära võtta. Sotsiaalpedagoog*
- **Infovahetus kooli ja politsei vahel** õigusrikkujatest noorte käekäigu kohta, mis aitaks ka koolil noorele paremini toeks olla.
 - " *Politsei ju hästi kindlalt ütleb, et nad infot kooli ei anna, et kuidas see protsess läheb. Et kui vanemad räägivad, siis me saame teada, või kui lapsed räägivad. Et me tegelikult ei tea. Mida vanem laps, seda vähem kool üldse infot saab. Et just teadagi seda, et mis sellest sai ja kas me peaksime tähelepanu pöörama, et ma just mõtlengi praegu nende laste peale, kes meil on olnud nagu selle politseijuhtumiga kaasatud /.../ et see ei ole üldse nagu läbipaistev minu jaoks praegu. Kuidas need juhtumid liiguvad. Ja see tegelikult ongi hästi suletud kooli jaoks. Sotsiaalpedagoog*
- Politsei võiks **julgustada ka õigusrikkujate vanemaid abi otsima**. Näiteks psühholoogilist abi, mis aitaks välja selgitada, miks laps on sattunud õigusrikkumistesse.

- " *Võibolla politsei võiks ka vanemaid rohkem julgustada abi otsima, et kaasamagi näiteks psühholooge ja välja selgitada, et mis põhjusel siis nende laps on sattunud sellisesse olukorda, kus ta tarvitab näiteks alkoholi või toimetab muude seadusrikkumistega, et võib-olla nad võiksid ka vanematega selle abi otsimise teemal rääkida. Sotsiaalpedagoog*

5.11 Noorte nägemus õiglastest ja sobivatest sekkumistest

Noorte vestlusringides esitasime neile erinevaid olukorrajeldusi, kuidas noor jääb alkoholi joomisega, varastamise, kanepi müümise või koolivenna löömisega politseile vahele, ning palusime noortel ise pakkuda nendeks puhkudeks õiglaseid lahendusi (vestluskavad Lisas 3).

Spontaanselt pakuti eelkõige **hoiatust ning vestlust, sh ka vanematega**, mis on ka levinud ja tuntud sekkumised politsei senises praktikas.

Noored arutlesid ka selle üle, et rahaträlv on pigem karistuseks vanematele ning seetõttu ei toimi. Selleks, et noor n-ö õppetunni saaks, peaks ta ise midagi tegema, näiteks ühiskondlikult kasulikku tööd (mida üks osaleja ka sümboolselt „**heatahtlikuks tööks**“ nimetas).

Noorte jaoks oli oluline ka vanemad kaasata ja uurida, mis on noore käitumise põhjusteks. Näiteks kui kanepi müümise põhjuseks on rahapuudus, siis eelmainitud karistused noorte sõnul põhjust ei adresseeri ning seetõttu tõenäoliselt kanepi müümine ka jätkuks.

Noored tõid välja ka selle, **kui erinevad on lapsevanemad ja nende kasvatusmeetodid**. Karmimad vanemad võivad oma lapsi politseile vahelejäämise eest ise karistada (nt koduarest) ning mõnel juhul võib karistus olla liigagi karm. Mõnel juhul pole vanemate teavitamine seetõttu otstarbekas, samas enamasti rõhutati, et vanemad peavad juhtunust teadma ning olema ka lahenduses osalised.

Tekkis huvitav vastuolu selles osas, et **vanemaid peaks küll kaasama** ja just lapsevanemad peaksid noortega asjad selgeks rääkima, **samas politseijaoskonnas korraga politsei ja vanematega vestlemine tekitab palju ärevust**.

- " *Ma arvan, et see oleks päris hirmus // Et sa ei tea ju, mis nad sinuga räägivad, su vanematele, sa ei oska arvata, kardad, et sinust jääb halb mulje, vanemad ei usalda sind enam, see usaldus teie vahel on läinud. See on natuke nagu asi, mida ma väga ei pooldaks, sest see hirmutab selle lapse täiesti ära. Nagu mind hirmutas esimest korda, kui ma jäin oma jamaga vahele. Mõtlesin, et äkki viiakse vanemad kuhugi jaoskonda, äkki midagi juhtub, äkki nad räägivad neile midagi, mida ma ei tea. Ma arvan, et see ei oleks kõige parem idee. Võib-olla sobiks see, kui nad annavad teada vanematele, et helistavad näiteks ja räägivad, et mis juhtus, aga nad räägivad nagu, mis ta tegi, aga nad ei hakka pisidetaile ütleva, see hirmutaks väga ära. 15-aastane tüdruk*

Noortelt tuli ka uusi ideid, **näiteks rahustava muusika kuulamine politseiautos**, justkui rahunemisenä pärast kaklemist.

Noorte endi ettepanekutega paralleelselt testisime varasema analüüsi tulemusel sõelale jäänud sekkumisi ning palusime tagasisidet. Kommentaarid konkreetsete sekkumisiideede kohta on ära toodud 6. peatükis iga sekkumise lõpus. Noorte lemmikuteks osutusid politsei korduskontakt, DIY/Vali-ise-tagajärg (politsei poolt ette antud nimekirjana), töölehe täitmine ja ühiskondlikult kasulik töö. Noored ise kasutasid sõna „karistus“ ning kui moderaator sellele tähelepanu pööras, leiti et ka „teo tagajärg“ võiks olla sobiv termin.

6. Ettepanekud lühisekkumisteks

6.1 Kokkuvõte ettepanekutest

	Sekkumine	Sihtrühm (fookus)	Politseiametnik saaks üksi rakendada (+)	Võimalikud koostööpartnerid
Noore kaasamine	Paku ise lahendus	Kõik	+	-
Essee <i>Fookus teemadel: "Millisena näen oma (lähi)tulevikku?", "Kuidas minu teod võivad minu tulevikku mõjutada"</i>	Kodus kirjutatud	Kõik	+	-
	Kohapeal kirjutatud	Kõik	+ / - kui juhendaja	Psühholoog / terapeut
	Tuleviku võimaluste puu	Kõik	+	-
	„Visuaalne essee“ (video või kollaaž)	Õpiraskuste ja erivajadustega	+	BMFi tudengid
Huvitegevus teraapiana	Huvitegevuse rootsi laud	Pigem kuni 14	-	KOV + üle-Eestiline andmebaas huviringjuhtidest, kes on nõus proovitud läbi viima ja võimalusel ka ise noore juurde tulema
	Muusika kuulamine ja loomine	Kõik	-	TLÜ loovteraapia ja keegi Tanel Padari või Gameboy Tetrise tüüpi eeskuju, erasektori sponsorid
Eluoskuste arendamine	Teadveloleku koolitus, emotsioonide juhtimine	Kõik	- / + kui koolitus läbitud	Vaikuseminutid MTÜ
	El-ütlemine, vastutuse õpe	Kõik	- / + kui koolitus läbitud	Angela Jakobson
Tööelu edendamine	Tasustatud tööots või tasustamata praktika	15+ Keerulisematest peredest	-	Edu & Tegu (HARNO) Töötukassa
	Karjäärinõustamine	15+	-	
Vanemate koolitus	E-kursus või materjalide komplekt	Kõik	+	TarkVanem, Sina&Mina,
	Nõustamissessioon	Grupp/kamp	-	Gordoni perekool, eraldi lähemine erivajadustega noorte perele.
Suletud toimik ja lubadus	Õigusrikkumise teekonna sümbolne lõpetamine	Pigem kuni 14	+	-
Korduskontakt	Kõne või kohtumine kuu aega pärast esmarikkumist	Kõik	+	-

6.2 Lähtekohad

Kirjanduse ülevaate ja kvalitatiivintervjuude põhjal toome välja olulisemad lähtekohad, millele eesoleva töö käigus sekkumiste arendamisel toetume:

- võimalikult **kiire sekkumine** (mitte menetluse lõpus);
- **sekkumine lähtub eelkõige põhjusest**, miks noor teo tegi, mitte teost endast;
- **sekkumine võtab arvesse noore arenguetappi** (14 a vs. 18 a) ja erivajadust, sh diagnoosimata psüühikahäireid, intellektipuet, samuti sõltuvushäireid. Mõnel juhul võib erivajadus tähendada kiiret edasi suunamist teise asutuse spetsialisti poole või sekkumise kohaldamist;
- sekkumise **rakendamine peab olema lihtne** ka politseinikule – ei saa luua igale sihtrühmale eraldi sekkumist, kui see sihtrühm ei ole kergesti tuvastatav.

Praegune süsteem võimaldab ametnikele suurt vabadust sekkumiste valikul ning taoline paindlikkus ja loominguilisus on kahtlemata hea, andes võimaluse igale noorele individuaalselt läheneda. Samas kõlas kvalitatiivuuringu läbi ka murekoht, et **piirkondade ja ametnike praktikate vahel on suured erinevused**, mis vajaks pisut ühtlustamist või süstemaatilisemat analüüsi. Eelkõige selleks, et jõuda ühisele arusaamisele, millised sekkumised toimivad ja millised mitte ning millistes spetsiifilistes olukordades üht või teist lähenemist peaks kasutama.

Üheks võimalikuks lahenduseks pakume välja n-ö otsustuspuu (vt Lisa 5), mille abil oleks ametnikel võimalik kiiresti tuvastada, milline sekkumine võiks antud juhtumi puhul kõige suurema tõenäosusega toimida. Mõõname, et tegemist on ambitsioonika plaaniga ning iga „haru“ sellel otsustuspuul ei pruugi leida tõenduspõhist lühisekkumist. Oluline on silmas pidada ka seda, et mõnel juhul võib vastuseks siiski olla põhjalikum programm või juhtumi üleandmine teisele ametnikule.

Sekkumiste valik peaks eelkõige lähtuma põhjustest, miks noor sel viisil käitus. Kuigi selle põhjuse tuvastamine võib olla keeruline, eriti noorega põgusalt kohtudes, on põhjustele keskendumine siiski suunav nii ametnikule kui ka rikkujale.

- " *Mulle tundub, et sekkuda saab ikkagi siis, kui on selged põhjused. Kui põhjust ei tea, et mis see käitumise põhjus nagu on, siis see sekkumine läheb huupi ja umbes, et selleks, et saaks midagi tulemuslikult teha, on vaja nagu need põhjused välja selgitada.* Tsitaat ekspertintervjuust
- " *Kui me mõtleme ka selle essee peale, siis nad annavad ülesandeks, et noh, kirjuta siis teemal, kuidas alkohol mõjutab tervist või midagi sellist, aga see ei tegele selle põhjusega üldse, ta tegeleb ainult selle tagajärjega. Noh, ma nüüd ... ma ei tea, sõitsin ilma kiivrita, varastasin midagi, tarvitasin alkoholi, mis iganes, aga ta üldse ei vaata sinna taha.* Tsitaat ekspertintervjuust

Vanuselised eripärad sekkumiste sobivusel

Kuigi iga lapse areng on individuaalne, võime sekkumiste väljatöötamisel lähtuda arengupsühholoogide poolt välja töötatud vanuselistest soovutustest. Oluline on silmas pidada teismeliste arengueesmärke.

- " *Teismelise-eas on hästi oluline kuuluvustunne ehk siis see ka jällegi mõjutab seda, kuidas ma mingis olukorras reageerin, et kui minu grupis või selles piirkonnas või kuskohas ma tunnen, et ma tahan olla osa, kui seal on normaalne käia mahajäetud majades vandaalitsemas või varastada mingeid asju või juua alkoholi või käia pidudel, siis ma tahan ka neid asju teha ja see, et mu ema ütleb, et ma ei tohi või et ma saan mingi rahatrahvi või pean mingi essee kirjutama, et see ei ole piisava mõjuga siis.* Tsitaat ekspertintervjuust

Võimalusel lisame arenguetappide vaate ka nn otsustuspuu mudelisse. Nt huvitegevuse tutvustamine võib mõjuda algklasside lastele, hilisemas vanuses on huvi tekitamine aina keerulisem.

6.3 Sekkumiste ajastus ja läbiviimine

Nii kirjandus kui ka intervjuueeritavad kinnitavad, et oluline on võimalikult kiire sekkumine. Vahel võib menetlusloogika seda pärssida, kuid proovime ühiselt leida need momendid, kuhu lühisekkumine sobiks. Ühest küljest oleneb see sekkumise iseloomust (kus ja kes rakendab), samuti aga ka vahelejäämise olukorrast (kambas või ükski; kellele vahele jäädi).

Paljud alljärgnevatest ideedest nõuavad kontakti täiskasvanuga (mentor, treener, terapeut, ka pereliige), seega rõhutame, et kõik need kontaktid ei pea aset leidma füüsilisel kujul, vaid võivad toimuda ka virtuaalselt. Hiljutised uuringud kinnitavad, et kaugteraapia annab kliinilises psühholoogias sama häid või isegi paremaid tulemusi kui kontaktteraapia (Luo *et al.*, 2020). 2021. aasta algusest on ka Eesti tervishoiuteenuste loetelus kaugteraapia olemas ning seda rakendatakse ja rahastatakse.

Järgnevalt kirjeldame 10 ideed, mis on kirjanduse ülevaate või arutelude käigus tekkinud ning mille rakendamist soovitame tulevikus politseistöös kaaluda ja katsetada.

1. DIY ehk „Paku ise lahendus“

Lähtudes 4. peatükis kirjeldatud üldise pingeteooriast, mille kohaselt negatiivseid emotsioone põhjustavad eelkõige ebaõiglasena näivad olukorrad (Agnew, 2008), on ka sekkumiste väljatöötamisel oluline tunnetus, mida noored ise õiglasena tajuvad. See seostub ka protseduuriõiglusega: kui õigusrikkuja tunnetab, et teda koheldi protsessis õiglaselt, siis lepib ta ka karmi karistusega.

Kui noor on kaasatud lahenduse väljapakkumisse, on suurem tõenäosus, et ta võtab seda tõsiselt. Psühholoogias nimetatakse seda vahel nn IKEA efektiks, sest enda poolt kokku pandud mööbel näib meile väärtuslikum (Norton *et al.*, 2011). Ka sotsiaalpedagoogide grupis rõhutati, kui oluline on see, et noor teeks ise valiku, kuna on siis motiveeritum ja võtab vastutuse. Samuti toodi laste kaasamist positiivse praktikana välja ekspertintervjuudes:

" *Et politseinik võibki öelda, et sa oled rikkunud siin seadust ja on võimalik algselt algatada siin menetlus, mis lõppeb tõenäoliselt trahviga. Aga noh, et on võimalik ka teha midagi muud, et kui sa oled nüüd ise nõus ja võimalused on see ja see ja see, et noh tegelikult sa võibolla ei pea alguses ise midagi välja pakkumagi, et küsid noore käest, et mis sa nüüd arvad siis, et mis aitaks või mis nagu töötaks.* Tsitaat ekspertintervjuust

" *Loomulikult ka noore käest me alati küsime, et mis ta ise arvab, millest ta tunneb puudust. Osad on hästi tublid ja ütlevadki, et mul on tunne, et ma tahaks psühholoogi juures käia, ja siis teine ütleb, et ma tekitasin siin kahju, ma kahetsen väga ja ma tahan vabandust paluda ja hüvitada siis oma tekitatud kahju, et ta tahab tööle minna. Siis me räägime, teeme koostööd programmidega, kes aitavad noortel tööturule naasta. Mõni ütleb, et mina tahaks kooli tagasi, selles mõttes, et me hariduse tee jätkamiseks ei pane mitte kunagi kätt ette ja kahe käega alati toetame seda.* Prokuratuuri konsultant

Tagasiside spetsialistide töötoast oli sellele sekkumisele väga positiivne ning sai enim n-ö poolthääli ka Padleti tagasisidestamise keskkonnas. Edasiarendusena leiti, et sõna „karistus“ peaks vältima ning noortele, kes ehk ei oska valikut teha, peaks olema kas eelvalik või lausa „rulett“ mitme sekkumise vahel. Töötoas osalenud spetsialistide tsitaate:

" *Noort kaasav. Nimes ei peaks välja ütleva, et "karistus". Valik peab ees olema.*

- " Noor ise ei oskagi pakkuda, aga struktureeritud vestlus, motiveeriv intervjuu vms võiks aidata – küsimus on pigem selles, kas noorsoopolitsei peaks seda tegema või keegi teine, kes on saanud vastava väljaõppe?
- " Lapsele võib välja pakkuda nii-öelda oma teo heastamise assortii, kus on igasugu variante ja ta saab ise sealt valida – ja kui ükski ei sobi, siis need saavad anda ideid, mis ehk aitavad ka sellest "ei tea" vastusest edasi.
- " Karistuste vene rulett – pakub välja 6 "karistust" ja siis loosi tahtel saab ühe. Siin võib ka politseinik suunata, et pakutud sekkumised ka päriselt sisulised saaks.
- " Kui noor on kaasatud lahenduse väljapakumisse, on suurem tõenäosus, et ta võtab seda tõsiselt ja peab seda õiglaseks. Eeldusel, et on ette anda valik.

Tagasiside noorte vestlustest:

- " Äkki oleks ka hea, kui küsida, mida tema arvab, mida ta võiks teha, et seda olukorda parandada või heastada. Kui ma oleks Kait, ma arvan, et ma oleks isegi, mul oleks hea meel, et mult küsitaks minu arvamust, mida ma võiks teha, et seda olukorda parandada. 15-aastane tüdruk
- " Piinlik on öelda iseendale liiga leebe karistus. Oleneb olukorrast ja rikkumisest. Võiks toimida nt alkoholi tarbimisel. 16-aastane tüdruk
- " Võtaksin kõige lihtsama asja, piinlik poleks, teed ära ja ongi kõik. 17-aastane poiss

Arutelu käigus jõudsimme noortega lahenduseni, kus oleks **politsei poolt ette antud kolm valikut, mille seast õigusrikkuja endale sobiva sekkumise valib**. Nii väldiks n-ö nalja tegemist, samuti ka liiga karmi või ka liiga leebe tagajärje valimise dilemmasid.

DIY idee võiks olla sekkumise n-ö sissejuhatusena kombinatsioonis mõne järgneva ideega. Näiteks noor ise valib midagi huvitegevuse või eluoskuste proovitundidest, mis tema enda meelest talle kasulik või vajalik võiks olla. Või essee puhul saaks noor ise valida, kas kirjutab selle kohapeal jaoskonnas, kodus või hoopis mõnes kunstilisemas formaadis (nt video või kollaažina).

Ametnikud töid töötoas välja veel ühe olulise edasiarenduse – **lapsevanemate kaasamine on oluline** ning ka sekkumise valikul võiks lapsevanem kaasa rääkida. See aitab ka vähendada võimalust, et lapsevanem ennast kogu protsessist distantseerib, mida praktikas paraku ette tuleb.

Valikumoment on oluline ka sekkumise mõju maksimeerimise eesmärgil, sest vabatahtlikult liitumine, nt muusikateraapiaga, võimendab positiivseid tulemusi (Chong ja Yun, 2020, Lõuna-Korea näidet pikemalt kirjeldatud idee #3 all).

2. Essee 2.0 / Eneseanalüüs

Essee on hetkel politsei poolt enim kasutatud sekkumine. Arvestades, et seda kohustust on protsessi mõttes lihtne määrata ja ka noortel võrdlemisi lihtne täita, soovitame ka edaspidi essee politsei n-ö tööriistakasti jätta. Selleks, et essee kirjutamise kohustus oleks senisest (hinnanguliselt) tõhusam, pakume välja **neli võimalikku edasiarendust**: teemaderingi muudatus, kohapeal toimuv ekspressiivne kirjutamine, tulevikku vaatav tööleht ja formaadi muudatus (nt video vm visuaalne loovlahendus).

Essee teemade ring

Essee kirjutamise raames toimub sisulises mõttes loo või narratiivi jutustamine. Narratiivid nii taastoodavad käitumist (jagades käitumise kohta "retsepte" või juhiseid (de Certau, 1984)) kui ka on ise

käitumise tulemuseks (vastavad küsimusele “Mis juhtus?”). Nagu eespool öeldud, juhitakse psühholoogias tähelepanu, et inimeste kogemusi on võimalik jutustada ja ümber jutustada ning need tegevused omakorda mõjutavad tulevikukäitumisi (White ja Epston, 1990). Noorte puhul on nenditud, et lugude jutustamine on üks identiteediloomes elemente (Robertson ja Good, 2006), lugude jutustamine ja ümberjutustamine on noorte nõustamise puhul olnud edukas “tööriistana” kasutusel (Bradley, Whiting, Hendricks, Parr, ja Jones, 2008; Burns, 2004; Pehrsson, 2005). Sellest lähtuvalt on esseel potentsiaali olla ka politsei käes tõhus tööriist, toetades selliste lugude jutustamist, mis visioneerivad tulevikukäitumist positiivsest vaatest lähtuvalt (näiteks “Mida mulle meeldib teha?”, “Millisena näen oma (lähi)tulevikku?”, aga ka hiljutises Justiitsministeeriumi ja RAKi uuringus³ toodud näited (“Kuidas minu teod võivad minu tulevikku mõjutada?”)). Ettevaatlik tuleks olla negatiivsete ja minevikku vaatavate esseeteemadega (“Miks ma sellist tegu tegin?”, “Miks on alkohol halb?” vms sarnased, sest viivad fookuse ebasoovitavale käitumisele ning ka sellised lood võivad tuleviku-käitumisi mõjutada).

Töötoas osalenud spetsialistide tagasiside:

- “ *Kui esseed jätta kasutusse nii nagu nad täna on, siis võiks muuta essee pealkirju - selle asemel, et laps kirjutab sellest, miks alkohol on kahjulik vms ebaoluline teema, siis ta võiks hoopis kirjutada oma elu kõige olulisemast päevast või oma tulevikuootustest vms, millestki, mis on tema jaoks tähenduslik ja mis käsitleb riskikäitumise kaitsetegureid.*
- “ *Siin oleks samamoodi politseinikele endile mõistlik teha nt 10 teemaline loetelu, mida tingimata ei pea kasutama, aga võib ideede ammutamiseks.*
- “ *Enne essee kirjutamist oleks hea noorega vestelda ja siis anda ülesandeks oma arutelukäik kirja panna, kas kohapeal või hiljem kodus.*
- “ *Minu jaoks on sõnast "essee" saanud väikestviisi sõimusõna. See on üks mittekaristuslik meede, mis kuskil kunagi õhku visatud sai ja pärsib ametnike mõttetegevust. Suurem osa õigusrikkumise toime pand noortest ei taha/oska esseed kirjutada.*

Greenbaum ja Javdani (2016) on USA-s läbi viidud uuringus lasknud 12–17aastastel õigussüsteemiga pahuksisse sattunud noortel kirjutada teemal „Kiri 10-aastasele minale asjadest, mida ma tahaksin, et oleksin juba siis teadnud“. Antud uuringu põhjal on mõjusam lasta noortel **kirjutada teemadel, mis soodustavad refleksiooni ja emotsionaalset eneseväljendust** (kontrollgrupis kirjutati teemal „Kiri minu lemmikkuulsusele“ ning seal ei olnud katsetulemused nii edukad).

Kohapeal (essee) kirjutamine: Ekspressiivne kirjutamine

Ekspressiivne kirjutamine on teraapiavorm, mille käigus inimesed kirjutavad oma mõtetest ja tunnetest, mis on seotud isiklikult pingelise või traumaatilise elukogemusega. Ekspressiivset kirjutamist nimetatakse mõnikord kirjalikuks avalikustamiseks, sest kirjutajad peavad avaldama oma isiklike andmeid, mõtteid ja tundeid. Erinevalt kommunikatiivsetest kirjutamisvormidest on ekspressiivne kirjutamine isiklik, vabalt voolav ja mitteametlik, muretsema ei pea sealjuures stiili, õigekirja, kirjavahemärkide või grammatika pärast (Lepore ja Kliwer, 2013). Ekspressiivne kirjutamine on lihtne, odav terapeutiline sekkumine, mis hõlmab kirjutamist iga päev 15–20 minutit 3–4 päeva järjest. Ekspressiivset kirjutamist saab teha kodus ilma eriterapeudi abita või hoolekandesüsteemi asutuses viibimiseta (Kupeli *et al.*, 2019).

Hoolimata ekspressiivse kirjutamise sekkumise lühidusest, hõlpsast teostatavusest ja tõestatud efektiivsusest pole alaealiste õigusrikkujate seas seda teaduspõhiselt uuritud, rakendatud ega hinnatud. Põhjalik kirjanduse otsimine näitas, et õigusrikkujatest noorte kohta oli enne 2017. aastat avaldatud ainult üks käsitsi kirjutatud kirjalik sekkumine – nn meie lugude kirjutamine (*Writing Our*

³ https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/alaealise_õigusrikkuja_kasutajateekonna_ja_kogemuse_analuus_rak_2021.pdf

Stories). Ehkki programmi hindamiseks puudus kontroll-võrdlusrühm, näitasid andmed, et programmi lõpetanud noored olid emotsionaalselt teadlikud ning väljendasid mõistmist ja arusaamist, miks nad olid sattunud õigussüsteemiga pahuksisse. Seega võib oletada, et kirjalik eneseväljendus võib olla veenev ravi õigusrikkumisega kokku puutunud noorukitele (Smitherman ja Thompson, 2002). Greenbaum ja Shabnam (2017) viisid läbi uuringu, milles osales 53 kinnipeetud noorukit vanuses 12-17. Sekkumine toimus kuue nädala vältel, seansid olid kavandatud 90 minutit ja toimusid kaks korda nädalas, kokku toimus 12 seanssi. Tulemused näitasid, et ekspressiivsel kirjutamisel on mitmeid eeliseid – see põhineb noortekesksel, kultuuritundlikul lähenemisel ja noortele see meeldis. Kirjutamine võimaldab noortel valida, mida väljendada ja kuidas seda teha. Nii saavad noored oma kogemustega hakkama viisidel, mida teiste sekkumisvormidega ei ole võimalik saavutada. Lisaks on tegemist lühikese ja kulutõhusa sekkumisega, mida saavad rakendada litsentseerimata vaimse tervise spetsialistid ja millel on seetõttu mastaapne potentsiaal.

Ekspressiivne kirjutamine aitab küll parandada psühholoogilist heaolu, aga siiani ei ole veel selge seos ekspressiivse kirjutamise ja käitumise muutuste vahel. Senised uuringud on näidanud, et nt alkoholi liigtarvitavate noorte hulgas on vähenenud soov alkoholi tarbida pärast seda, kui nad on kirjutanud negatiivsest kogemusest seoses joomisega. Eriti tugev on kirjutamise mõju edasisele käitumisele siis, kui noorel kaasneb **süütunne** seoses negatiivse joomiskogemusega, sest süütunne on ebameeldiv ja toob seeläbi kaasa soovi oma käitumist muuta. USA-s on hetkel käsil uuring, milles püütakse hinnata just süütunde ja ekspressiivse kirjutamise mõju tudengite alkoholitartvitamise vähenemisele. (Neighbors *et al.*, 2020) Kuna tegemist on kolm aastat kestva uuringuga, ei ole tulemused veel selgunud. Küll aga on teada, et uuringu käigus peavad noored võimalikult detailselt kirjeldama mõnda üritust, kus nad tarbisid nii palju alkoholi, et tundsid seetõttu pärast piinlikkust. Välja palutakse tuua, mis tegi selle kogemuse nii negatiivseks, ja samas antakse võimalus vabandada või selgitada, kuidas tulevikus paremini käituda. Süütunde mõõtmiseks kasutatakse enesehindamisteste ning seejuures hinnatakse nii isiku n-õ kalduvust süütunnet tunda kui ka seda, kui suurt süüd ta tunneb seoses kirjutises aluseks võetud sündmusega. Enne kirjutamise alustamist rõhutatakse, et oluline pole õigekiri, lauseehitus vms. Ainus reegel on see, et kirjutamist ei tohi lõpetada enne kui 20 minutit täis saab.

Noorte tagasiside

- " *Kui ma ütleks oma arvamuse, siis ma ei teeks seda seal, see läheb pingeliseks, ma hakkak kartma, hakkaks värisema seal. Ma pigem teeks seda kodus. See poleks hull versioon teha seda jaoskonnas, aga ma pigem teeks seda kodus. Ei pea pabistama, sul on oma aeg antud ja sa kirjutad selle ära. 15-aastane tüdruk*
- " *Kindlasti pigem kodus, kuna samad asjad, et pinged ja ebamugav seal jaoskonnas, kui kõik pealt vaatavad või kõrval on. 14-aastane tüdruk*
- " *Jaoskonnas oleks pinge päris suur. Kodus ta saaks rohkem mõelda, aga samas läheks kodus võibolla see mõte algsest sihtpunktist kõrvale. Ta ei hakkagi võibolla rääkima sellest probleemist vaid hakkab midagi lihtsalt sinna jahuma. Politseijaoskonnas ta räägiks ikkagi asjast. Või kui seal essees oleks mingid juhtivad küsimused, et ta teemast kõrvale ei kalduks.. 17-aastane poiss*

Tulevikuvõimaluste puu (*Possible Selves*)

Essee alternatiivina pakume välja töölehe, mida nimetame „Tulevikuvõimaluste puuks“ (vt näidiseid Lisa 3). Täites töölehte, formuleerib noor enda põhilisi omadusi, tugevaid ja nõrku külgi. Seejärel paneb noor kirja omadustega seotud soovid, ootused ja hirmud. Selle info põhjal joonistab ta enda tulevikuvõimaluste puu, mis aitab tal sõnastada enda eesmärgid ja mõelda välja plaan, mis aitab nendeni jõuda. Töölehe metodika põhineb *Possible Selves* ehk võimalike minade kontseptsioonil.

Võimalikud minad on Markuse ja Nuriuse (1986) poolt defineeritud kui inimese ettekujutus enda olemuse kohta tulevikus. Nimelt, milline inimene arvab ennast tulevikus olevat, milline ta tahaks tulevikus olla ning milliseks ta kardab tulevikus saada. Võimalikud minad kajastavad konkreetsele isikule omaseid püüdlusi ja hirme, tekitades emotsioone, mis omakorda motiveerivad käituma kas ettekujutatute saavutamiseks või vältimiseks. Võimalikud minad loovad ka vajaliku konteksti isiku enda oleviku ja mineviku tegude hindamiseks. Võimalikud minad ei mõjuta inimese tegevust otseselt, vaid suunavad ja vormivad seda, olenevalt sellest, mida isik ise peab enda jaoks oluliseks ja tõenäoliseks.

Kansase Ülikooli teadlased korraldasid minade motiveerimisprogrammi kooli- ja üliõpilastele, mille tagajärjel nende õppetulemused paranesid ja lõpetajate arvud suurenesid võrreldes kontrollrühmaga (Hock *et al.*, 2006). Selle programmi üheks osaks oli ka „Tulevikuvõimaluste puu“ tööleht. Tulevikuvõimaluste puu töölehte saaks kasutada kui hoiatavat protseduuri, mis aitaks esmarikkujal endal tunnetada läbi tulevikuperspektiivide ning hinnata ka enda oleviku tegusid nendest perspektiividest lähtuvalt. Pakutud meetodi eeliseks on see, et eristuvalt hirmutamise ja moraliseerimisest loovad võimalikud minad isikule endale vastuvõetavat ja usutatavat motivatsiooni allikat. Meetodi kasutamisel tuleks meeles pidada, et võimalikud minad on muutuvad ehk mõjutatavad uute elusündmuste poolt ning sõltuvad inimese üldistest ootustest enda suhtes (Bak, 2015).

Noorte vestlusringis kirjeldasime seda sekkumist töölehena, kus enne peaks vastama etteantud küsimustele ning seejärel püüdma oma „Tulevikuvõimaluste puud“ koostada (illustatsioonina kasutasime Lisas 3 toodud värvilist ingliskeelset versiooni).

Noorte tagasiside:

- " *Ma ütlen nii, et see oleks päris huvitav lahendus mingit töölehte täita, natuke teistsugune ja teise suhtumisega ma arvan, et see oleks isegi natuke huvitavam kui esseed kirjutada. Tundub hea. 15-aastane tüdruk, on politseile vahele jäänud.*
- " *Kui ta selle ära täidaks ja lõpuks ise kõik läbi loeks ja vaataks, siis võib-olla tal lööks valge sähvatus pähe, ja ta saaks aru, et see, mis ta teeb, ei vii teda kaugele. Kui tal ongi mingid tulevikuplaanid, a la tahaks artistiks saada, siis ta peab oma elu muutma. Võib-olla see aitaks tal rohkem mõista, muidu ta võib-olla ei mõtle selle peale. 16-aastane tüdruk, ei ole politseile vahele jäänud.*
- " *Minu arvates see tööleht väga palju ei aita. Rääkisite, et paneb oma tulevikuplaanid sinna kirja. Oletame, et ta tahab saada näiteks tuletõrjajaks. Siis see psühholoog näeb seda ja ütleb, et kui sa tahad nüüd tuletõrjajaks saada, siis ära kanepit müü. See ei lahenda mitte ühtegi probleemi. Ta unistab oma tuletõrjaja ametist edasi ja raha ikkagi ei saa. 17-aastane poiss*

Noorte vestlusel tekkis lisaidee kombineerida tööleht vanemate vestlusega, et saaks vanematega arutada ning muuta see loodetavasti tõhusamaks.

Essee loomingulisemas formaadis

Essee puhul on oht, et sellega ei saa hakkama kirjaliku eneseväljendusega hädas olevad noored (nt õpiraskustega lapsed). Essee asemel võiks kaaluda ka mõne muu loovteraapia kasutamist, mis konkreetsele noorele rohkem sobib ja meeldib (nt muusika, kunst, video jne, vt täpsemalt lk 48) ning ei mõjuks ühekordse sekkumisena, vaid võiks tekitada huvi ka hiljem loovtööga jätkata. Muud loovtööd võivad olla kohasemad ka nende noorte puhul, kellel kirjalik eneseväljendus raskelt tuleb või keda piirab kartus eksida õigekirjareeglite vastu.

Lühisekkumisena kunstiprojekti tegemine, näiteks praeguse essee asemel võib olla noorele põnevam ning tekitada huvi ka hiljem loovtöödega jätkata.

- " *Sest noorte käest küsida, et mis on kunst üks, et igasugune eneseväljendus, et need sobivad, olgu see mingi räpp, joonistamine, graffiti tegemine või ma ei tea, arvutis mingite asjade tegemine, aga just, et kui ta on mõtestatud, siis võibolla see kirjutamine ongi see, mis on muidu*

vastik, et koolis on ta vastik, et ma pean jälle mingi essee kirjutama ja kui ma saan võibolla teha selle teemalise räpi või ma saan midagi siin arvutis teha mingi animatsiooni või YouTube video, et võibolla see on hoopis lahendam asi. Et kuna see teostus on see, mis mulle meeldib, siis ma võin ükskõik mis teemal selle teha, et siin saab jälle noortega rääkida, et kas nad võibolla parema meelega teeksidki võibolla mingi YouTube video või klipi selle essee asemel näiteks. Tsitaat ekspertintervjuust

Noorte tagasiside:

- " *Ma mõtlen, et kas tal on mugav rääkida seda videos. Oleneb ka, et kas see inimene on julge või mitte, kui ta on julge, siis võib-olla. Aga mul tulevad kirjutades ideed. 15-aastane tüdruk*
- " *Läheb nagu koolitööks kätte, kus ta ei pinguta eesmärgi nimel vaid selle nimel, et see asi ära teha. 17-aastane poiss*

Üldiselt essee kirjutamine kas kodus või kohapeal, kas töölehe, kirjatüki või loovtööna, võiks igal juhul jääda lühisekkumiste arsenalis, sest seda on politseil lihtne määrata ning vastavalt noore eripäradele formaati ja teemat täpsustada.

3. Huvitegevuse proovitud

Siinkohal on Islandi mudel kindlasti kõige kuulsam – alternatiivsete tegevuste pakkumine noortele kuritegevuse ennetamise eesmärgil. Samas kopeerimine ei peaks olema üks-ühele vajalik, jalgpall ei pruugi olla igas riigis lahenduseks. Kindlasti on aga Islandi mudeli peamine idee – laialdane huvitegevus ning (sh ka vanematega) sisukalt veedetud aeg – ennetustegevuse üheks alustalaks ning annab võimaluse selle pinnalt ka konkreetsemate lühisekkumiste väljatöötamiseks.

Lõuna-Ameerikas valminud uuring analüüsis kuue huvitegevusprogrammi mõju viies erinevas riigis ning leidis positiivse mõju käitumisele (Cid, 2017). Samas töös rõhutatakse, et oluline on tuvastada, millised komponendid on positiivse mõjuga ja mis on riskikohad (nt vanemate panusele toetumine riskirühmades), sest huvitegevus kuritegevuse ennetajana ainuüksi ei toimi. Huvitegevus võib soodustada hälbiva käitumise vähenemist, luues selleks vajaliku põhja: avaldada positiivset mõju inimese psühholoogilisele seisundile ja hoiakutele (Cheliotis ja Jordanoska, 2016).

Sportimisvõimalused

Eestis on SPIN programm näidanud häid tulemusi noorte sotsiaalsete oskuste parandamisel ja riskikäitumise vähendamisel.

Hollandis tehtud analüüs kinnitas, et spordipõhiste sekkumiste puhul on oluline treeneri taust (sh haridus) ja üldine kontekst (Spruit *et al.*, 2018).

Huvitavama näitena võib tuua võitluskunstide mõju kohta tehtud meta-analüüsi. Lõppanalüüs hõlmas 12 uuringut, milles osales 507 last ja noort (vanuses 6 kuni 18 aastat) ning selle põhjal näib, et võitluskunstidel on potentsiaali vähendada noorte agressiivset käitumist (Harwood, Lavidor, Rassovsky, 2017).

Loovusteraapia (kunst ja muusika)

Muusikateraapia: muusika loomine ja laulude kirjutamine. Loovlahendusi toetav rehabilitatsioon (*arts-based rehabilitation*) näitab lubavaid märke (Chong ja Yun, 2020). Lõuna-Koreas katsetatud lähenemise taga oli kolmepoolne koostöö ülikooli, prokuratuuri ja erasektori sponsorite vahel. Noored osalesid 15 sessioonis ning löid selle aja jooksul igaüks uue laulu. Autorid rõhutavad, et oluline ei ole mitte muusika vastu huvi tekitamine või muusikalise oskuse/võtte omandamine, vaid üldised psühholoogilised aspektid nagu julguse proovile panek (oma loo jagamine teistega) ning oma tunnete ja võimetega kontakti leidmine. Sekkumine oli edukam nende noorte seas, kes liitusid programmiga

vabatahtlikult. Sekkumise mõju hinnati kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid andmeid kombineerides, peamiselt mõõdeti osalejate stressi ja enesetõhususe muudatusi.

Huvitegevus on üldjuhul (ja peakski olema) pikaajaline sekkumine, sest selle tõeline mõju ilmneb pikas perspektiivis, kuid antud uuringu raames pakume lahendusena välja pigem huvitegevuse „maitsmise“, eelkõige just nooremale sihtrühmale. Kerges huumorivõtmes võiks läheneda ka nii: **kui õigusrikkumisest on saamas uus hobi, pakume noorele teisi variante**. Proovitud või lausa „rootsi laud“ erinevatest huvialadest võib laiendada noore silmaringi ning aidata tal tundma õppida oma võimeid ja huvisid. Huvitunnid võiksid toimuda ka virtuaalselt, et ei tekiks regionaalseid erinevusi sekkumise kättesaadavusel.

" Selge see jälle, et suuremates linnades on valikuid rohkem, aga ka väikestes kohtades ikkagi midagi toimub. Ja nüüd on jälle see kohaliku võrgustiku küsimus, et kas see treener on valmis panustama ka teadlikult, eks ole, on nõus võtma mõned noored, kellega ta teab, et ongi probleem ja kes on ennast valmis ka natukene koolitama ja harima sellel teemal ja omavalitsus seda toetama. Tegelikult võib see olla ükskõik mis ala, see võib olla korvpall, käsipall, võib olla ujumine, võib olla maadlus või olla mis iganes, mida seal kohapeal tehakse. Aga, et siis see lastekaitsetöötaja ja noorsootöötaja leiaksid ülesse siis need treenerid, kes on valmis tegelema sedasorti noortega ja võibolla siis pakkuma neile ka, et koolitusi saab praegu ka veebi teel, et osaleda erinevatel koolitustel ja toetada siis seda treenerit ja ka rahaliselt siis selle lapse osalemist seal ringis. Tsitaat ekspertintervjuust

Kuna huvitegevuse tõhusus võib oluliselt sõltuda ka selle kestusest (Ezell ja Levy, 2003; Cheliotis ja Jordanoska, 2016), siis oodatud tulemuse saavutamiseks peaks huvitegevuse „maitsmisega“ käima kaasas ka võimalus selle huvialaga edasi tegeleda. Kui kasutada huvitegevust ennetava sekkumisena, on oluline seda mitte raamistada kui karistust või sündi. Seetõttu leiame, et huvitegevuse proovitud toimiks hästi just DIY sekkumisega.

" Sunniviisilist programmi toomist on ka olnud nende aastate jooksul, aga suures plaanis see ei ole toimunud. Noor on käinud n-ö politsei poolt suunatuna, tal on mingi kokkulepe, et kolm kuud käib ja siis on ta karistus nii-öelda kantud. Enamasti see lõppeb sellega, et ta ongi käinud selle konkreetse aja, mis on väliselt motiveeritud ehk kokku lepitud, on sooritanud seal grupis palju ebasoovitavaid protsesse ehk siis mõjutanud selle grupi kliimat tugevalt. Kõige halvem variant on see, et on lahkunud pärast seda. Meil ei ole õnnestunud teda ka programmis hoida. Keit Fomotskin

Nooruses ning eriti teismeeas omab kaasealiste eeskuju suurt mõju inimese käitumisele (Smith et al., 2014). Selle tõttu on oluline arvestada mõjutuste tagajärgedega, sealhulgas ka suurenenud riskikäitumisega.

" Huvitegevuse puhul on omad riskid. Kui kokku panna siis sarnase mõttemaailma, normide ja hoiakutega noored, siis näiteks grupitegevustes nad võivad võimendada üksteise norme ... ka negatiivses mõttes. Tsitaat ekspertintervjuust

Tagasiside spetsialistidelt:

" Kui see läheks käiku ametliku koostöökokkuleppena võtmeisikute vahel (huviringide juhid vms), siis võiks sellest VÄGA hea mõjutusvahend saada.

" See on see koht, kus saaks palju ära teha noortekeskused. KOV ja riiklik tugi oleks oluline.

" Huvitegevuse leidmine noorele on minu arvates kõige paremaks meetodiks tõmmata laps "kuritegelikust" maailmast välja. Ta leiab endale huvialad, mis teda kütkestavad ning mille nimel on ta valmis pingutama ning käituma seadusekuulekalt. Tegelikult küsin pidevalt vanemate käest, kas lapsed on peale kooli ka huviala, millega ta tegeleb.

" Väga hea, kui spetsialistil on ees valik, nt treenerid, muusikaõpetajad, kunstõpetajad, kes nõus kaasama noori kasvõi 1-2 korda (juhendaja saab tasustatud) ja kui lapsele sobib, otsitakse

võimalusi jätkamiseks. Laps saab ise valida, millist ringi katsetab. Puudub karistuse maik, ometi väike kohustus kaasneb.

- " Väga hea idee. kui noor leiab midagi, mis tegelikult huvi pakub ja annab võimaluse ennast väljendada, siis võib see olla elu muutev kogemus.*
- " Oluline on proaktiivsus KOV või ametnike poolt ja uue rikkumise korral ei tohiks noorelt seda võimalust ära võtta, vaid soodustada seal edasi käimist (nagu ka Islandil tehakse). Ise minnakse nende juurde, kes pildil ei ole, kellel ei ole vahendeid, aega ja raha.*

Noorte tagasiside:

- " Kui see oleks mina, siis ma võib-olla oleks isegi nõus, see oleks hea võimalus teha midagi enda vabast ajast. See ei oleks ilmselt väga halb mõte, mulle meeldiks see tegelikult. 15-aastane tüdruk, on politseile vahele jäänud*
- " No poksitrennis õpiks see vend lihtsalt paremini kaklema ja siis ta lööks kõigil näod väga palju kõvemini sassi. Aga pilliasjad kõigile ei pruugi kõigile meeldida... // Kui kolm klassivenda käivad korvpallitrennis, saaks liituda. Kui sõbrad on ees, käid teise mõttega seal kohal. 17-aastane poiss*
- " Kui see on selline hobi, millega ta kodukandis ei saa tegeleda ja keegi spetsiaalselt tuleb sinna, et talle paar korda õpetada, siis see ei pruugi talle hästi mõjuda. Ta ei saa sellega rohkem tegeleda, kui see teda huvitab. 16-aastane poiss*

Rakendamine

Järgnevalt toome välja töötoa ja ekspertintervjuude, samuti noorte intervjuude põhjal kokkuvõtte rakendamise võimalustest.

Huvitegevuse proovitunni pakkumine võiks sobida kõigile noortele, kelle õigusrikkumise üheks põhjuseks on igavus või sisustamata vabaaeg, samuti eneseotsingud. Samas leiame, et see sobiks pigem noorematele, kuni 14-aastastele lastele, sest nende huvid ei ole veel nii välja kujunenud kui vanematel teismelistel.

Sekkumise peamised tugevused ja võimalused edasiarendusteeks

- Üldiselt on igas KOV-is nii lastekaitse kui huvihariduse eest vastutavad spetsialistid, kes küll ei pruugi igapäevast koostööd teha, kuid võimalused selleks on olemas.
- Lapsevanemate roll ülioluline, mõni ei märka vajadust ja huvisid
- Karjäärinõustajad/Töötukassa - ekspert aitab huvisid hinnata, 14+ grupil

Sekkumise peamised riskikohad

- Tegevused on üle Eesti ebahühtlasel tasemel
- Noorel ei pruugi olla soovi tegeleda
- Väiksemates kohtades ei saa gruppe täis
- Kui on üks-ühele tund, on risk, et jääb jälg/silt, et see on see, kes politsei kaudu tuli
- Mõju võib olla vastupidine, näiteks halb seltskond

- Kui proovitunnid väga populaarseks osutuvad, võib tekkida olukord, kus proovitundi pääsemiseks hakatakse sõprade eeskujul õigusrikkumisi korda saatma.

Soovitame tekitada üle-eestilise andmebaasi huviringjuhtidest, kes oleksid nõus üks-ühele proovitunde läbi viima ja võimalusel ka ise noore juurde tulema (nt kohalikule staadionile või noortekeskusesse). Viimane lähenemine on ka Islandil kasutusel, et maapiirkondade (riski)noori kaasata.

4. Eluuskuste kiirkursus

Siinkohal võib mõelda nii konkreetseid tuleviku ametiala jaoks olulisi oskusi (nt IKT) kui ka sotsiaalseid ja emotsioonide juhtimise oskusi (nt vihaga toimetulek).

" Koolisüsteemis on oluliseks PISA tulemuste saavutamine. Aga empaatia, teistega arvestamine? Koolides ühiseid arutelusid ja eneseväljendamise võimalusi turvalises keskkonnas eriti palju ei ole. Kust tekib siis sotsiaalne hakkamasaamine? Maiu Veltbach

Mitte-karistuslik sekkumine võiks olla noorele kasulik ning aidata tal edaspidi paremini hakkama saada. Lühisekkumisena (kasvõi pargipingil) võiks katsetada ka mõne eluliselt olulise nipi edasiandmist, nt „Loe mõttes kümneni, enne kui ...“.

Üheks eeskujuks võib võtta Kanadas toimiva programmi SNAP™ (*Stop Now and Plan*), mille peamine eesmärk on aidata lastel enne tegutsemist korraks peatuda ja mõelda ning hoida neid seeläbi probleemidest eemal. Algselt poistele suunatud programm keskendub emotsioonide reguleerimisele, enesekontrollile ja probleemide lahendamisele ning õpetab käitumisprobleemidega lapsi ja nende vanemaid, kuidas paremaid valikuid teha.

Inspiratsiooniks on kindlasti ka Dr Sara Helleri (hetkel Michigani Ülikoolis, varem Chicago Ülikoolis) eestvedamisel tehtud eksperimendid Chicagos, Philadelphias ja teistes Ameerika linnades. Ta rõhutab, et lisaks akadeemiliste oskuste edendamisele paistab paljulubavana aidata noortel langetada paremaid otsuseid kõrgete panustega eluhetkedel. Oma uuringus tegid nad kolme randomiseeritud kontrollgrupiga uuringut Chicagos ning kuigi täpset toimemehhanismi on keeruline tuvastada, usuvad autorid, et programm toimis, aidates noortel keerulistel hetkedel korraks reflekteerida, kas nende automaatsed mõtte- ja käitumismustrid sobituvad olukorda või saaksid nad seda teisiti käsitleda (Heller *et al.*, 2017).

Oskustele suunatud sekkumisi on edukalt katsetatud kinnipidamisasutustes (McDaniel, 2015; Walden *et al.*, 2019). Esimese viite taga olev pilootuuring kasutas kuue kuu jooksul sekkumist nimega Possible Selves (Hock, Schumaker, ja Deshler, 2003), mis on 7 tunnist koosnev kursus, algselt küll sportlaste motivatsiooni ja eesmärgistamise jaoks loodud. Tulemused viitavad sellele, et osalejate üldine motiveeritus ja eesmärkide seadmine paranes, samas kui retsidivism vähenes võrreldes teiste noortega samas asutuses (McDaniel, 2015).

Tagasiside spetsialistidelt:

- " Peaksime kaardistama teemad, mille osas koolitada.*
- " Võiks olla sellised tööriistad, mida ka hiljem sõpradele jagada.*
- " Oskuse koolitus sõltub konkreetse noore teemast, milles ta hätta jääb, kuid on oluline, et koolitaja valdab teemat ja teemakäsitus kursusel on kooskõlastatud.*
- " Mul tugev kahtlus, kas eluoskusi on võimalik kiiresti õppida. Isegi lastel, kes õpivad kiiresti. Ma lihtsalt ei usu, et see on võimalik.*
- " Noor peaks koha peal, kui ta nt teolt tabatakse, vastama mingitele küsimustele teadlikkuse, väärtuste jms kohta – nt kasvõi tahvelarvutis. Ja et see ei jääks ühekordseks ürituseks, siis lepivad politseiga kokku jätkukohtumise, kus jätkuküsimused ning vestlus.*

- " *Minu meelest see eluoskuste kiirkursus sobiks isegi paremini kooli keskkonnas ennetusena. Ning seda ei peaks tingimata läbi viima politseinikud.*

Noorte tagasiside:

- " *Ma arvan, et see on tahtmises kinni // ... kui sa tahad tõesti sellest asjast või kombest lahti saada, et sa käid kuskil joomas, siis see oleks tõesti väga hea variant, kuidas ei öelda, sest sõprade mõju on nii suur, sest nad on olulised, sa ei taha neid kaotada, ei taha neile ei öelda. Ma arvan, et see oleks hea idee küll. 14-aastane tüdruk*
- " *Ma arvan, et selle ei-ütlemise jaoks, selle jaoks võiks olla eraldi mingi see, kus õpetatakse, et kus õpetatakse, et kuidas öelda ei nii, et sa ei tunneks ennast pärast halvasti. 15-aastane tüdruk*
- " *Oleneb, mis ta taust oli. Kui tal oli juba pikka aega mingi suur probleem või omavaheline konflikt selle inimesega kellele ta kallale läks, siis ma ei usu, et see toimiks. Kui tal ongi viha kontrollimisega probleemid, siis tuleb sellega tegeleda. See kümneni lugemine sellisel puhul enam ei toimiks. Seal peaks rakendama mingit muud pikaajalisemat meetodit. 16-aastane tüdruk*
- " *Võibolla tal oleks julgem ja kodusem omandada seda, kui seda viiks läbi keegi, keda ta juba tunneb oma koolist. Politseis tekkib võibolla hirm ja ta ei lase end vabaks pingelises olukorras ja kardab. 16-aastane tüdruk*

Teadvelolek

Teadveloleku tehnika tähendab olla tunnetuslikult kohal antud hetkes ja olla teadlik oma vaimsest, emotsionaalsest ja füüsilisest seisundist. Teadvelolekul põhinevad sekkumised treenivad eelkõige tähelepanelikkust, emotsionaalsete ja käitumuslike enesereguleerimisoskuste suurendamist ja enese vaatenurga muutuse genereerimist (Hölzel *et al.*, 2011), aga näitavad osalejatele ka viise, kuidas hakkama saada stressiga. Lisaks on täheldatud ka füüsilist pingelangust, nt lihaste ja lõualuu vähenenud pinget teadveloleku tegevuste ajal. Mitmed uuringud on näidanud seost noorte õigusrikkumiste ja nende emotsioonidega, eriti impulsiivsuse ja vihaga. Oskus emotsioone reguleerida nõuab tõhusat enesejuhtimist, see tähendab võimet pärssida sobimatut käitumist, aktiveerida asjakohane reageerimine (aktiveerimise juhtimine) ning vajadusel tähelepanu suunamist ja juhtimist (jõuline kontroll) ning planeerimist, vigade tuvastamist ja võimet muuta käitumist vastavalt vajadusele (nt Rothbart *et al.*, 2007; Fazel *et al.*, 2008; Vitacco *et al.*, 2010). On selge, et alaealised õigusrikkujad on eriti haavatav rühm ja vaja on tõhusaid sekkumisi, mis suudaksid parandada nii nende kognitiivseid ja emotsionaalseid oskusi ning võimet stressi maandada. Peamiselt on teadvelolekupõhist sekkumist kasutatud USA-s läbi viidud uurimustes. Konkreetsete sekkumiste käigus kasutatavad teadvelolekupõhised tööriistad hõlmavad selliseid tehnikaid nagu hingamisteadlikkus, meditatsioon, kehateadlikkus, kognitiivne käitumisteraapia, arutelud ja kogemuslikud tegevused. Uuringute tulemused on näidanud, et teadvelolekul põhinevate sekkumiste tulemusel kasvas noorte oskus oma emotsioone kontrollida, paranesid otsustusoskused ja käitumine. Teadvustamisvõtete, näiteks hingamisharjutuste kasutamine, aitas neil teha pause ja mõelda, võimaldades neil sellega saavutada kontroll oma tegevuste üle, parandada enesedistsipliini, viha tekitavates olukordades rahulikuks jääda, suurendades nende sisemist teadlikkust, reguleerida oma emotsioone ning vihale ja agressioonile positiivselt reageerida (Murray *et al.*, 2018; Simpson *et al.*, 2018).

Arvestama peab sellega, et on inimesi, kellele teadveloleku harjutused ei sobi. Oluline on noorele rõhutada vabatahtlikkust, ideaalis võiksid teadveloleku harjutused olla üheks võimaluseks mitmete valikute seas (DIY osana). Samuti peab silmas pidama, et teadveloleku budistlike juurte tõttu ei pruugi see sekkumine kõikidele peredele usulistel põhjustel vastuvõetav olla (Sharf, 2015).

Rakendamine

Järgnevalt toome välja töötoa ja ekspertintervjuude, samuti noorte intervjuude põhjal kokkuvõtte rakendamise võimalustest. Sobib igas vanuses lapsele/noorele, võibolla on vaja kohandada "koolitusmeetodit".

Sekkumise peamised tugevused ja võimalused edasiarendusteks

- Tekitada digitaalne tööriist ja andmekogu heade "minikoolituste" kohta, nt www.peaasi.ee, tunnete ja vajaduste kaardid, neid minikoolitusi saaks teha ka ennetusloengute raames koolides.
- Kaasata oluliselt rohkem koole eluoskuste õpetamisel, nt KIVA töövihik eeskujuna.
- Noor ise ütleb, millist oskust peab arendama (DIY) + politseinik saab ka märku anda, millist oskust oleks vaja arendada.
- Kiirkursuse peab läbi viima noorele meeldiv inimene.

Sekkumise peamised riskikohad

- Läbiviija oskused, teadmised, pädevus.
- Ei pruugi sobida igale noorele, ei teki kontakti.

Töötoas pakuti välja idee Angela Jakobsoni koolitusest. Angela Jakobson pakub praktilisi ja mängulisi vahendeid lapse ja nooruki eneseanalüüsi ning -väljenduse toetamiseks. Ta on sisse toonud Ben Furmani "Oskuste õppe" meetodi ning koolitab viha, agressiivsuse jt teemadel. Temalt või sarnase taustaga terapeudilt saaks tellida täpsustatud „töövõtte“ või mini-koolituse, mida politsei saaks edaspidi hakata iseseisvalt noorte õigusrikkujate peal rakendama.

Eestis tegeleb teadvelolekuga **Vaikuseminutite MTÜ**, kes on samuti läbi viinud ja läbi viimas randomiseeritud kontrollgrupiga uuringuid. Esialgse tulemused näitavad, et teadveloleku koolitusel osalemine vähendas bioloogilist stressi⁴. Lühisekkumisena sobiks ühe elemendi kasutamine Vaikuseminutite programmist, näiteks pingelõdvastuse harjutus või kriipsujuku harjutus, mis on mõeldud emotsioonide kontrollimiseks. Selle jaoks oleks vajalik vastava koolituse sisseostmine Vaikuseminutid MTÜ ekspertidelt.

5. (Tasustatud) tööotsad

Loomuliku jätkuna eelmisest punktist (oskuste õpetamine) võiks kaaluda ka võimalusi nende oskuste harjutamiseks töö käigus. Mõnel juhul võib see anda ka võimaluse negatiivsete emotsioonide mõtestatud väljaelamiseks (nt lõhkumine-lammutamine).

See idee ei pruugi realiseeruda lühisekkumisena, kuigi ka proovipäev võiks kõne alla tulla. Eespool mainitud Chicagos tegutsev uurimisgrupp on leidnud ka suvetöö positiivse mõju pehmetele oskustele nagu enesetõhusus ja impulsikontroll. Kui sekkumine toimub koolivaheaegadel, ei piira see koolikohustuse täitmist ning pakub mõtestatud tegevust ajaperioodiks, kui noorte jõudeolek suurendab õigusrikkumiste riski (Heller, 2014).

Dr. Helleri töörühm on sekkumist katsetanud Chicagos, Philadelphias ja New Yorgis ning ühe olulise järeldusena on nad välja toonud selle, et sekkumine on **abiks just keerulisematest peredest pärit**

⁴ <https://vaikuseminutid.ee/teadusuuringud/>

noortele, st individuaalsed erinevused sekkumise mõjul on olulised. Küll aga ei ole nad tuvastanud olulist erinevust sekkumise rakendamise erinevustes – st sekkumine toimib erinevas formaadis.

Tagasiside spetsialistidelt oli positiivne, aga samas pisut skeptiline sekkumise teostuse realistlikkuse osas. **Töötoas osalenud spetsialistide kommentaare:**

- " *Eeldab tööandjalt aktiivset noore õpetamist/toetamist. Samas hea CSR tööriist, mida firmadele müüa.*
- " *Iga mõtestatud tegevus, mida noor on valmis vabatahtlikult tegema, on hea. Kui selle eest saab mõistlikku tasu, on veel parem.*
- " *See ahvatleks nagu õiguserikkumise toimepanemisele, et siis saab tasustatud tööle.*

Noorte tagasiside:

- " *Ma arvan, et see oleks hea mõte, et ta saaks raha, ja ta käiks tööle, see oleks tegevus. See idee meeldib mulle ka, et käia tööle ja saada raha. Jaa, see on mingis mõttes hea ka, et ta saab nagu harjutada tulevikuks, et milline on töö tegemine, ta saab näha, milline elu on, kui ta teeb tööd ja saab raha, oma raha, et mis ta võiks sellega ette võtta. Ta näeks elu päris nurga alt, nagu see on. 15-aastane tüdruk*
- " *.... kui see on lühike töö, saab raha ja kulutab ära, läheb uuesti kanepit müüma. 16-aastane poiss*
- " *Väike töö ja palk oleks liiga väike, läheks kanepi müümise juurde tagasi. Eriti kui veel see töö üldse ei meeldiks. 17-aastane poiss*

Rakendamine

Järgnevalt toome välja töötoa ja ekspertintervjuude, samuti noorte intervjuude põhjal kokkuvõtte rakendamise võimalustest. Töötoas osalejad märkisid, et nn tööamps sobiks noorele, kes on rikkunud avalikku korda või toime pannud varavastase süüteo, alates 14-aastastest. Lisame omalt poolt, et sekkumine sobiks ka neile noortele, kes on aktiivsed ja sisustamata vaba ajaga. Kui noorematele sobiks huvitegevuse soodustamine, siis vanemale teismelisele võiks motiveerivalt mõjuda just karjääri- ja töövõimaluste avardamine.

- " *.... Kauba ja raha vargused töötajate poolt on üsna sage probleem. Arusaadavalt ei soovi me ise kunstlikult oma riske veelgi suurendada nendeks tegevusteks ehk pahategudeks rohkem altimaid kolleege värvates. Pole ju vähemtähtis ka see, et poes töötades on sul reaalne ligipääs rahale ja kaubale, mida saab varastada. Ilmselt on mõistetav, miks me seepärast kontrollime oma töötajate tausta ja põhimõtteliselt ei värba neid, kes varasemalt on toime pannud varguseid või isikuvastaseid kuritegusid. Vastus oleks see, et me neid enda ridadesse tegelikult ei soovi. Rahvusvahelise jaekaubandusettevõtte personalijuht*
- " *Igal juhul põnev teema, sest täna valitseb küll riigis põhimõte „korra pätt, alati pätt“. Huvitav, kuidas seda müüti on mujal suudetud murda? Kui ikka on. Rahvusvahelise jaekaubandusettevõtte avalike suhete juht*

Sekkumise peamised tugevused ja võimalused edasiarendusteeks

- Peaks suutma leida ühe partneri, näiteks mõne kaupluseketi ja siis saaks ka juba üle-Eesti samas ketis neid tööampse teha. Hetkel näidete puhul erinev, et väiksemas KOV-s toimib ÜKT vorm aga näiteks Tallinnas suure KOV puhul oleks rakendamiseks vaja kindlasti eelnevaid asutustevahelisi kokkuleppeid.
- Politsei peaks teadma seega, kes on partner ja siis saab vanema ning lapse nõusolekul lapse tööle saata.
- Kindlasti aitaks teiste piirkondade heade praktikate jagamine, kui kuskil juba tööampsud toimivad.

- Vaadata, kuidas kohtu kaudu ÜKT rakendatakse. Kaaluda ikkagi ilma tasu maksmata, n-ö „heatahtlikku tööd”, nagu üks noor seda nimetas.

Sekkumise peamised riskikohad

- Kes vastutab, kui lapsega töö käigus midagi juhtub?
- Tasu saamine ei peaks olema osa sellest, sest trahvi mitte saamine ongi juba motivaator.
- Töö ja tegu peavad olema omavahel seotud, näiteks suitsetajat ei saadaks poodi kaupa laduma.
- Kui töö ei meeldi ja tasu on väike, võib sekkumise mõju olla vastupidine.

Karjäärinõustamine

Eelneva põgusamaks versiooniks võiks olla ka noore karjäärinõustamise sessioonile suunamine Töötukassa või HARNO kaudu. Karjäärinõustamine on küll enamikus koolides olemas, kuid võib tulla noorele ebasobival ajal. Õigusrikkumisega vahelejäämine annaks hea võimaluse kaaluda oma tulevikuvõimalusi ning vanemas sihtrühmas, sh noorte täiskasvanute puhul, võib viia Töötukassa kaudu ka reaalse töövoimalusteni.

6. Vanemate mini-koolitus/nõustamine

Mitmed intervjueritavad spetsialistid tõid välja, et vanemakoolitusi pakutakse väikelaste ja algklasside lapsevanematele, samas kui teismeliste vanemad on jäetud üksi.

Abiks võiks olla mini-koolitus „Kuidas mõista ja aidata teismelist?“ näiteks virtuaalse sessioonina, kus saab ka spetsialisti käest spetsiifilisi küsimusi ja nõu küsida. Väiksemates kohtades on probleemiks ka anonüümsuse puudumine, mistõttu kodukoha spetsialistide juurde võib olla ebamugav pöörduda. Virtuaalne sessioon teise piirkonna psühholoogiga lisaks turvalisust ja kindlust, et kuulujutte ei tekiks.

” Asendus- ja hooldusperede vanemaid koolitatakse (kuidas lastega hakkama saada), teised peavad ise oskama või leidma võimalused koolitustel osalemiseks. Noorsootöötaja

Vanemate koolitused on toodud olulise sekkumisena välja ka *National Crime Prevention Council* kodulehel ning murekohana rõhutatakse, et perekondade värbamine programmidesse võib olla keeruline, kuna just tõsiste juhtimisprobleemide ja abivajadusega inimesed ei soovi mõnikord abi otsida. Leiame, et esimene vahelejäämine annab hea võimaluse leida vanematega vajalik kontakt ja pakkuda välja sekkumine, mis ka neile endile kasulikuks võiks osutuda.

Siia saaks lisada ka eraldi versiooni erivajadusega noorte vanematele suunatud koolitusest (psüühika- ja käitumishäired). Uuringus osalenud spetsialistide kogemuse põhjal ei tea vanemad sageli, mida diagnoos tähendab või kuidas sellega pereelus arvestada. Arsti juures kuulnud esmainfo ei ole piisav, et vanemad toime tuleksid. Mitmetes KOV-des juba toimivad nt ATH tugigrupid vanematele.

Antud sekkumist soovitame ka gruppides, nt pärast korteripidu 10 noore vanematele korraga. See võib kindlasti olla osalejatele pisut ebamugav, aga näeme väärtust just erinevate vanemate ühises informumis ning ilmselt ka erinevate kasvatusmeetodite/perereeglite arutamises.

Tagasiside töötoas osalenud spetsialistidelt:

” See ilmselt tegeleb kõige rohkem käitumise põhjustega ehk koduse olukorraga – vanema roll on eelkõige olla lapse käitumise peamine reguleerija.

- " Keerulisemates olukordades vanemad ei oska suhelda, vajalik võimalus vanemaid koolitada
- " Alaealise jaoks tema vanemate mängu toomine ongi juba karistus ja oluliselt mõjusam kui trahv.
- " Hea paralleelse tegevusena ka teiste tegevuste juurde – lisaks sellele, et noor teeb nt DIY, on ka vanematele nimetatud minikoolitus.

Rakendamine

Eestis on juba mitmeid vanematele suunatud materjale ja e-koolitusi, kuid enamik neist on suunatud väikelaste vanematele⁵. TarkVanem lehelt leiab ajakohast materjali ka teismeliste vanematele ning soovitage ühe soodsama sekkumisena kasutada juba olemasolevaid materjale ning vanemate nende juurde suunamist. Ideaalis võiks sekkumine koosneda kahest osast – lapsevanema iseseisev töö materjalidega (nt videod, artiklid, e-kursus) ning 1-2 nõustamissessiooni pereterapeudi või psühholoogiga. Kohtumine spetsialistiga võiks ka motiveerida eelnevalt materjalidega tutvuma.

Positiivne näide juba toimivast programmist on "Imelised aastad", kuhu suunab KOV Lastekaitse peamiselt probleemseid peresid, kuid see on siiski vanusele 2-12 a ning sisaldab 4-kuulist koolitust ning materjale (raamat on ka eraldi müügil⁶). Sellele võiks järgneda samadele jätkuprogramm "Imelised teismelise aastad" vms. Nagu aga eespool mainitud, väljakutseks võib osutuda just probleemsete perede aktiivne kaasamine.

7. Lubadus Suletud Toimik: õigusrikkumiste sümbolne lõpetamine

Uuringumeeskond sai idee mentorluse kirjanduse raames, kus rõhutati mentori ja lapse hüvastijätku olulisust (nn *closure*).

Idee seisneb rikkumiste sümbolises lõpetamises. Eelkõige näeme seda **hoiatuse asemel** – juhtumi (isegi kui ametlikku menetlust ei alustatagi) tähendusrikas lõpetamine, mis peaks ka visuaalselt/meeleliselt toimingi lõppakordi sümboliseerima. Näiteks trahvi või blanketi katki käristamine politseiametniku poolt. Kui dokumendi käristamine ei ole sobilik, siis kausta/toimiku sulgemine või ära panemine. Ametnik kui võimupositsioonil olija teeb olulise otsuse, et esimene kord ja lubame, et me rohkem ei kohtu, justkui lõpparve.

- " Mina olen võtnud toimiku, kui kriminaalmenetlus on juba lõpetatud, kuigi mul ei ole enam toimikuga midagi teha ja siis tema juuresolekul lihtsalt lükkasin kinni selle, et see on lõpetatud, see raamat on kinni, et see on minevik juba. Ja siis ma räägin, et me ei ole selles rollis, kus tema on kahtlustatav ja mina olen siis prokuratuuri esindaja. Ma annan talle tunda, et me oleme võrdsed, et ta võib tunda ennast vabalt. Üldjuhul on nad jah täiesti, kui nad näevad seda, et tõesti kriminaalmenetlus on lõpetatud, kas siis karistusregistri näitamine või lükata see toimik reaalselt kinni. Prokuratuuri konsultant

Oluline oleks siinkohal kasutada võimalust, et noor saaks anda lubaduse oma käitumist parandada, isegi kui sellel pole juriidilist valiidsust. Lubadus peaks toimima sümboliseelt ja psühholoogilise enesesisendusena.

Tagasiside töötoas osalenud spetsialistidelt:

- " N-ö "kergetate" rikkumiste puhul võiks rakendada.

⁵ Näiteks: <https://meaningfultalks.eu/kursus>; http://www.sinamina.ee/public/koolitused/tark_lapsevanem/index.html#!/; <https://tarkvanem.ee/teema/kasvatamine-videod/>

⁶ Lisainfo <https://www.terviseinfo.ee/et/projektid/vanemlusprogram-imelised-aastad>

- " Seda on kasutatud muu kohustusena. Nt alaealine, kes jäi vahele alkoholi tarvitamisega, võttis endale kohustuse alaealisena rohkem mitte alkoholi tarbida. Puudub teadmine, kui tõhus see olnud on aga pigem tundub liiga lihtsa väljapääsuna.

Noorte tagasiside:

- " See oleks nagu hoiatus, nimi läheks kirja, aga kui veel teise hoiatuse saaks, siis järgneb karistus 17-aastane poiss
- " Ma ei oska nüüd selles mõttes öelda, et kui ta ütleb, et jaa-jaa, ma ei tee rohkem, aga äkki ikka ta nagu teeb veel ühe korra. Et siis võib-olla oleks parem ikkagi hoiatus. Aga mingis mõttes, kuna ta tegi seda ja ma arvan, et kõik lapsed teevad mingi vea, siis võib-olla oleks jah hea, kui nad ei anna hoiatust, aga sa annad allkirja ja asjad ja oled nõus ütleva jah, et sa ei tee seda tõesti rohkem, et see on selline usalduse mäng, sa nagu päriselt ei teed ja lubad seda, või sa annad oma niinimetatud lubaduse, aga sa teed seda uuesti. Aga võib-olla see oleks jah hea, kui sa paned käes südamele ja ütled, et sa ei tee seda rohkem. See oleks ka hea lahendus.. 15-aastane tüdruk

8. Korduskontakt

Noorega lepitakse kokku, et noorsoopolitsei võtab temaga kuu aja pärast uuesti ühendust. Olenevalt olukorrast võib see olla kas näost näkku kohtumine, videokõne või telefonivestlus. Kontakt võib alata ka SMS-ist, see võiks olla sõbralik „Kuidas läheb?“ stiilis ühendusevõtmine. Oluline on see, et noorega on see eelnevalt kokku lepitatud ning see oleks „Suletud toimiku“ alternatiiv, st korraga ei saaks neid kahte sekkumist kasutada.

Tänaval ei pruugi olla noorsoopolitsei see, kellele noor vahele jääb, aga korduskontakti võib patrull ka noorsoopolitseile või mõnele teisele kolleegile edasi delegeerida, kui selleks on noorega kokkulepe saavutatud.

Töötoas me otseselt korduskontakti ideed ei testinud, sest ei olnud seda veel sellisel kujul sõnastanud. Küll aga arutati tugiisiku töögrupis seda, et kontaktivõtt on ka tugiisiku töö üks osa. Üks arvamus oli, et selline *check-up* meetod võiks sobida 12+ vanusegrupile. Kontaktivõtja võiks olla ka vahetu ja mõnusa suhtlusstiiliga noorsootöötaja. Samuti rõhutati, et laps peab olema teadlik ja andma oma nõusoleku, et keegi temaga ühendust võtab.

- " Kui suudab usaldada inimest ja suudab temaga rääkida, ja ta on ühe korra juba selle politseinikuga rääkinud, siis see oleks päris hea, kui ta saab temaga uuesti rääkida, sest ta on ikkagi politsei, tema teab juba asjadest rohkem. Tema räägib ka sulle samamoodi, kuidas asjad käivad tegelikult. Ja miks ei tohi teha mingeid asju ja mida tohib teha. Võib-olla see oleks jah hea, kui ta saaks ühe korra veel selle politseinikuga näiteks kasvõi videokõne. Või ta läheb samamoodi ise jaoskonda või nad räägivad natukene. Räägibki samamoodi talle seda juttu, räägibki erinevatest teemades. 15-aastane tüdruk, on politseile vahele jäänud
- " Ei saa ära unustada, teab, et peab tegelema. Piinlik oleks tunnistada, et eelmine nädal tegin uuesti. 16-aastane tüdruk
- " Helistamine pole kõige mugavam. Pigem võiks koju tulla või kuskil kokku saada, saaks silmast silma rääkida. 16-aastane poiss

Järgnevad kaks ideed ei ole lühisekkumiseks formuleeruvad, kuid ometi olulised edasise töö planeerimisel, koostöövõimaluste leidmisel ja parandamisel ning on eelduseks, et välja pakutud lühisekkumisi saaks edukalt rakendada.

9. Ametnike kaitsev vihmavari

Ekspertide töötoas nimetati koostöö eri organisatsioonide vahel “ametnike vihmavarjuks” või “ametnike kaitsvaks vihmavarjuks”, mis peaks juba praegu võrgustikutööna toimima. Töötoas leiti ühiselt, et „Ametnike kaitsev vihmavari“ ei saa iseenesest sekkumiseks formuleeruda, see peab siiski toimima kui tavapärase võrgustiku koostöö ja infovahetus. Küll aga oli pärast ühist vestlusringi varasemast veel selgem, et erinevate spetsialistide tunnetus on väga erinev – millal teavitada kooli, millal lastekaitset, millal on tegemist abivajava lapsega? Murekohtadena toodi välja ebakindlus, millal on olemas õiguslik alus teiste organisatsioonide (nt lastekaitse) kaasamiseks ning erinevad arusaamad sellest, mida tähendab seaduse järgi “abivajav laps”.

- “ *Selgitus abivajava lapse osas – kui ta vajab järeltegevusi, siis ta ongi abivajav laps ja on õigus suunata. Kui lapse heaolu on ohus, siis sellest tulekski lastekaitsetöötajale teada anda. Tema ise kaasab politsei ja teised osapooled. Seal on vastutuse küsimus ka, et kes võrgustikku juhib ja vastutab. Kui politsei on see, kes peab meedet kohaldama, siis on see politsei. Aga kui see on lastekaitsele üle antud, siis vastutab tema ja kaasab tema. Töötoas osalenud ekspert*
- “ *Lapse riskihindamine on tegelikult see koht, kus politsei, lastekaitse ja teised „sekkujad“ ei ole tihti peale päriselt ühte sammu käivad. Me neid riske ühtmoodi ei taju, kirjelda ja ei märgi. Meil peaks olema ühine riskihindamise mudel. PPA piirkonnavanem*

Noore perspektiivist võiks ta teada/tunda, et ametnikud suhtlevad omavahel ja tal ei ole võimalik olla „korduv esmarikkuja.“ Näiteks SMS-kutse sotsiaalpedagoogilt mõni päev pärast politseile vahelejäämist annaks noorele mõista, et tal hoitakse silma peal. Seda kinnitavad fookusgruppidest tõhusad infovahetuse ja ümarlaua kogemused.

Ohuks on ühelt poolt ametnike läbipõlemine, mis mõjutab suhtlust noortega.

- “ *Kui arendada seda võrgustiku-ideed edasi, siis esimene samm on see, et kuidas noortesse suhtume, kuidas nendest räägime, enamik on mõistvad, aga vahel harva juhtub sekka läbipõlenud või ei jaks enam mõista, need on olulised kohad, kus arendustööd teha. Aga seda tööd ka tehakse. Prokuratuuri konsultant*

Samuti toodi ohuna välja koolipoolne sildistamine, mistõttu peab sotsiaalpedagoogiga olema usalduslik suhe ning koolipsühholoogil peab olema vabadus oma ülesannet täita.

- “ *Mina panin seda tähele, et koolis on, et eriti vene koolides on see, et kui nad saavad teada mingist kuriteost, et siis nad tembeldavad seda last nagu kurjategijaks juba. Ja siis me nii-öelda paneme kogu rõhu lohutamisele, et kõik on korras ja me lahendame selle ära ja liigume eluga edasi. Prokuratuuri konsultant*
- “ *See on nr 1 ootus, et noori mõistetakse. Me oleme laste huvide eest väljas. Kooli juhtkonnas olen direktoriga rääkinud, et siin sa võid mulle vastanduda, koolipsühholoog on püha ja puutumatu, kes seisabki ainult laste huvide eest. Ja taunitaks organisatsiooni sees, kui keegi vastupidiselt käitub. Koolipsühholoog*

Töötoas leidsidki eksperdid, et hetkel on vastutus süsteemis jagunenud ning osapooled saavad panustada oma kompetentsi piires.

- “ *Praegu ongi vastutused süsteemis jagunenud, see on hea. Lapse vaimne ja füüsiline tervis, siin kool saab sekkuda. Faktiteadmised, et õpilane on õigusrikkumise toime pannud, seda võib-olla ei olegi vaja koolil teada. Aga kui laps vajab erituge, siis kool saab aidata. Töötoas osalenud ekspert*

Ka noorte vestlusringis toodi mitme noore poolt välja, et vestelda võiks teise psühholoogiaga, mitte oma kooli psühholoogiga, kes võib jutte edasi rääkida.

- “ *Ma ei tea, koolivend või niimoodi, ma ei tea, kas nad oskaks seda hästi teha. Kui ta tõesti saaks selle inimesega hästi läbi ja see inimene on selline heatahtlik, siis oleks küll üsna hea see, aga ma soovitaks pigem mingi lähedane, mingi hea õpetaja, kes talle meeldib, mingi hea*

psühholoog, mitte enda kooli oma, aga mingi psühholoog või inimene kellega sa saad rääkida, keda usaldad, kes ei räägi su asju välja, seal on ka see usaldus väga tähtis, kui sa seda inimest usaldad, siis sa räägid ka talle oma asju. 15-aastane tüdruk, on politseile vahele jäänud (paks kiri lisatud uuringu autorite poolt)

10. Tugiisiku/eeskuju pakkumine

Nii kirjanduse kui ka kvalitatiivuuringu põhjal võib väita, et usalduslik suhe ja tähelepanu (täiskasvanud) tugiisikult toetaksid noore arenguteed. Tihti võtab selle rolli oma töö kõrvalt noorsoopolitsei või sotsiaalpedagoog. Ajapuuduse tõttu ei pruugi see alati olla otstarbekas ega ka võimalik, paljud spetsialistid teevad seda tööd õhtuti vabast ajast. Noorsoopolitsei puhul võib liigne tähelepanu ja sõbralikkus (sh kinno minek, jäätis jm) tuua kaasa ka ebamugavaid või segadust tekitavaid olukordi, kus justkui sõber/tugiisik peab hoopis karistama/sekkuma.

Üks mõttekoht on, kas tugiisiku määramine esmarikkujale on liiga invasiivne lähenemine? Siinkohal peab hindama 1) noore tausta – kui tegemist on juba varasemalt probleemse noorega, siis või tugiisiku määramine olla õigustatud ka esmakordsel vahelejäamisel ehk hindama peab lapse abivajadust ning 2) esmarikkumise raskusastet ehk teo iseloomu – kui esmarikkumine on tõsine, võib tugiisiku määramine olla õigustatud. Sõltuvalt olukorrast võib olla vajalik tugiisikut rakendada hoopis tervele perele, kui probleem on peres.

Tugiisik mõjutusvahendina saab hästi toimida siis, kui talle on tema ülesanne, mille osas noort/peret toetada, selgesti ette antud. Näiteks kas tugiisik toetab koolikeskkonnas hakkamasaamist või pere sotsiaalmajanduslikku toimetulekut või midagi muud. See vajab eraldi teenusedisaini lähenemist, mille kaudu määratakse kindlaks, milliste tegude, millise taustaga ning millises vanusegrupis noorte puhul sellist mõjutusvahendit saab rakendada. Kindlasti tuleb hinnata ka pere võimalikku rolli ja suutlikkust tuge pakkuda, et kergekäeliselt ei tekiks olukorda, kus on palju väliseid abistajaid, kuid perel endal vastutus puudub. Samuti on vajalik tugiisiku teenuse piloteerimine, mis aitab hinnata, kas see lähenemine toimib universaalselt või mitte.

Kes võiks oleks tugiisikuks? Kõige olulisem on, et noor ja tugiisik omavahel hästi klapiksid. Teiseks toimib lühikontakti asemel paremini pikemaajaline usalduslik suhe, mille kujunemiseks on vaja anda aega (töötoas osalenud SKA eksperdi sõnul vähemalt 6 kuud). See tähendab teatud regulaarsust suhtlemisel. Näiteks Norras, kus üksi elavatele eakatele tehti kontrollkõnesid, et kindlaks teha nende tervise olukorda, tekkis helistajatel ja eakatel nende kõnede toel omavaheline suhe.

Tugiisik võib tulla lapse enda lähiringkonnast, kui selles leidub sobivaid isikuid. Sel juhul võiks küsida lapselt endalt, keda ta tugiisikuna eelistaks. See aitaks tagada, et isik on noorele ka tõesti eeskujuks ning usaldussuhte kujundamise heaks eelduseks.

" Laps ise oskab kõige paremini öelda, kes on talle see usalduslik täiskasvanu, kes saab toeks olla. Kunstlikult ja pealesurutuna usalduslikku suhet luua on väga raske, sest peab tekkima inimlik klapp omavahel. Analoogina võib vaadata nt anonüümsete alkohoolikute tugiisiku määramise loogikat. Töötoas osalenud spetsialist

Tugiisiku leidmiseks on ka teisi võimalusi, näiteks:

- Sõjaväe asendusteenistus.
- Ülikoolis valikainena teatud perioodi jooksul (vähemalt 1 õppeaasta).
- Tugiisik võib olla ka keegi, kes on ise sama teekonna läbi teinud, n-ö kogemusnõustamine (katsetatud nt Norras). Samas leiti, et see ei pruugi sobida kõigi probleemide korral, näiteks ei sobi hästi alaealisele uimastitarvitajale, kuna võib avaldada vastupidist mõju.
- Mentorlusprogrammi ülesehitamine koolides – gümnaasiumiõpilased on mentoriks ja eeskujuks 7.-9. klassi õpilastele kooliga seotud probleemide puhul. Siin on eeskujuks Eestis

üldharidus- ja kutsekoolides juba toimiv TORE ehk Noorteühing Tugiõpilaste Oma Ring⁷, mille raames spetsiaalse väljaõppe saanud tugiõpilased pakuvad toetust seda vajavatele individuaalsetele õpilastele või grupile (näiteks klassile).

Kuigi vabatahtlikkuse alusel teatud perioodiks tugiisikuid leida võib olla lihtsam, tagab täiskasvanud tugiisikute järjepidevuse siiski **vastava väljaõppe saanud, supervisiooni saavate ja tasustatud** tugiisikute ringi olemasolu. Tugiisik peab olema omandanud professionaalsed tugiisiku hoiakud ja oskused, kuidas märgata, sekkuda ning vajadusel abi küsida. Koolitamata tugiisikust võib noorele olla enam kahju kui kasu. Töötoas toodi eeskujuks MARAC⁸ tugiisikute koolitusi, nõustamist ja supervisiooni. Samuti on oluline tugiisikute tasustamine.

" *Siin ei tohi jääda panustama vabatahtlikkusele, kui mõtleme jätkusuutlikkust. See on siiski töö ja kui tööandja ei soovi/ei näe, et see oleks töö osa, siis tuleb mõelda muule võimalusele tasustada.* Töötoas osalenud spetsialist

⁷ 2021 juunis oli Eestis 82 TORE kooli (<https://tore.ee/tore-koolid/>)

⁸ MARAC (*Multi-Agency Risk Assessment Conference*) on võrgustikupõhine juhtumikorralduse mudel, mille eesmärgiks on tuvastada kõrge riskiga lähisuhtevägivalda ohvrid ning kindlustada nende kaitse mitmete asutuste spetsialistide koostöös ning seeläbi vähendada lähisuhtevägivalda ja selle raskeid tagajärgi (<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel>).

7. Kokkuvõte ja soovitused

Käesoleva analüüsi taga seisab pool aastat loomingulist ja mitmekülgset koostööd erinevate ekspertide ja noortega igapäevaselt kokku puutuvate spetsialistide vahel ning uuringu lõppfaasis ka noorte endiga. Kogu projekti vältel käis põhjalik töö, et leida mujalt maailmast inspireerivaid ja tõendus põhiseid sekkumisi alaealiste õigusrikkujate seas korduvrikkumiste ja muude sotsiaalsete probleemide vältimiseks.

Keeruline on olnud leida üks-ühele ülevõetavaid lühisekkumisi, mis oleksid lihtsasti rakendatavad ja samas ka tõendatult tõhusad. Oleme töö käigus küllaltki julgelt kombineerinud õppetunde teistest valdkondadest ning noortega tegelevate Eesti ekspertide praktilisi soovitusi. Palju inspiratsiooni ja lisaideid sekkumiste täiendamiseks ja muutmiseks saime spetsialistide töötoast ning noorte vestlusringidest. Kõiki uuringu faase kokku võttes **sooviksime esile tõsta ning piloteerimiseks soovitada kolme lühisekkumist**. Valik tugineb uuringus osalenud spetsialistide ja noorte tagasisidele, aga ka lähteülesande püstitusele, pidades silmas ka rakendamise praktilist poolt.

DIY / Paku-ise-lahendus

Soovitame n-ö avanguna küsida õigust rikkunud noore enda käest, mis tema arvab olevat õige/õiglane viis tegu heastada või mis võiks olla see tegevus või oskus, mida ta ise vajaks, et edaspidi paremini hakkama saada, paremaid otsuseid langetada. Sellele ideele lisandus olulise täiendusena ettepanek, et politsei poolt võiks olla ette antud umbes kolm valikut, mille seast õigusrikkuja endale sobiva sekkumise valib.

DIY lahendust saab kombineerida teiste sekkumistega, nt huvitegevuse proovitunni või mõne eluoskuse omandamisega. Siia juurde sobiks hästi ka ühiskondlikult kasuliku töö võimalus, mida hetkel määrab vaid kohus, kuid mida noored spontaanselt nimetasid kui õiglast karistust esimeste vahelejäämiste puhul (vs. trahv, mis noorele õppetundi ei anna). Iga piirkond saaks lähtuda oma võimalustest ja ressursidest.

Tulevikuvõimaluste puu

Essee asemel võiks noorele pakkuda töölehte, mille täitmine aitaks tal oma tulevikku visualiseerida ning avastada, milliseid võimalusi ja takistusi sel teel võib ette tulla. Samuti see, kuidas toime pandud õigusrikkumine võiks seda mõjutada. Sekkumise aluseks on *Possible Selves* lähenemine, mida on mujal maailmas edukalt õpimotivatsiooni innustamiseks kasutatud.

Töölehte võiks täiendada inspireeriva lisainfoga, näiteks juurdekasvu uskumuse (*growth mindset*⁹) meenutusega noore innustamiseks. Samuti võiks töölehte kombineerida mõne muu sekkumisega, olenevalt pere taustast kas perevestlusega või hoopis psühholoogi või karjäärinõustamise sessiooniga, et noor saaks oma tulevikuväljavaateid ja sellest lähtuvaid tänaseid tegevusi usaldusväärse täiskasvanuga arutada.

⁹ *Growth mindset* ehk juurdekasvu uskumus on Carol Dwecki poolt loodud raamistik, mis on haridusvaldkonnas väga mõjukaks osutunud. Juurdekasvu uskumusega inimesed lähtuvad sellest, et oskused ei ole kaasasündinud andekusega fikseeritud ning pingutades ja õppides saavad nad ennast paremaks arendada, ajas muutuda.

Politsei korduskontakt

Politsei võiks noorega kokku leppida, et võtab temaga kuu aja pärast uuesti ühendust, näiteks videokõne või kohtumise näol. Kokkuleppel noorega on võimalus kontakt delegeerida ka kolleegile, näiteks kellelegi, kes valdab motiveerivat intervjuerimist. Eelnevalt kokkulepitud kontakt toimib meeldetuletuse ja sõbraliku kontrollina. Korduskontakt aitab n-ö kraadida noore hetkeolukorda, samuti on noorel pärast õigusrikkumist teadmine, et ta peab mõne aja pärast n-ö aru andma. Siinkohal ei tasu alahinnata ka noorte vajadust usaldusväärse täiskasvanuga rääkida, korduskontakt võiks anda noorele võimaluse rääkida tema jaoks olulistel teemadel või küsida midagi, mis kuu aega varem võib-olla vastuseeta jäi.

Leiame, et välja toodud kolm lühisekkumist sobiksid pea kõikidele vanusegruppidele, aga rakendamisel tuleks kindlasti silmas pidada arvatavaid põhjuseid noore õigusrikkumise taga, samuti noore enda küpsust.

Peatükis 6 pikemalt lahti kirjutatud kaheksa lühisekkumist on kõik katsetamist väärt, kuid mitmete puhul võib rakendamisel esile kerkida takistusi. Näiteks leidis huvitegevuse proovitunni sekkumine spetsialistide seas palju toetust (oli nende lemmik), kuid arvestada tuleb piirkondlike võimaluste erinevustega. Kui uuringu algaasis toetus sekkumisidee riiklikule huvitegevuse rahastamisele, siis tänaseks on see juba küsimärgi alla seatud, kuivõrd riik plaanib huvitegevuse rahastamist kokku tõmmata.

Samuti on eluuskuste õppimine noorte jaoks vajalik, kuid spetsialistide teenused pole kättesaadavad, piirkonnas ei pruugi olla spetsialisti või on pikad ootejärjekorrad. Üheks võimaluseks piirkondlike erinevuste leevendamiseks on virtuaalsed veebisessioonid. Pikema perspektiivi lisalahendusena näeme ka PPA majasisese psühholoogi rolli. Sarnaselt tasuta riigiõigusabiteenusele võib seda lahendada ka psühholoogiatudengite tasuta nõustamise ja praktikakohtadega (aktiivne koostöö õppeasutustega, ainepunktid ja praktikavõimalused).

Esmariikujatele võivad mõned väljapakutud lahendused (muusika loomine, eluuskuste õpetamine) liialt ressursimahukad ja kallid sekkumised, sest veel ei saa eeldada, et probleem on noore hoiakutes, taustas, väärtustes, uskumustes. Sellega arvestades oleme iga sekkumise juures välja pakkunud ka lühema versiooni või võimaluse pärast vastavat koolitust ise politseiametnike poolt sekkumist rakendada. Kallimate lahenduste puhul (nt muusika loomine mitme sessiooni kaudu) soovitame kaaluda koostööd erasektori sponsoritega, kelle huvides on noorte toetamine ühiskondliku panusena.

Antud aruandes ei ole põhjalikumalt käsitletud perevestlust kui üht juba piloteeritavat lühisekkumist. Uuringu käigus tekkis arusaamine, et perevestlus on hea võimalus õigusrikkumise põhjuste ja tausta avamiseks, sekkumiste jadas esimene, mis aitab omakorda paika panna edasised tegevused. Üleüldine järeldus ka ametnikega arutelude käigus oli see, et sekkumisi võiks omavahel kombineerida ning uusi ideid olemasolevate protsesside külge kinnitada. See võiks olla üleüldine mõtteviis ka edaspidi. Aruande avaldamise hetkeks on PPA-s algatatud teenusedisaini projektid alaealistega tegelemise praktikate ühtlustamiseks, mis omakorda hõlbustab edaspidi lühisekkumiste rakendamist.

Kuidas saaks sekkumise mõju mõõta?

Noorsootöös on mõju mõõtmine väga keeruline, aga saab hinnata muutust, noor ise vestluse käigus annab tagasisidet, mis on tema jaoks muutunud, saab küsida võrgustikult, saab jälgida käitumist (nt konkreetse eluuskuse vaates). Pikaajalist psühholoogilist mõju on võimalik mõõta enesekohaste ankeetide jms meetoditega, kuid see vajab eraldi lisaprojekti mõõtmiseks (sh eetikakomitee load). Ühe

konkreetses mõõdikuna saab loomulikult kasutada seda, kas noor satub tagasi politseisse, kuid rõhutame, et see on esmarikkujate puhul ebatõpne mõõdik (paljud ei satuks tagasi ka ilma sekkumiseta).

Soovitame enne sekkumise testimist politsei andmebaasides rakendada ühtset sekkumise/kohustuse märkimise süsteemi, et hilisem analüüs oleks võimalik. Seda ka seniste esseede ja perevestlustega samadel alustel.

Ühe võimalusena soovitame noortega kokkupuutuvatel politseiametnikel läbi viia mõned intervjuud, mille põhjal saaks testida DIY lähenemist ning ühtlasi küsida noorte tagasisidet väljapakutud sekkumistele. Näidis vestluskavaks on ära toodud Lisas 3. Erinevalt tavapärasest uuringust saaks politsei õigust rikkunud noorte arvamus küsida loomulikus olukorras, st vahetult õigusrikkumise järgselt.

Lisaks eelnevale toome välja mõned üldisemad poliitikasoovitused, mis adresseerivad kvalitatiivuuringus esile kerkinud kitsaskohti. Nende teemadega tegelemine tagab ka (lühisi)sekkumiste mõjusama ja tõhusama rakendamise:

Menetluse pikkus ja toimingute järjekord

Noore õigusrikkuja jaoks on menetluse käigus kõige hirmutavam teadmatus. Kui ülekuulamine toimub alles siis, kui teised asjaosalised on ütluseid andnud, võib sekkumine/mõjutusvahend jääda hiljaks. Kui menetlusprotsessi ennast pole võimalik muuta, saaks teadmatusetunnet vähendada ka noore õigusrikkuja informeerimise ja ajakava selgitamisega.

Koostöö ja infovahetus võrgustikus

Kitsaskoht, mida tunnetavad kõik osapooled ning mis vajaks kindlasti läbi arutamist, võib-olla ka kindlamaid kokkuleppeid, kust jookseb politsei töö piir ja kust alates on noorega töö juba teiste osapoolte kanda (sotsiaalpedagoog, lastekaitse, ohvriabi jne). Üheks lahenduseks siin võiks olla võrgustikul põhinev ennetustöö kogukonnas laiemalt. Olulised on ka kohapealsed (informaalsed) kokkulepped konkreetsete spetsialistide vahel, mitte ainult seadustest tulenevad tööjaotused.

Üldine spetsialistide ja ressursside puudusega tegelemine

Probleemi leevendamiseks võib kaaluda võimalust kaasata vabatahtlikke või asendusteenistuse kaudu mobiilseid noorsootöötajaid appi väiksemaid rikkumisi avastama (nt populaarsetesse n-ö hängimispaikadesse) ning miks mitte ka tugiisikuteks noortele õigusrikkujatele.

Lisa 1 – Otsustuspuu

Põhjused → võimalik sekkumine lahenduse pakkumiseks

Selle puu probleemkoht on põhjuste komorbiidsus, nt igavus + piiride kompamine + tähelepanu vajadus + kuuluvustunne.

Kuna palju on juttu olnud, et toimiva pere puhul aitab sageli vestlusest ning sageli polegi tarvis lisasekkumisi, siis I tase otsuse tegemiseks võiks olla valik: “keeruline peretaust või asenduskodu laps” / “piisav tugivõrgustik”. I variandi puhul I sekkumine on kiire info Stari ja LK teavitamine + lisaks vajadusel infovahetus kooliga.

II variant on see, et I aste politseiniku jaoks “puus” on noore enda välja toodud selgitus “nt igavus/liiga palju sisustamata vaba aega” ja sellest edasi tuleb valikuvariant igavuse põhjuse väljaselgitamisele ehk näiteks “huviringi puudumine”; “koolist popitamine”; “keeruline peretaust”; “erivajadus” jne.

Põhjused, mida noor (ilmselt) ise välja toob:

Igavus / liiga palju sisustamata vaba aega

Piiride katsetamine / riskeerimine

Enda identiteedi avastamine/ otsimine

Tähelepanu või tunnustuse vajadus

Kuuluvustunne / kamp, sõpruskond

Põhjused, mida noor ise ei pruugi teadvustada/nimetada:

Valu tuimestamine, välja elamata negatiivsed emotsioonid (neid on pigem kõigil teismelistel)

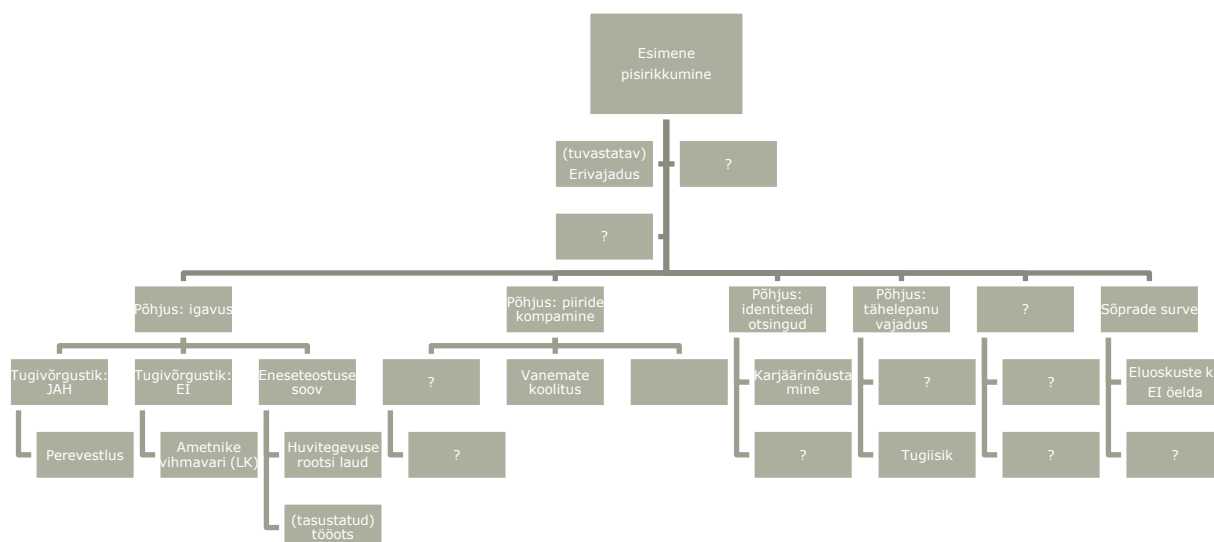
Sõltuvushäire

Keeruline perekondlik taust (noor tunneb end üksi, et ta ei lähe kellelegi korda)

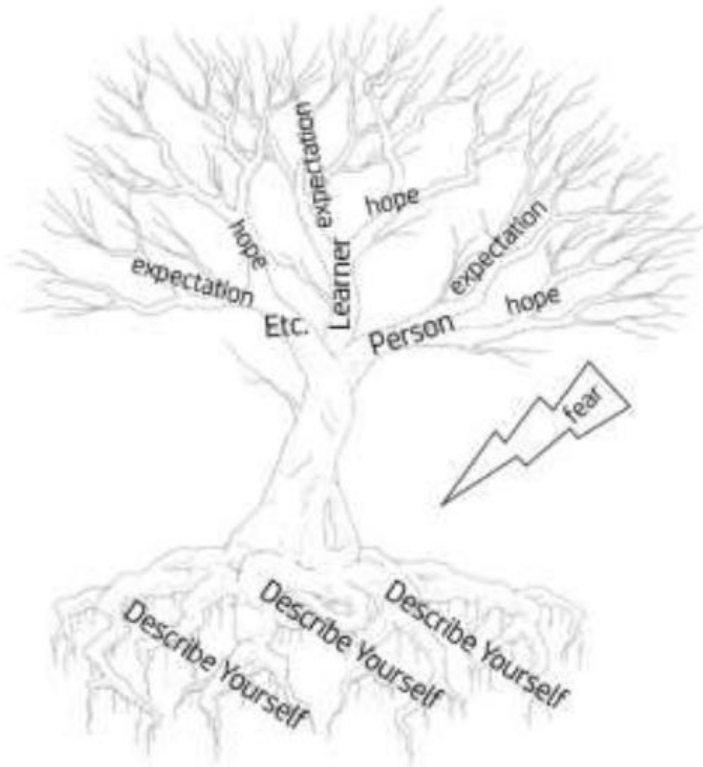
Joonis 1: mustand otsustuspuust

NB! Tegelikud olukorrad ei ole nii mustvalged, loomulikult ei sobi alati kõikidesse olukordadesse samad sammud, aga alati tasub kaaluda läbi need sammud ja otsustuskohad. Otsustuspuu aitab ametnikel endalt õigeid küsimusi küsida.

Otsustuspuu vajaks uuringut või pikemat kogemust erinevate uute sekkumiste rakendamisel, et seda valideerida.

Lisa 2 – Tulevikuvõimaluste puu

Allikas:

Kerpelman (Eds.), Possible Selves: Theory, Research and Application. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers. Grow Your Future: The Possible Self Tree.

Haakub ka **Hea Elu Mudeliga**. Lootusrikkamale tulevikule suunatud sisendiga sekkumismeetodina on mitmetes uuringutes kasutatud nn Hea Elu Mudelit, mis keskendub noorte õigusrikkujate väärtushinnangute tuumikule ja isiklikele huvidele ning nende muutmisele konkreetseteks plaanideks (Purvis *et al.*, 2011; Marsay *et al.*, 2018). Valitsevad sotsiopolitiilised ja majanduslikud raskused suurendavad noortes lootusetuse- ja abitusetunnet. Hea Elu Mudel on tugevustel põhinev õigusrikkujate rehabilitatsiooni raamistik, mis terviklikku olemust arvestades on mitmete rahvusvaheliste rehabilitatsiooniprogrammide poolt vastu võetud kui teoreetiline raamistik ja seda rakendatakse edukalt õigusrikkujate juhtumikorralduses.

Ettepanek eestikeelseks tööleheks (eraldi dokument kaasas Powerpoint slaididena):

Eestikeelne tööleht on tõlge inglisekeelsest versioonist:

Kerpelman (Eds.), Possible Selves: Theory, Research and Application. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers. Grow Your Future: The Possible Self Tree.

ANKEET: VÕIMALIKUD MINAD

Võimalikud minad on ideed selle kohta, milline sa võiksid olla tulevikus. Täpsemalt, milline sa saaksid olla, milline sa tahad olla ning milliseks sa kardad saada. Võimalikke minade uurimine võib aidata sul õppida iseenda kohta ning leida võimalusi enda soovide täitmiseks.

KIRJELDA ENNAST!

Pane kirja sõnad ja fraasid, mis kirjeldavad sind kui:

Isik	Õppija	Töötaja
Pereliige	Ühiskonna liige	Vali ise

OOTUSED JA LOOTUSED

Kirjelda enda tuleviku ootusi ja lootusi seoses iga järgneva rolliga.

Mida sa arvad, et sa saavutad kui:

Isik	Õppija	Töötaja
Pereliige	Ühiskonna liige	Vali ise

Mida sa sooviksid saavutada kui:

Isik	Õppija	Töötaja
Pereliige	Ühiskonna liige	Vali ise

HIRMUD

Kirjelda enda hirme seoses iga rolliga. Milliseks sa ei tahaks saada kui:

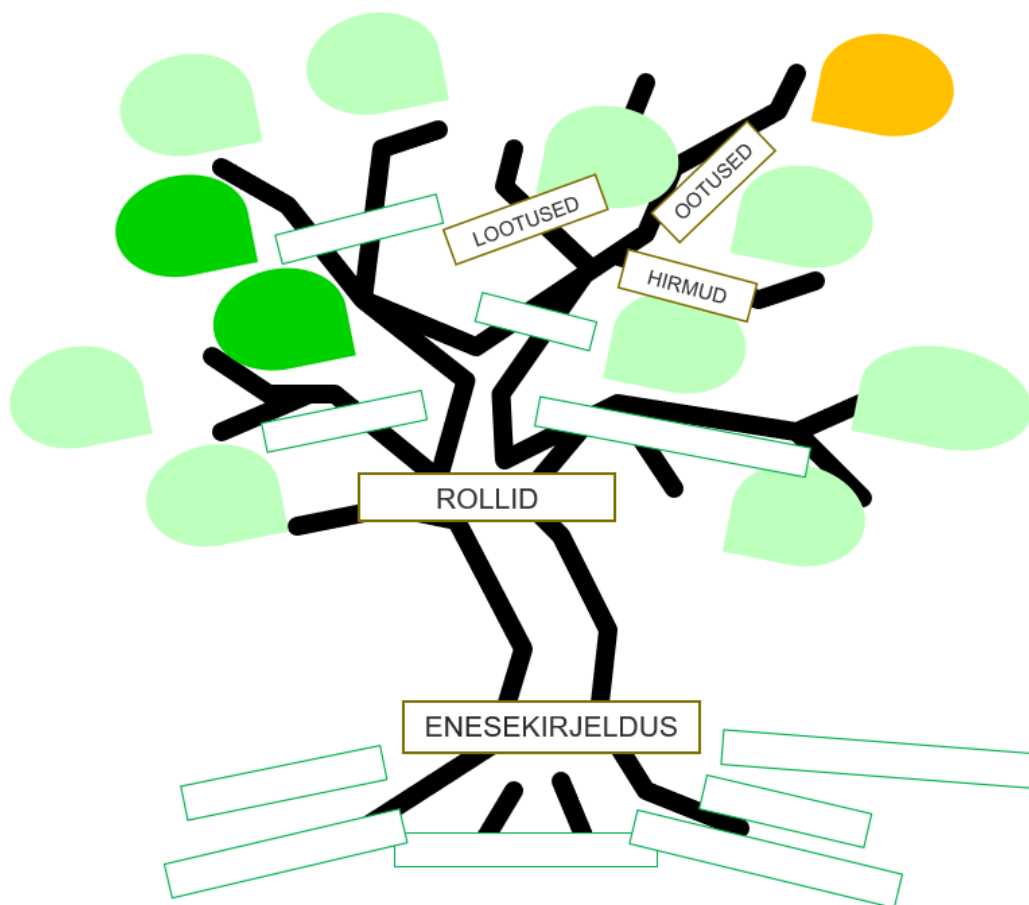
Isik	Õppija	Töötaja
Pereliige	Ühiskonna liige	Vali ise

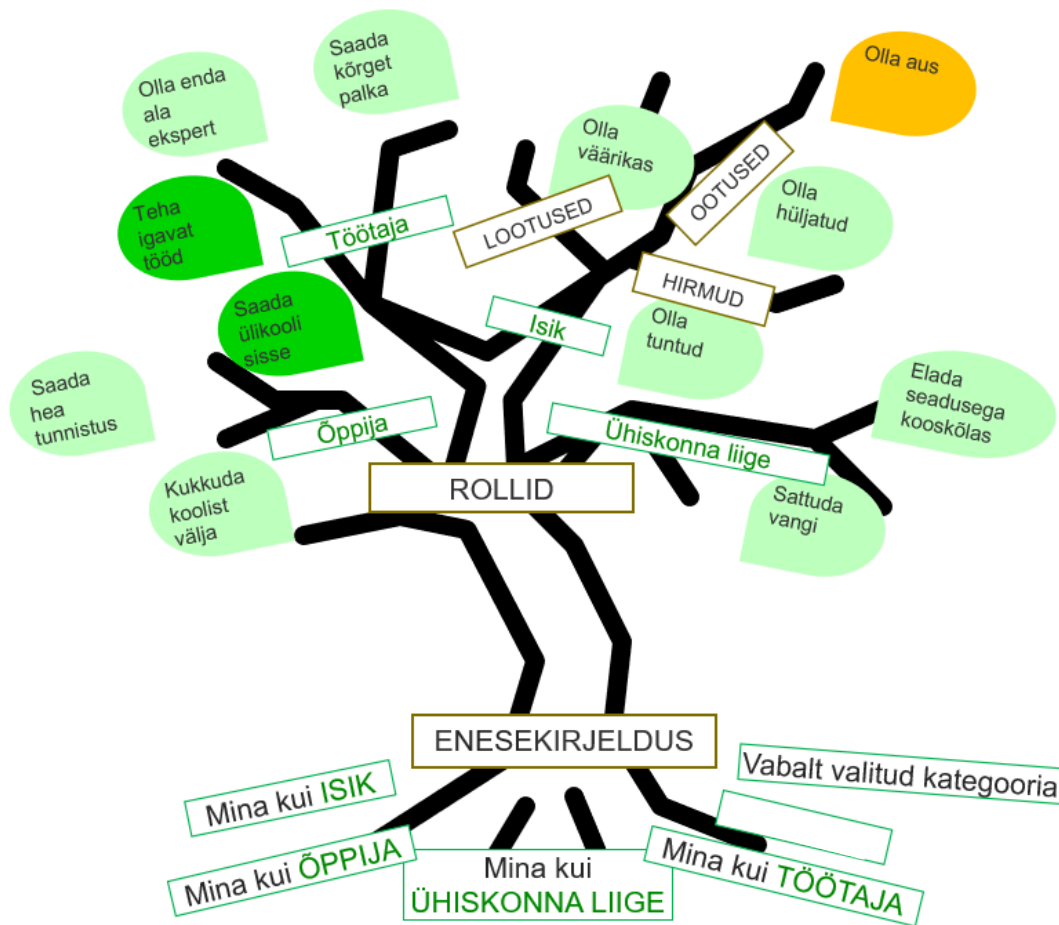
VÕIMALIKKE MINADE PUU JOONISTAMINE

Selles etapis sa paned kokku enda kohta kirja pandud informatsiooni, skemaatiliselt joonistades võimalikke minade puud (eeskujuks võta 5. ja 6. slaid).

Eraldi lehel joonista puu, mille erinevad osad sümboliseerivad järgmiseid elemente:

- Juured on need sõnad millega sa kirjeldasid ennast praeguses hetkes olevat
- Oksad on sinu elu tähtsaimad rollid, mida saad ise valida (sina kui isiksus, õpilane, pereliige jne)
- Suuremad oksad omakorda hargnevad kolmeks väiksemaks, mis sümboliseerivad sinu ootusi, lootusi ja hirme seoses selle konkreetse rolliga (suure oksaga).
- Lehed, mis kasvavad väiksematel okstel on sinu konkreetsed ootused, lootused ja hirmud ehk sinu lõppeesmärgid ning tagajärjed, mida vältida.

MÕTISKLE!

Vaata enda puud. Kas see väljendab neid mõtteid, mida sa panid tabelite täitmise käigus kirja?

Kuidas sa hindaksid enda puu seisu? Kas puu on tasakaalus? Kas on mõni oks, mis on teistest suurem? Milliseid väiteid sa märkad?

Millisena sooviksid näha enda puud tulevikus? Kuidas saad sa säilitada puu tugevust, toetada tema kasvu ning kaitsta hirmude eest? Pane kirja 2 või 3 tuleviku eesmärki.

KASVA!

Kuidas saaksid sa enda eesmärke täita? Siin saad luua ise enda tegutsemisplaani.

Pane kirja üks konkreetne eesmärk/soov.

Nimeta üks lühiajaline vaheeesmärk, mis aitaks sul lõpueesmärgini jõuda

Mida sa peaksid selle eesmärgi täitmiseks tegema?

Milline on sinu ajakava?

KASVA! (2)

Kes on need inimesed, kellega sa enda eesmärki jagad? Kes saaks sind aidata? Kuidas nemad sind aidata saaksid?

Mis võib takistada sinul enda eesmärgini jõuda?

KASVATUS

Kuidas peaksid aru saama, et sa oled õigel teel? Kuidas saaksid vajadusel enda plaani muuta? Kuidas sa tähistaksid enda saavutusi?

Lisa 3 – Vestluskava mustand politsei ametnikule sekkumiste testimiseks

(Soovitame enne kasutamist nimekirja lühendada ja teha eelvalik)

Oled ehk kuulnud, et politseil on noorte õigusrikkumise puhul päris mitmeid võimalusi reageerimiseks. Olenevalt rikkumisest ja noore vanusest, võib politsei teha näiteks trahvi või kutsuda vanemad perevestlusele. Ja veel palju muid n-ö mitte-karistusslikke sekkumisi.

Palume Sinu abi / arvamust, et leida ideid, mis on kõige õigemad / õiglasemad. **Mis Sina arvad järgnevatest ideedest?** Kas need oleks õiglased praeguse olukorra lahendamisel? Kas oleksid nõus mõnes väljapakutud ideedest osa võtma?

- **Kodus kirjutatud essee**

Ülesandeks on kirjutada essee teemal, mis käsitleks sinu tulevikku. Näiteks pakume selliseid teemasid nagu „Millisena näen oma (lähi)tulevikku?“ ja „Kuidas minu teod võivad minu tulevikku mõjutada“.

- **Jaoskonnas kohapeal kirjutatud essee**

Ülesandeks on kirjutada essee, milles räägid enda murega seotud mõtetest ja tunnetest. Kirjutamisvorm on ekspressiivne ehk sa ei pea muretsema stiili, õigekirja, kirjavahemärkide või grammatika pärast.

- **Tulevikuvõimaluste puu (näita pilti Lisa 2)**

Ülesandeks on täita tööleht ja sketšida selle järgi puu, mis illustreerib sinu arusaamist iseendast ja enda tuleviku perspektiividest.

- **„Visuaalne essee“ (video või kollaaž)**

Ülesandeks on luua kunstiteos, mis nagu esseeigi, peegeldaks sinu muresid, tundeid ja tuleviku perspektiive.

- **Huvitegevuse proovitunnid**

Saad ise pakutud huvitegevuste seast valida, millises proovitunnis tahaksid osa võtta.

- **Muusika kuulamine ja loomine**

Ülesandeks on kirjutada lugu või laul, mis peegeldaks sinu muresid, tundeid ja tuleviku perspektiive.

- **Teadveloleku koolitus**

Teadveloleku koolituse eesmärgiks on treenida sinu tähelepanuvõimet, oskust teadvustada ja kontrollida enda emotsioone.

- **Viha taltsutamise koolitus**

Sellel koolitusel jagatakse nippe, kuidas emotsionaalsel hetkel enda vihaga paremini toime tulla.

- **Ei-ütlemise koolitus**

Ei-ütlemise koolituse eesmärgiks on õpetada sulle, miks on oluline osata pakkumistest keelduda ning kuidas seda peaks õigesti tegema.

- **Ühiskondlikult kasulik töö / vabatahtlik töö**

Selle tegevuse raames on sinul võimalus panustada ühiskonda, tehes võrdlemisi lihtsat, kuid äärmiselt vajalikku tööd.

- **Tasustatud tööots**

Tasustatud tööots on suvevaheajaks mõeldud tegevus, mille eest saab ka palka, ning mis on mõeldud üleliigse vaba aja sisustamiseks.

- **Karjäärinõustamise sessioon**

Karjäärinõustamise sessioon aitab sul eesmärgipäraselt hinnata enda karjäärivõimalusi ning noorte täiskasvanute puhul, võib viia Töötukassa kaudu ka reaalse töökohani.

- **Õigusrikkumise teekonna sümboolne lõpetamine: lubadus, et enam ei tee**

Valides selle variandi, lubad sa, et antud juhtum enam ei kordu ning meie omalt poolt paneme selle toimiku kinni, nagu seda ei olekski olnud.

- **Kõne või kohtumine kuu aega pärast esmarikkumist**

Sinu nõusolekul võtab noorsootöötaja sinuga kuu aja pärast ühendust ning uurib sinu käekäigu kohta.

Lisa 4 – Teiste riikide lähenemine noorte kuritegevuse ennetamisele

Käesolevasse peatükki on kokku kogutud teiste riikide praktikad, mis võiksid ühel või teisel moel meile inspiratsiooniks olla. Praktikaid on esitatud nii selliseid, mida konkreetne riik täielikult rakendab, kui ka selliseid, mis on piloteerimise või eksperimenteerimise faasis. Iga konkreetse riigi juures on täpsustatud, kas kirjeldatud praktika on katsetamisel või juba terviklikult süsteemi osa. Praktikate valimisel lähtusid autorid muuhulgas ka ekspertintervjuudes kõlanud seisukohtadest, milliseid riike tasub Eestil eeskujuks võtta.

Austria

Süüvõimelisuse algus on sarnaselt Eestile 14. eluaastal. Kasutusel on ennetusprogramm “Look@your.Life”, mis keskendub noortele alates 7. klassist (vanuses 13-17) ning nende elukeskkonnale. Programm aitab noori erinevate väljakutsetega nende elus. Programmi viiakse ellu koolis, haridustöötajad ja lapsevanemad/eestkostjad arutlevad koos noortega erinevatel teemadel nii koolis kui ka kodus. Programmi eesmärk on sõltuvusainetega seotud kuritegude ennetamine, et tagada juriidiliste probleemide vaba teismeiga; alternatiivsete käitumisvõimaluste ja ka probleemilahendusoskuste tunnustamine ja omandamine; juriidilise teadlikkuse kasv; õpilaste, õpetajate ja hooldajate vahelise kommunikatsiooni ja interaktsiooni parandamine. Sarnaselt on kasutusel ka “Look@your.Party”, mis annab juriidilist infot legaalsete ja illegaalsete sõltuvusainete kohta; õpetab erinevaid probleemilahendusoskusi; aitab leida alkoholarvitamisele alternatiive ning pakub erinevatele alkoholiga seotud müütidele selgitusi; laiendab enesevastutuse arusaama.

Holland

Hollandis läbi viidud uuringu keskmes oli küsimus täisealiseks saamisest ja vastutuse vanusest. Kuigi täisealisuse vanus on 18, on tegemist meelevaldse määratlusega (Liefwaard, 2012), sest uuringud näitavad, et neuroloogiline, psühholoogiline ja sotsiaalne areng jätkuvad ka kuni inimese kahekümnendate aastate keskpaigani (Prior *et al.*, 2011) ning et suur hulk õigusrikkujaid pöörduvad õigusrikkumisest kõrvale noores täiskasvanueas (Loeber ja Farrington, 2012). Alates 1965. aastast on Hollandis kehtinud alaealiste seadus (ingl *juvenile law*), mis kehtis teatud hulgal 18-20-aastastele noortele, kuid seda võimalust kasutati harva (Van der Laan, Beerthuisen and Barendregt, 2019).

Island

Islandi mudelis on ennetusmeetmena kesksel kohal kvaliteetne huviharidus, millega on edukalt vähendatud alaealiste alkoholi ja tubaka tarvitamist viimase 20 aasta jooksul. Ennetusmeetmena asuti vahendeid investeerima spordi, muusika, kunsti ja tantsuga seotud huvitegevusse. Mõnuainetest hoidumisel saab üles lugeda neli põhilist kaitsefaktorit: 1) organiseeritud huvitegevuses osalemine (3-

4 korda nädalas); 2) vanematega koos veedetud aja hulk; 3) kuuluvustunne koolis; ja 4) hilja õhtul väljas mitteolemine. Kuigi Islandi mudel on oma edukust empiiriliselt tõestanud, on keeruline osutada, mis on teiste riikide jaoks eduloo kordamisel võtmetähtsusega tegurid (Koning *et al.*, 2020).

Kanada

Kanadast on alguse saanud PreVenture tõenduspõhine ennetusprogramm, mille keskmes on noore iseloomust lähtuv vaimse tervise edendamine sõltuvusainete tarvitamise edasilükkamiseks. Tegemist on noore tugevustele orienteeritud programmiga. Programmi raames toimuvad töötoad, mis aitavad noortel töötavaid toimetulekuoskusi õppida, pikaajalisi eesmärke seada ning oma iseloomuomadusi juhtida viisil, mis neid saavutada aitavad. (PreVenture, i.a.) 90-minutilise töötube viiakse läbi kaks, ühenädalase vahega, noortele, keda identifitseeritakse kui kõrge riskiga. Töötoad viivad läbi registreeritud kliinilised psühholoogid ning neid abistavatel läbiviijatel peab olema vähemalt bakalaureusekraad psühholoogias. (Newton *et al.*, 2018)

Leedu (tugineb 2020. aastal peetud kirjavahetusele Leedu ennetusspetsialistiga)

Minimaalse või keskmise hooldusteenuse pakkumine (ingl *application of minimum or average child care*). Meetmed, mida lapsele kohaldada saab, on järgmised:

spetsialisti külastus;

päevahoolduskeskuse või mõne muu sarnase organisatsiooni, mis tegeleb haridusliku, kultuurilise, spordi, sotsiaalteenuste pakkumisega, või kogukonna heaks töötamine, tegevuses kaasa löömine;

õpingute jätkamine kohustuslikku haridust andvates asutustes;

spordi, kunsti või muude teraapiate, spetsiaalsete mitteformaalsete haridusasutuste, käitumise muutmisele, sotsiaalsele haridusele või ennetusele keskenduvates tegevustes osalemine eesmärgiga mõjutada lapse käitumist positiivses suunas;

vaimsete või käitumuslike häirete ravi saamine;

lepitusprotsessis osalemine (ingl *participate in the mediation process*);

kogukonnale või haridusasutusele või teistele institutsioonidele kasulike tegevuste elluviimine.

Politsei pakub koolides ka juriidilise vastutuse alaseid loenguid.

Luksemburg

Luksemburgis on kasutusel erinevad programmid: CHOICE, ECHO, PROST ja Impulss. Impulsi programm pakub noortele, nende peredele ja asjaomastele asutustele psühhosotsiaalset ja terapeutilist abi, kui nad puutuvad kokku nii legaalsete kui ka illegaalsete sõltuvusainete tarvitamisega enne 21. eluaastat. CHOICE programm pakub noortele, keda on kinni peetud seoses kanepi tarvitamisega, grupisekkumist. ECHO programm pakub noortele, kelle sõltuvusainete tarvitamist on kahtlustanud haridusasutus, grupisekkumist. PROST programm pakub grupisekkumist noortele, keda kahtlustatakse alkoholi liigtarvitamises. Kui politsei teostab "väljal" sekkumist, jagab politsei CHOICE flaiereid. Üleüldine sõltuvusainete ennetus algab 11-12-aastastele (politsei käib koolis loenguid pidamas).

Norra

Norras viiakse läbi politseivestluseid, mille näol on tegemist ennetava meetmega, mitte kriminaalmenetluse osaga. Tegemist ei ole alternatiiviga karistusele, vaid abivahendiga, mille abil "välja selgitada lapse ja tema vanemate võime ja motivatsioon teha konstruktiivseid muutusi" (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 10). Kui vestluse käigus selgub, et tarvis on teraapiat, suunatakse pere vastava professionaalse teenuse poole. Vestlust kasutab Norra politsei "ennetustöö vahendina, et reageerida soovimatule käitumisele ning suunata laps lepituse ja järelemõtlemise teele" (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 12). Politseivestlusele on võimalik pääseda kahel viisil: kohustuslikult ja vabatahtlikult. Kohustuslikule politseivestlusele saab kutsuda last ja vanemat ainult siis, "kui on põhjust arvata, et laps on toime pannud õigusrikkumise" (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 17). "Alla 15-aastase lapse võib kohustuslikule politseivestlusele kutsuda, kui ta on toime pannud õigusrikkumise, mis oleks muul juhul karistatav" (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 17).

Norra politsei teeb tihedat koostööd teiste avalike teenustega ning ennetustöö läbiviimine laste seas eeldab, et sõlmitakse siduvad kokkulepped, mis sätestavad teiste asutuste ja politsei vahelised rollid ja vastutuse jaotuse. Ennetuse edukus sõltub sellest, kui tõhusad on standardmenetlused ja kui lihtsasti on kättesaadavad kirjalikud juhendid sekkumise ja suhtluse kohta. Nii väheneb oht, et üht ülesannet täidab korraga mitu asutust.

Enne politseivestlust kaasatakse lastekaitse, sest mõnikord soovivad nad vestlusel osaleda (näiteks, kui lapse suhtes on algatatud hoolekandevalane menetlus).

Erinevad osapooled on veel (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 21-22):

Lasteombudsman – on autonoomne ning tema ülesanne on edendada laste huvisid.

Norra lepitusteenistus – pakub lepitust kogu riigis. Teenistuse eesmärgiks on lahendada eraisikute-või eraisikute ja kogukondade vahelisi vaidlusi. Lepitusteenistus saab korraldada lepitusteenistusi näiteks juhtudel, kus kriminaalvastutuse piiris nooremad lapsed on toime pannud kuritegusid.

Lastekaitse – ülesandeks on tagada, et lapsed saaksid õigeaegselt abi, "kui nad elavad tingimustes, mis võivad nende tervisele või arengule kahjulikud olla" (Norra Riiklik Politseidirektooraat 2011: 22).

Koolid – koolide peamiseks ülesandeks on anda haridust ning panustada noorte isiklikku arengusse, kuid nad on kuritegevuse ennetamisel politseile oluline koostööpartner.

Tervisekaitsetöötajad – Norras on nad koolidega püsivas partnerluslepingus. Nende ülesanne on jälgida õpilaste tervist ning õpilased saavad nende poole pöörduda oma füüsiliste või psühhosotsiaalsete probleemidega.

Rootsi

Süüvõimelisus algab Rootsis 15-aastaselt. Põhirõhk alla 18-aastaste puhul lasub kohalikel omavalitsustel ja sotsiaalteenustel. Kuritegudest ja väärtegudest on politseil kohustus vanemaid ja sotsiaaltöötajaid teavitada. Alla 15-aastaste puhul on politseil kohustus välja selgitada, mis juhtus, ning sellest sotsiaalhoolekannet esimesel võimalusel teavitada, nemad võtavad juhtumi üle. 15-18-aastaste puhul teeb politsei sotsiaaltöötajate ja perega tihedat koostööd.

Malmö on kasutusel programm nimega „Communities that Care“, mille eesmärk on luua lastele ja noortele üleskasvamiseks head tingimused. Tegevuse keskmes on erinevate riskitegurite, mis hälbiva käitumiseni viivad, eemaldamine, ning kaitsetegurite lisamine keskkonda. Programm kohandub konkreetse kohaliku piirkonna eripäradega, mida analüüsiperioodis tuvastatakse. Programm on kasutusel viies Malmö piirkonnas. (Communities that Care, i.a.)

Suurbritannia

Suurbritannias, Põhja-Londonis viidi läbi vanematele suunatud programmi “Open Door Approach to Parenting Teenagers” (APT) (Desatnik *et al.*, 2020). Tegemist on kuue kohtumisega näost näkku läbiviidav sekkumine, mille sihtgrupiks on 11-21-aastaste noorte vanemaid, keda on tavaliselt raske kaasata. Uuringus osalesid teismeliste vanemad, kellel oli tuvastatud kliiniline stress. Sekkumine vähendas stressi märkimisväärselt ning näitas vanema-lapse suhte kohest paranemist pärast programmis osalemist. Sekkumise sisuks on 6 iganädalast 50 minuti pikkust kohtumist, kuid ajakava sätitakse vastavalt vanemate võimalustele. Kui kohtumine jääb vahele, lepitakse uus samateemaline kohtumine kokku. Lapsed osalevad ühel või kahel sessiooni. Kohtumisi viivad läbi psühhoterapia või nõustamiskompetentsidega terapeudid. Sekkumine koosneb kolmest moodulist: 1) esimesed kaks kohtumist on pühendatud suhte loomisele, väljakutsete hindamisele ning fookuse ja eesmärkide paikapanemisele; 2) kolm järgmist kohtumist keskenduvad seatud fookustele ja eesmärkidele. Terapeut aitab vanemal leida alternatiivseid lähenemisi ja uusi käitumisstrateegiaid; 3) viimane sessioon hindab saavutatut. Soovi korral on võimalik kokku leppida veel üks kohtumine järeelhindamiseks. (Desatnik *et al.*, 2020: 42).

Šotimaa

The Whole System Approach (WSA) <https://justiceinnovation.org/project/whole-systems-approach-youth-offending-scotland> - Šotimaa valitsus võttis programmi kasutusele 2010. aastal. Programmi aluseks on seisukoht, et mida varem noor inimene kriminaalõigussüsteemist eemaldatakse või distantseeritakse, seda väiksem on tõenäosus korduvaks rikkumiseks. WSA eesmärk on vähendada vahistamisi ja turvamajutusi, otsides erinevaid võimalusi, kuidas kogu süsteem ja erinevad asutused (sh terviseasutused ja ka töötukassa) omavahel koostööd teeksid viisil, mis tagab noortele inimestele ja nende kogukondadele parema tulemuse. WSA eesmärk on tagada, et formaalseid meetmeid kasutatakse ainult nende alla 18-aastaste suhtes, kes seda vältimatult vajavad. (Farinu, 2019).

Venemaa

Riigis on olemas avatud ja suletud spetsiaalsete haridusasutuste süsteem, mis tegeleb lastega, kes vajavad spetsiaalset lähenemist nende hariduses ja sotsialiseerimisel. Süsteem omakorda jaguneb suletud ehk ümbritsevast keskkonnast isoleeritud, ja avatud ehk ümbritseva keskkonnaga ühendatud asutuste võrguks. Süsteemi asutustesse satuvad lapsed, kes arstide, pedagoogide või teiste spetsialistide hinnangul vajavad sotsialiseerumisel abi. Tavalised põhjused asutusse sattumiseks on õigusvastaste tegude toimepanek, koolist puudumine, väga halvad suhted vanematega jne. (Lekareva *et al.*, 2018).

Kui vaadata avatud süsteemi meetmeid kitsamalt, siis näiteks Peterburis on loodud keskus nimega Kontakt, mis peale alaealiste nõustamise, psühholoogilise abistamise ja tegevuse korraldamise organiseerib ka linna patrulli tööd, mille eesmärgiks on otsida alaealiste kogunemiskohti, kus tihtipeale tarbitakse narkootilisi aineid ning sooritatakse ka muid seadusvastaseid tegevusi (nt mahajäetud hooned ja muud tuntud kogunemispaid). Keskus organiseerib ka harivat ja huvialust tegevust noortele (Kontakti koduleht). On olemas ka eraldi loodud tööturud noortele inimestele (tööturu koduleht).

Vene süsteemis pannakse noorte kuritegevuse ennetamisel suurt rõhku tegevuse ja töö organiseerimisele (Lekareva *et al.*, 2018; Leksunova, 2017). Põhilise kriitikana Peterburis kehtivale süsteemile on toodud välja vähest koostööd noortega tegelevate asutuste vahel (Leksunova, 2017). Lekareva jt ülevaatlik uuring 2018. aasta seisuga tõi välja, et olemasolevate statistiliste andmete puhul ei olnud võimalik välja tuua olulist olukorra muutumist paremas või halvemas suunas. Kõige suuremad muutused olid noorte kurjategijate keskmise vanuse vähenemine ning tüdrukute osakaalu tõus alaealiste õigusrikkujate seas.

Lisa 5 – Noorte vestluskavad

RikkSekk: Noorte vestluskava 9.juuni 2021 - noorem rühm 12-14 a SISSEJUHATUS - 5 min

Tere, aitäh, et oled kohale tulnud!

Kui Sa tahad, võid oma nime varjunime vastu vahetada.

Kutsusime Sind osalema noorte **uuringusse, et aidata politseil ennetada noorte õigusrikkumisi!**

Kui noor jääb esimest korda mõne õigusrikkumisega politseile vahele ja selle rikkumisega ei kaasne suurt kahju, siis on politseil päris palju valikuid, kuidas reageerida — kas hoiatada või karistada või pakkuda välja hoopis mõni muu lahendus. Täna arutamegi selle üle, milline lahendus **oleks kõige õigem või kõige õiglasem.**

Enne uuringuga alustamist kinnitan üle olulised kohad:

- Uuringu osalemine on Sinu jaoks vabatahtlik.
- Sul on õigus vestlus katkestada ja uuringust lahkuda. (Loodan siiski, et oled valmis osalema).
- Ootame et jagad oma mõtteid ja arvamusi (kuid ei pea jagama oma kogemust).
- Vestlusest teeme üldistatud kokkuvõtte.
- Me ei avalda Sinu nime ja seda, kes siin osalesid.
- Salvestame ainult heli (!), mitte pilti, ja helisalvestuse kustutame kuu aja pärast. Lisaks minule on meie ühises suhtlusruumis ka Mari-Liisa, kes aitab märkmeid teha.

TUTVUMINE - 5 min

Kas see info oli arusaadav? Soovid Sa midagi küsida? Oled Sa nõus alustama?

Kas kõigile sobib, kui kasutame siin ruumis Sina-vormi?

Näen, et meil on suhtlusruumis (*kolm*) osalejat. **Saame omavahel veidi tuttavaks.**

[Mina olen Külliki ja selles uuringus konsultandi ja vestluse läbiviija rollis. Asun hetkel Tallinnas, kuid töötan noortega Lääne-Virumaal ja Harjumaal. Mina olen Mari-Liisa, mina töötan Tartu Ülikoolis ja ma olen teadlane, kes soovib noorte kohta rohkem teada saada]

Kas keegi teist soovib ennast lühidalt tutvustada? Võite igaüks mõelda endale meelepärase varjunime.

Kellest alustame? Tere ...! **Millega sulle meeldib vabal ajal tegeleda? Kui vana sa oled?**

Kes soovib järgmisena sõna?

Aitäh ja läheme nüüd uuringu teema juurde.

I ÜLESANNETE PLOKK – 20 min

Täna räägime kahest loost, mis puudutavad noori. Need on lood, mis võivad juhtuda teie sõpradega.

Esmalt kuulake lugu ära. Seejärel esitan ma mõned küsimused loos olnud juhtumi kohta. Annan kõigile paar minutit aega mõtlemiseks, mis oleks Sinu arvates selle juhtumi puhul õiglane või õige lahendus või karistus – see tähendab, et mida võiks politsei ette võtta.

Kui sul on võimalik, võid oma vastuse esmalt kirja panna. Seejärel ole palun valmis seda teistega siin ruumis jagama.

Esimene lugu.

Kujuta palun ette, et Sinu sõber, 14-aastane Karol jääb vahele alkoholi tarvitamisega. Karol läks sõbra sünnipäevapeole ning jõi seal koos teistega alkoholi. Naaber kutsus välja politsei ning Karolil tuvastati alkoholijoove.

Mida peaks politsei Sinu arvates selle juhtumi puhul ette võtma? Mis oleks selle teo eest õiglane või õige sekkumine või karistus? (Nüüd 2 minutit. Kui võimalik, pane oma mõte kirja või tee märksõnu ja ole valmis seejärel teistega jagama.)

Kas olete valmis? Kes soovib alustada?

Miks sa seda arvad? Miks just see karistus/sekkumine? Miks on selline karistus õiglane? Kuidas see vahele jäänud Karolit mõjutab? Kas on veel mõtteid? Kas keegi teist soovib veel lisada?

Teine lugu.

Kujuta palun ette, et Sinu sõber, 13-aastane Kait jääb vahele kauplusest varastamisega. Kait näppas kohalikust toidupoest komme ja krõpse. Turvamees järgnes talle tänavale, pidas Kaidi kinni ning kutsus politsei.

Mida peaks politsei Sinu arvates selle juhtumi puhul ette võtma? Mis oleks selle teo eest õiglane või õige sekkumine või karistus? (Nüüd jälle 2 minutit. Kui võimalik, pane oma mõte kirja või tee märksõnu ja ole valmis seda seejärel jagama.)

Kas olete valmis? Kes soovib alustada?

Miks sa seda arvad? Miks just see karistus/sekkumine? Miks on selline karistus õiglane?

Kuidas see vahele jäänud Kaitu mõjutab? Kas on veel mõtteid? Kas keegi teist soovib veel lisada?

II ÜLESANNETE PLOKK - 25 min

Lähme siit edasi. Nüüd testime koos Sinuga uusi sekkumisi, mille oleme koos politseiametnike ja noorsootöötajatega välja valinud. Samasuguseid sekkumisi kasutatakse ka teistes riikides. Soovime kuulda Sinu arvamust nende ideede suhtes.

Esiteks palun kujuta uuesti ette 14-a Karolit, kes peol tarvitas koos teiste noortega alkoholi ja jäi politseile vahele...

- **Politsei kutsub Karoli jaoskonda koos vanematega vestlusele?**

Kuidas Karol sellesse suhtuks? Annan mõne sekundi mõtlemiseks.

Kas see võiks Karoli käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks mõjutada?

- **Politsei palub Karolil kirjutada essee?**

Kuidas võiks Karol essee kirjutamisse suhtuda? --> mis teemal võiks see essee olla?

Annan teile mõne sekundi mõtlemiseks.

Kas see võiks Karoli käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks mõjutada?

Siis kui arutelu on toimunud): näiteks „miks alkohol halb“ vs. „millist tuleviku noor endale sooviks?“

Kuidas võiks Karol suhtuda sellesse, kui tal **palutaks essee asemel täita tööleht**, kus küsitakse:

-ta tuleviku lootusi,

-milliseks inimeseks ta tulevikus saada tahaks,

-mis on sellel teel takistused?

Karol peaks need mõtted kujundama selliseks puuks (näita pilti)

--> **“või mida võiks essee või töölehe asemel teha?näiteks Video?”**

- **Politsei õpetaks Karolile mõnda eluliselt olulist oskust või nippi, nt kuidas öelda - Ei**

Mida võiks Karol arvata sellest, kui politseinik õpetab talle Ei ütlemise oskust? Mõni sekund mõtlemiseks.

Kas see võiks Karoli käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks mõjutada?

Aga kui keegi teine õpetaks? Nt koolis keegi, näiteks sotsiaalpedagoog?

Nüüd aga kujuta palun ette 13-a Kaitu, kes näppas poest krõpsu ja komme ning jäi sellega politseile vahele.

- **Varguse järel pakub politsei Kaidule võimalust sinna kauplusesse tagasi minna ja kaupluses abiks olla**

Mida Kait sinu meelest sellest arvaks? Kas see võiks talle olla vastuvõetav või pigem mitte? Miks? Anname teile mõned sekundid mõtlemiseks.

Kas see võiks Kaidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks mõjutada?

- **Politsei pakub Kaidule võimalust valida endale vaba aja sisustamiseks sobiv treening või harrastus (nt pakub võimaluse mingit uut ala katsetada)**

Mida igaüks teist arvab, kuidas Kait sellesse suhtuks? Kas ta oleks valmis seda pakkumist vastu võtma? Jälle mõni sekund mõtlemisaega....

Kas see võiks Kaidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks mõjutada?

LÕPETUSEKS SOOVIN VEEL TEIE KÄEST KÜSIDA (DIY - do it yourself) idee kohta

Mida te arvate sellest, kui **politsei küsiks vahele jäänud noore enda käest**, mis oleks tehtud teo eest õige või õiglane karistus, sekkumine või viis rikkumist heastada? Või mis oleks see oskus, mida noor vajaks, et edaspidi paremini hakkama saada? Et teha tulevikus paremaid valikuid ja otsuseid? Kas politsei peaks seda noorelt endalt küsima? Mismoodi peaks politsei seda noorelt endalt küsima?

KOKKUVÕTE JA LÕPPSÕNA - 5 min

Meie tänane vestlus hakkab lõppema. Aitäh, et saite osaleda ja oma mõtteid jagada. Need olid väga olulised ning vajalikud noorte õigusrikkumiste ennetamiseks ja sobivate sekkumiste välja valimiseks, mida politsei võiks edaspidi rakendada. Teiega oli väga huvitav. Kuidas ennast praegu tunnete? Kes soovib midagi veel lisada või kommenteerida?

Aitäh veel kord ja toredat päeva lõppu!

RikkSekk: Noorte vestluskava 9.juuni 2021 – vanem rühm 15-17 a

SISSEJUHATUS - 5 min

Tere, aitäh, et oled kohale tulnud!

Kui sa tahad, võid oma nime varjunime vastu vahetada.

Kutsusime sind osalema noorte uuringusse, et **aidata politseil ennetada noorte õigusrikkumisi!**

Kui noor jääb esimest korda mõne õigusrikkumisega politseile vahele ja selle rikkumisega ei kaasne suurt kahju, siis on politseil päris palju valikuid, kuidas reageerida — kas hoiatada või karistada või pakkuda välja hoopis mõni muu lahendus. Täna arutamegi selle üle, milline lahendus **oleks kõige õigem või kõige õiglasem**

Enne uuringuga alustamist, kinnitan üle olulised kohad:

- Uuringus osalemine on Sinu jaoks vabatahtlik.
- Sul on õigus vestlus katkestada ja uuringust lahkuda. (Loodan siiski, et oled valmis osalema).
- Ootame et jagad oma mõtteid ja arvamusi (kuid ei pea jagama oma kogemust).
- Vestlusest teeme üldistatud kokkuvõtte
- Me ei avalda Sinu nime ja seda, kes siin osalesid
- Salvestame ainult heli (!) mitte pilti ja helisalvestuse kustutame kuu aja pärast. Lisaks minule on meie ühises suhtlusruumis ka Mari-Liisa, kes aitab märkmeid teha.

TUTVUMINE - 5 min

Kas see info oli arusaadav? Soovid sa midagi küsida? Oled sa nõus alustama?

Kas kõigile sobib, kui kasutame siin ruumis “Sina” vormi?

Näen et meil on suhtlusruumis (*kolm*) osalejat. **Saame omavahel veidi tuttavaks.**

[Mina olen Külliki ja selles uuringus konsultandi ja vestluse läbiviija rollis. Asun hetkel Tallinnas, kuid töötan noortega Lääne-Virumaal ja Harjumaal. Mina olen Mari-Liisa, mina töötan Tartu Ülikoolis ja ma olen teadlane, kes soovib noorte kohta rohkem teada saada]

Kas keegi teist soovib ennast lühidalt tutvustada? Võite igaüks mõelda endale meelepärase varjunime.

Kellest alustame? Tere ...! **Millega sulle meeldib vabal ajal tegeleda? Kui vana sa oled?**

Kes soovib järgmisena sõna?

Aitäh ja läheme nüüd uuringu teema juurde.

I ÜLESANNETE PLOKK – 20 min

Täna räägime kahest loost, mis puudutavad noori. Need on lood, mis võivad juhtuda teie sõpradega.

Esmalt kuulake lugu ära. Seejärel esitan ma kaks küsimust loos olnud juhtumi kohta. Annan kõigile paar minutit aega mõtlemiseks, mis oleks Sinu arvates selle juhtumi puhul õiglane või õige lahendus või karistus – see tähendab, et mida võiks politsei ette võtta.

Kui sul on võimalik, võid oma vastuse esmalt kirja panna. Seejärel ole palun valmis seda teistega siin ruumis jagama.

Esimene lugu

Kujutage palun ette, et teie sõber 16-aastane Keit jääb vahele kanepi müümisega. 16-aastane Keit peetakse politsei poolt tänaval kinni, kui ta oma sõpradele väikest grippi kotti üle annab. Sõbrad on palunud Keiti, et ta neile kanepit hangiks ning olid selle eest ka valmis maksma.

(Kui küsivad, siis 1 gr)

Mida peaks politsei Sinu arvates selle juhtumi puhul ette võtma? Mis oleks selle teo eest õiglane või õige sekkumine või karistus? (Nüüd 2 minutit. Kui võimalik, pane oma mõte kirja või tee märksõnu ja ole valmis seejärel teistega jagama.)

Kas olete valmis? Kes soovib alustada?

Miks sa seda arvad? Miks just see karistus/sekkumine? Miks on selline karistus õiglane?

Kuidas see vahele jäänud Karolit mõjutab?

Kas on veel mõtteid? Kas keegi teist soovib veel lisada?

Teine lugu.

Teie sõber 17-aastane Ilo jääb politseile vahele klassivenna peksmisega. Ilo ja tema klassikaaslase vahel puhkeb pärast kooli rüselus tänaval ning Ilo virutab klassikaaslasele rusikaga vastu nägu. Mõõdujad sekkuvad, lahutavad kahluse, kannatanule antakse esmaabi ning kohale saabub ka politsei.

Mis te arvate, mis oleks selle teo eest õiglane karistus? Mida peaks politsei ette võtma?

(Nüüd 2 minutit. Kui võimalik, pane mõte kirja või tee märksõnu ja ole valmis seda teistega jagama.)

Kas olete valmis? Kes soovib alustada?

Miks sa seda arvad? Miks just see karistus/sekkumine? Miks on selline karistus õiglane?

Kuidas see vahele jäänud noort mõjutab?

Kas on veel mõtteid? Kas keegi teist soovib veel lisada?

II ÜLESANNETE PLOKK - 25 min

Lähme siit edasi. Nüüd testime koos Sinuga uusi sekkumisi, mille oleme koos politseiametnike ja noorsootöötajatega välja valinud. Samasuguseid sekkumisi kasutatakse ka teistes riikides. Soovime kuulda Sinu arvamust nende ideede suhtes.

Kujutage palun uuesti ette juhtumit, kus 16-a Keit jäi politseile vahele kanepi müümisega

- **Teo järel kutsutakse Keit jaoskonda koos vanematega vestlusele**

Kuidas Keit sellesse sinu arvates suhtuks? Annan mõne sekundi mõtlemiseks.

Kas see võiks Keidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks Keitu mõjutada?

- **Keidule pakutakse võimalust tasuliseks tööotsaks**

Kuidas Keit sellesse võimalusse sinu arvates suhtuks? (Mõni sekund mõtlemiseks.)

Kas see võiks Keidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks seda sinu arvates mõjutada?

- **Palutakse kirjutada essee. Mis teemal see essee võiks olla?**

Kuidas võiks Keit sellesse suhtuda? --> mis teemal võiks see essee, plakat või video olla? (Annan teile mõne sekundi mõtlemiseks).

Kas see võiks Keidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas võiks Keit suhtuda sellesse, kui tal **palutaks essee asemel täita tööleht**, kus küsitakse:

-ta tuleviku lootusi,

-milliseks inimeseks ta tulevikus saada tahaks,

-mis on sellel teel takistused?

Keit peaks need mõtted kujundama selliseks puuks (näita pilti)

Kuidas see võiks tema käitumist mõjutada?

Siis kui arutelu on toimunud): näiteks „miks kanep on halb“ vs. „tuleviku noor endale sooviks

--> **“või mida võiks essee või töölehe asemel teha?näiteks Video? Plakat?”**

- **Politsei piirdub hoiatusega**

Kuidas see variant Keidule meeldiks?

Kas hoiatusel on mingit mõju? Kuidas hoiatuse saamine Keitu mõjutaks?

- **Kui Keit on valmis lubama, et see on tal viimane kord, siis hoiatuse asemel sõlmib Keit politseiga kirjaliku kokkuleppe. Sellega juhtum lõpetatakse - nõ case closed.**

Mida võiks Keit sellisest variandist arvata? Anname teile mõne sekundi mõtlemiseks.

Kas see võiks Keidu käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks tema käitumist mõjutada?

Nüüd aga kujutage palun uuesti ette 17-a llo, kes jäi politseile vahele klassikaaslase peksmisega tänaval...

- **Politsei õpetaks llole mõnda eluliselt olulist oskust või nippi, nt vihakontrolli või enesejuhtimise või enesekontrolli oskust (kasvõi “Loe mõttes kümneni enne kui...”)**

Mida võiks llo arvata sellest, kui politseinik õpetab talle vihakontrolli või enesejuhtimise oskust? (Mõni sekund mõtlemiseks.)

Kas see võiks llo käitumist edaspidi mõjutada? (Miks? Miks mitte?)

Kuidas see võiks llot mõjutada?

Aga kui Keegi teine õpetaks? Nt kooli sotsiaalpedagoog?

- **Politsei pakub llole võimalust ühe ägeda inimesega või teise noorega suhelda või kohtuda. Ta saab seda teha igal nädalal või siis võtab see äge inimene ise temaga ühendust.**

Kuidas llo sellesse pakkumisse suhtuks? (Anname teile mõned sekundid mõtlemiseks.)

Kas see võiks llo käitumist edaspidi mõjutada? Miks? Miks mitte?

Kuidas see võiks teda mõjutada?

Kas teil on mõtteid, kes see inimene võiks olla?

Kas ta võiks olla ka keegi koolist? (Kui jah), siis kes?

LÕPETUSEKS SOOVIN VEEL TEIE KÄEST KÜSIDA (DIY - do it yourself) idee kohta

Mida te arvate sellest, kui **politsei küsiks vahele jäänud noore enda käest**, mis oleks tehtud teo eest õige või õiglane karistus, sekkumine või viis rikkumist heastada? Või mis oleks see oskus, mida noor vajaks, et edaspidi paremini hakkama saada? Et teha tulevikus paremaid valikuid ja otsuseid?

Kas politsei peaks seda noorelt endalt küsima? Mismoodi peaks politsei seda noorelt endalt küsima?

KOKKUVÕTE JA LÕPPSÕNA - 5 min

Meie tänane vestlus hakkab lõppema. Aitäh, et saite osaleda ja oma mõtteid jagada. Need olid väga olulised ning vajalikud noorte õigusrikkumiste ennetamiseks ja sobivate sekkumiste välja valimiseks, mida politsei võiks edaspidi rakendada. Teiega oli väga huvitav. Kuidas ennast praegu tunnete? Kes soovib midagi veel lisada või kommenteerida?

Aitäh veel kord ja toredat päeva lõppu!

Lisa 6 – Ametnike tagasiside sekkumisi tutvustavas töötoas

Tagasisidestamise toimus Padlet.com keskkonnas pärast aruande suulist esitlust.

1. töötuba pärast vahearuande esitamist: <https://padlet.com/heidireinson/y5y0l2jtgl1sww8>

2. töötuba pärast lõpparuande esitamist: <https://padlet.com/heidireinson/ekebd5xlyidikf2z>

Populaarseimad sekkumised:

DYI: Paku või vali ise lahendus

Kui noor on kaasatud lahenduse väljapakkumisse, on suurem tõenäosus, et ta võtab seda tõsiselt ja peab seda õiglaseks.

11

- Anonüümne** umbes kuu aega
Eeldusel, et on vette anda valik.
- Anonüümne** umbes kuu aega
Paljud noored ei oska midagi pakkuda, mis võib olla selle lahenduse puhul raskendav asjaolu
- Anonüümne** umbes kuu aega
Ma mõtlen ka, et ilmselt peaks 3-4 valikut ette andma
- Anonüümne** umbes kuu aega
valik peab olema ees - noored on vahest väga karmid enda suhtes:)
- Anonüümne** umbes kuu aega
Eeldab usalduslikku vestlust, olukorra ja võimaluste selgitamist, arutelu põhjus-tagajärg seostest. Ei piisa vaid küsimusest, et mis sa arvad, mida peaks tegema.
- Anonüümne** umbes kuu aega
Laiendaks seda mõtet. Oluline on lapsevanema kaasamine. Seega mitte ainult laps pakub lahendusi vaid seda tehakse koos lapsevanemaga.
- Anonüümne** umbes kuu aega
Lapsevanema kaasamine on oluline. Kogemuse põhjal võin öelda, et kui leppida kohustus kokku ainult lapsega, jääb see sageli täitmata, kuna lapse enda jaoks on meie pakutud kohustuse täitmine raskem kui rahaträhv, mille tema vanem peab maksma. Paljud noored ütlevad kohe ise, et nad eelistavad trahvi ja ei taha mingisuguste muude kohustustega ennast vaevata. Ainult vanemate tugi aitaks siin.

**Töölehe täitmine:
Tulevikuvõimaluste puu**

Essee alternatiivina pakume välja töölehe, mida nimetame „Tulevikuvõimaluste puuks“ (vt näidiseid Lisa 3). Täites töölehte, formuleerib noor enda põhilisi omadusi, tugevaid ja nõrku külgi. Seejärel paneb noor kirja omadustega seotud soovid, ootused ja hirmud. Selle info põhjal joonistab ta enda tulevikuvõimaluste puu, mis aitab tal sõnastada enda eesmärgid ja mõelda välja plaan, mis aitab nendeni jõuda.

9

- Anonüümne** umbes kuu aega
Mõjutusmeetme valikul kehtib printsip - meede peab olema vastav õigusrikkumisele. Millisel puhul sellist meedet kasutada?
- Anonüümne** umbes kuu aega
meede peab vastama juurpõhjusele - tegu ei saa olla kunagi esmatähtis - seega võib sobida paljudele
- Anonüümne** umbes kuu aega
Noor ei saa ilmselt üksi selle puu oksadele kribamisega hakkama, vaja kõrval olla ja küsimustega suunata.
- Anonüümne** umbes kuu aega
Tegelikult olekski vaja rohkem meetmeid, et välja selgitada probleemide juurpõhjuseid, sest julgen arvata, et see ei õnnestu vähemalt pooltel juhtudel. Ja siis ka meetmed, mida pakkuda edasiseks tegutsemiseks.

Korduskontakt

Noorega lepitakse kokku, et politseinik võtab temaga kuu aja pärast uuesti ühendust. Olenevalt olukorrast võib see olla kas näost näkku kohtumine, videokõne või telefonivestlus. Kontakt võib alata ka SMS-ist, see võiks olla sõbralik „Kuidas läheb?“ stiilis ühendusevõtmine. Oluline on see, et noorega on see eelnevalt kokku lepitud

9

- Anonüümne** umbes kuu aega
seda olen palju kasutanud aga pigem korduvrikkujate puhul nt kord kuus istume ja vestleme noorega
- Anonüümne** umbes kuu aega
Korduskohtumisele minnes tasub korra läbi mõelda, millest oleks mõistlik/kasulik rääkida. Et oleks ikkagi sisuline vestlus, mitte ainult nõ kohalolekukontroll.
- Anonüümne** umbes kuu aega
Probleemiks võib siin kujuneda politsei poolne ressursipuudus - uued juhtumid ja tööülesanded tulevad peale, ei ole enam aega vana juhtumi juurde tagasi tulla, eriti kui tegemist oli esmakordse rikkumisega, mitte nõ riskilapsega, kellega niikuinii regulaarselt tegeleme.

Lisa kommentaar

Lisa 7 – Kvalitatiivuuringus ja töötubades osalejad

I Fookusgrupp: noorsoopolitseinikud

Osaleja	Piirkond
Noorsoopolitseinik 1	Võru
Noorsoopolitseinik 2	Põlva
Noorsoopolitseinik 3	Ida-Harju
Noorsoopolitseinik 4	Rapla
Noorsoopolitseinik 5	Pärnu
Noorsoopolitseinik 6	Viljandi

II Fookusgrupp: muud alaealistega tegelevad politseiametnikud

Osaleja	Piirkond
Piirkonnavanem	Valga
Piirkonnavanem	Rakvere
Piirkonnavanem	Pärnu
Noorsoopolitseinik	Pärnu
Piirkonnavanem	Ida-Harju
Ennetusspetsialist	Ida-Harju

III Fookusgrupp: lastekaitsetöötajad

Osaleja	Piirkond
Lastekaitsetöötaja 1	Raplamaa
Lastekaitsetöötaja 2	Rakvere
Lastekaitsetöötaja 3	Tartu
Lastekaitsetöötaja 4	Pärnu
Lastekaitsetöötaja 5	Tallinn
Lastekaitsetöötaja 6	Võru

IV Fookusgrupp: sotsiaalpedagoogid

Osaleja	Piirkond
Sotsiaalpedagoog 1	Rakvere
Sotsiaalpedagoog 2	Haljala vald
Sotsiaalpedagoog 3	Tallinn
Sotsiaalpedagoog 4	Rae vald
Sotsiaalpedagoog 5	Tallinn
Sotsiaalpedagoog 6	Kambja vald

Ekspertintervjuud

Osaleja	Amet
Keit Fomotškin	MTÜ SPIN tegevjuht
Andres Aru	Õiguskantsleri büroo, laste- ja noorte õiguste osakonna juhataja
Jako Salla	Sotsiaalkindlustusamet, ohvriabi ja ennetusteenuste osakond, osakonnajuhataja
Triin Vilms	Tervise Arengu Instituut, tervise ja heaolu edendamise keskus, vanemspetsialist
Jana Laht ja Getter Tähe	Prokuratuuri konsultandid (paarisintervjuu)
Maiu Veltbach ja Annika Kallasmaa	Sihtasutus Jõgevamaa Arendus- ja Ettevõtluskeskus arenduse, terviseedenduse ja siseturvalisuse spetsialist ning Põltsamaa Vallavalitsuse noorsootööspetsialist (paarisintervjuu)

Noorte vestlusringid

Osaleja	Piirkond	Värbas
16-aastane tüdruk	Tallinn	Emor
16-aastane poiss	Saaremaa	Emor
17-aastane poiss	Tallinn	Emor
14-aastane tüdruk	Harjumaa	PPA /õigusrikkuja
15-aastane tüdruk	Harjumaa	PPA / õigusrikkuja

Kasutatud kirjandus

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47–87.
- Agnew, R. (2008). General strain theory: Current status and directions for further research. In F. T. Cullen (Ed.), *Advances in criminological theory: Taking stock: The status of criminological theory* (pp. 101-123). Piscataway, NJ: Transaction Publishers.
- Ashford, J. B., ja Gallagher, J. M. (2019a). Preventing Juvenile Transitions to Adult Crime: A Pilot Study of Probation Interventions for Older, High-Risk Juvenile Delinquents. *Criminal Justice and Behavior*, 46(8), 1148–1164. Scopus. <https://doi.org/10.1177/0093854819835277>
- Ashford, J. B., ja Gallagher, J. M. (2019b). Preventing Juvenile Transitions to Adult Crime: A Pilot Study of Probation Interventions for Older, High-Risk Juvenile Delinquents. *Criminal Justice and Behavior*, 46(8), 1148–1164. Scopus. <https://doi.org/10.1177/0093854819835277>
- Bak, W., (2015). Possible Selves: Implications for Psychotherapy. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 13(5): 650–658.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Beardslee, J., Miltimore, S., Fine, A., Frick, P. J., Steinberg, L., ja Cauffman, E. (2019). Under the radar or under arrest: How is adolescent boys' first contact with the juvenile justice system related to future offending and arrests? *Law and Human Behavior*, 43(4), 342–357. <https://doi.org/10.1037/lhb0000340>
- Blanton, H., ja Christie, C. (2003). Deviance regulation: A theory of action and identity. *Review of General Psychology*, 7, 115–149.
- Blanton, H., Stuart, A. E., ja Vanden Eijnden, R. J. J. M. (2001). An introduction to deviance-regulation theory: The effect of behavioral norms on message framing. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 848–858.
- Bradbury, A., McGimpsey, I., ja Santori, D. (2013). Revising rationality: The use of 'Nudge' approaches in neoliberal education policy. *Journal of Education Policy*, 28(2), 247–267. <https://doi.org/10.1080/02680939.2012.719638>
- Bradley, L., Whiting, P., Hendricks, B., Parr, G., ja Jones, E. (2008). The use of expressive techniques in creative counseling. *Journal of Creativity in Mental Health*, 3, 44–59. doi:10.1080/15401380802023605
- Burns, G. W. (2004). *101 healing stories for kids and teens: Using metaphors in therapy*. New York, NY: John Wiley and Sons.
- Cardwell, S. M., Mazerolle, L., Bennett, S., ja Piquero, A. R. (2019). Changing the Relationship Between Impulsivity and Antisocial Behavior: The Impact of a School Engagement Program. *Crime and Delinquency*, 65(8), 1076–1101. <https://doi.org/10.1177/0011128718781305>

Cavanagh, C., ja Cauffman, E. (2019). The role of rearrests in Juvenile Offenders' and Their Mothers' attitudes toward police. *Law and Human Behavior*, 43(3), 220–231. <https://doi.org/10.1037/lhb0000313>

Cheliotis, L. K. and Jordanoska, A. (2016) The arts of desistance: assessing the role of arts-based programmes in reducing reoffending. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 55 (1-2), 25-41.

Cid, A. (2017). Interventions Using Regular Activities to Engage High-Risk School-Age Youth: A Review of After-School Programs in Latin America and the Caribbean. *Prevention Science*, 18(7), 879–886. <https://doi.org/10.1007/s11121-016-0708-6>

Communities that Care. (i.a.) <https://malmo.se/Communities-That-Care-CTC.html> Viimati külastatud 29.03.2021.

Constantin, K., ja Boyett, K. M. (2020). Does Sexual Violence Victimization Contribute to Deviant Behavior? A Test of General Strain Theory. *Victims and Offenders*, 00(00), 1–24. <https://doi.org/10.1080/15564886.2020.1850585>

de Certau, M. (1984). *The practice of Everyday Life*. Berkley: University of California Press.

de Vries, S. L. A., Hoeve, M., Asscher, J. J., ja Stams, G. J. J. M. (2018). The Long-Term Effects of the Youth Crime Prevention Program “New Perspectives” on Delinquency and Recidivism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(12), 3639–3661. <https://doi.org/10.1177/0306624X17751161>

Doss, C., Fahle, E. M., Loeb, S., ja York, B. N. (2019). More Than Just a Nudge Supporting Kindergarten Parents with Differentiated and Personalized Text Messages. *Journal of Human Resources*, 54(3), 567–603. <https://doi.org/10.3368/jhr.54.3.0317-8637R>

Ezell, M. and Levy, M. (2003). An Evaluation of an Arts Program for Incarcerated Juvenile Offenders. *Journal of Correctional Education*, 54(3), 108-114.

Fine, A., Cavanagh, C., Donley, S., Steinberg, L., Frick, P. J., ja Cauffman, E. (2015). The role of peer arrests on the development of youths' attitudes towards the justice system. *Law and Human Behavior*, 40(2), 211–218. <https://doi.org/10.1037/lhb0000167>

Fuller, C., ja Goodman, H. (2020). The answer is in the community: Credible messengers and justice system involved youth. *Social Work with Groups*, 43(1/2), 70–74. <https://doi.org/10.1080/01609513.2019.1645507>

Garcia, M., Rouchy, E., Soulet, E., Meyer, E., ja Michel, G. (2019). The prevention of antisocial, aggressive and delinquent behaviors in children and adolescents: A systematic review of intervention programs. *ANNALES MEDICO-PSYCHOLOGIQUES*, 177(4), 371–378. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2019.02.003>

Geluk, C. A. M. L., Van Domburgh, L., Doreleijers, T. A. H., Jansen, L. M. C., Bouwmeester, S., Garre, F. G., ja Vermeiren, R. (2014). Identifying Children at risk of problematic development: Latent clusters among childhood arrestees. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(4), 669–680. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9811-3>

Gottfredson, M. R., ja Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Greenbaum, C.A. ja Javdani, S. (2016) Expressive writing intervention promotes resilience among juvenile justice-involved youth. *Children and Youth Services Review*, 73. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.11.034>

Harwood, A., Lavidor, M., ja Rassovsky, Y. (2017). Reducing aggression with martial arts: A meta-analysis of child and youth studies. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 96–101. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.03.001>

Heller, S. B. (2014). Summer jobs reduce violence among disadvantaged youth. *Science*, 346(6214), 1219–1223. <https://doi.org/10.1126/science.1257809>

Heller, S. B., Shah, A. K., Guryan, J., Ludwig, J., Mullainathan, S., ja Pollack, H. A. (2017). Thinking, Fast and Slow? Some Field Experiments to Reduce Crime and Dropout in Chicago*. *The Quarterly Journal of Economics*, 132(1), 1–54. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw033>

Hobson, J., Lynch, K., Payne, B., ja Ellis, L. (2018). Are Police-Led Social Crime Prevention Initiatives Effective?: A Process and Outcome Evaluation of a UK Youth Intervention. *International Criminal Justice Review*, 105756771881489. <https://doi.org/10.1177/1057567718814891>

Hock, M.F., Deshler, D.D., ja Schumaker, J.B. (2006). Enhancing student motivation through the pursuit of possible selves. In C. Dunkel ja J. Kerpelman (Eds.), *Possible Selves: Theory, Research and Application*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers. <https://doi.org/10.1111/hojo.12154>

Jennings, L., Lee, N., Shore, D., Strohming, N., Allison, B., Conserve, D. F., ja Cheskin, L. J. (2016). U.S. Minority Homeless Youth's Access to and Use of Mobile Phones: Implications for mHealth Intervention Design. *Journal of Health Communication*, 21(7), 725–733. <https://doi.org/10.1080/10810730.2015.1103331>

Jessor, R., Graves, T. D., C, H. R., ja Jessor S.L. (1968). *Society, personality, and deviant behavior: A study of a tri-ethnic community*. Holt, Rinehart, and Winston.

Jessor, R., ja Jessor S.L. (1977). *Problem behavior and psuchosocial development: A longitudinal study of youth*. Academic Press.

Kaplan, H. B., ja Johnson, R. J. (2001). *Social deviance: Testing a general theory*. Kluwer/Plenum.

Kaplan, H. B., Johnson, R. J., ja Bailey, C. A. (1987). Deviant peer and deviant behavior: Further elaboration of a model. *Social Psychology Quarterly*, 50, 277–284.

Kaplan, H. B., Martin, S. S., ja Robbins, C. (1982). Application of a general theory of deviant behavior: Self-derogation and adolescent drug use. *Journal of Health and Social Behavior*, 23, 274–294.

Kearney, C.A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review*, 28(3), 451–471. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.07.012>

Kelly, L. ja Armitage, V. (2015). Diverse Diversions: Youth Justice Reform, Localized Practices, and a 'New Interventionist Diversion'? *Youth Justice*, 15(2), 117–133. <https://doi.org/10.1177/1473225414558331>

Kelly, Laura. (2013). Sports-Based Interventions and the Local Governance of Youth Crime and Antisocial Behavior. *Journal of Sport & Social Issues*, 37(3), 261–283.

Keppens, G. ja Spruyt, B. (2020). The impact of interventions to prevent truancy: A review of the research literature. *Studies in Educational Evaluation*, 65, 100840

Koning, I. M., Kock, C. D., Kreeft, P. van der, Percy, A., Sanchez, Z. M., ja Burkhart, G. (2020). Implementation of the Icelandic Prevention Model: A critical discussion of its worldwide transferability. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 0(0), 1–12. <https://doi.org/10.1080/09687637.2020.1863916>

Kryszajtys, D. T., Hahmann, T. E., Schuler, A., Hamilton-Wright, S., Ziegler, C. P., ja Matheson, F. I. (2018). Problem Gambling and Delinquent Behaviours Among Adolescents: A Scoping Review. *Journal of Gambling Studies*, 34(3), 893–914. <https://doi.org/10.1007/s10899-018-9754-2>

Larson, M., Sweeten, G., ja Piquero, A. R. (2016). With or Without You? Contextualizing the Impact of Romantic Relationship Breakup on Crime Among Serious Adolescent Offenders. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(1), 54–72. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0318-9>

Lekareva, E., et al., (2018). Comprehensive Rehabilitation of Minors with Deviant and Delinquent Behavior: The Experience of the Russian System of Education. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*, 13(1b). <https://doi.org/10.29333/ejac/102249>

Leksunova, A., (2017). System effectiveness of prevention of deviant behavior of minors in establishments of St. Petersburg. *Вопросы студенческой науки*, (15), 235-242.

Liefwaard T (2012) Juveniles in transition from juvenile justice to adult criminal justice. In Loeber R, Hoeve M, Slot NW and Van der Laan PH (eds) *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood. Explanation, Prevention and Punishment*. Farnham: Ashgate, 159–201.

Loeber R and Farrington DP (2012) Age–crime curve. *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, 12–18.

Luengen, K., Mazerolle, L., ja Antrobus, E. (2021). Fostering intentions to attend school: applying the theory of planned behaviour to shape positive behavioural intentions in a cohort of truanting youths. *Current Psychology, Kearney 2008*. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01309-8>

Manuel, C., Klint Jørgensen, A.-M., SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, Trygfonden, & Kriminalpræventive Råd. (2013). *Systematic review of youth crime prevention interventions: Published 2008-2012*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Markus, H., Nurius, P. (1986). Possible Selves. *American Psychologist*, 41(9), 954-969. DOI:10.1037/0003-066X.41.9.954

McDaniel, S. (2015). A Self-Determination Intervention for Youth Placed in a Short-Term Juvenile Detention Facility. *Journal of Correctional Education (1974-)*, 66(3), 5–15.

Meier, P. S., Warde, A., ja Holmes, J. (2018). All drinking is not equal: How a social practice theory lens could enhance public health research on alcohol and other health behaviours. *Addiction*, 113(2), 206–213. <https://doi.org/10.1111/add.13895>

Mueller, D., ja Stoddard, C. (2006). Dealing With Chronic Absenteeism and Its Related Consequences: The Process and Short-Term Effects of a Diversionary Juvenile Court Intervention. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, 11(2), 199–219. https://doi.org/10.1207/s15327671espr1102_5

Natsuaki, M. N., Ge, X., ja Wenk, E. (2008). Continuity and changes in the developmental trajectories of criminal career: Examining the roles of timing of first arrest and high school graduation. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(4), 431–444. <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9156-0>

Neighbors, C., Riggs, J. L., Young, C. M., Rodriguez, L. M., Angosta, J., Cunningham-Erdogdu, P., Lu, Q. (2020) Guilt and expressive writing for reducing alcohol use in college students: Study protocol for a randomized control trial. *Contemporary Clinical Trials*, 97. <https://doi.org/10.1016/j.cct.2020.106107>

Newton, N. C., Teesson, M., Mather, M., Champion, K. E., Barrett, E. L., Stapinski, L., Carragher, N., Kelly, E., Conrod, P. J., ja Slade, T. (2018). Universal cannabis outcomes from the Climate and

Preventure (CAP) study: a cluster randomised controlled trial. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 13(34). <https://doi.org/10.1186/s13011-018-0171-4>

[Noorte tööturu koduleht: Главная - Молодежная Биржа Труда - Работа для молодежи в Санкт-Петербурге \(spbmbt.ru\)](http://spbmbt.ru).

Norra Riiklik Politseidirektoraat. (2011). *Juhend politseivestluste läbiviimiseks. Vastutustunnet ja positiivset muutust soodustav dialoog*. Oslo: Allkopi.

Oetting, E. R., ja Beauvais, F. (1986). Peer cluster theory: Drugs and the adolescent. *Journal of Counseling and Development*, 65, 17–22.

Organisatsiooni Kontakt koduleht: [Служба профилактики наркозависимости — СПб ГБУ "ГЦСП "КОНТАКТ" \(profcenter.spb.ru\)](http://profcenter.spb.ru)

Papalia, N., Spivak, B., Daffern, M., ja Ogloff, J. R. P. (2019). A meta-analytic review of the efficacy of psychological treatments for violent offenders in correctional and forensic mental health settings. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 26(2), e12282. <https://doi.org/10.1111/cpsp.12282>

Parder, M-L. (2020). *Communication of Alcohol Consumption Practices and Situational Abstinence as a Basis of Prevention: A Study of Estonian Adolescents*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pehrsson, D. E. (2005). Fictive bibliotherapy and therapeutic storytelling with children who hurt. *Journal of Creativity in Mental Health*, 1(3/4), 273. doi:10.1300/J456v01n03_16

PreVenture (i.a.) <https://www.preventure.ca/> Viimati külastatud 26.02.2021.

Prins, S. J., Kajeepeta, S., Pearce, R., Beardslee, J., Pardini, D., ja Cerdá, M. (2020). Identifying sensitive periods when changes in parenting and peer factors are associated with changes in adolescent alcohol and marijuana use. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 0123456789. <https://doi.org/10.1007/s00127-020-01955-0>

Prior D, Farrow K, Hughes N, Kelly G, Manders G, White S and Wilkinson B (2011) Maturity, Young Adults and Criminal Justice: A Literature Review. Birmingham: University of Birmingham.

Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243–263. <https://doi.org/10.1177/13684310222225432>

Reid, K. (2005). The causes, views and traits of school absenteeism and truancy. *Research in Education*, 74(1), 59–82. <https://doi.org/10.7227/RIE.74.6>.

Richards, K. (2014). Blurred Lines: Reconsidering the Concept of “Diversion” in Youth Justice Systems in Australia. *Youth Justice*, 14(2), 122–139. <https://doi.org/10.1177/1473225414526799>

Robertson, J., ja Good, J. (2006). Supporting the Development of Interactive Storytelling Skills in Teenagers. *Proceedings of First International Conference, Technologies for E-Learning and Digital Entertainment (EDUTAINMENT '06)*, 348–357. https://doi.org/10.1007/11736639_46

Scales, P. C., Benson, P. L., Oesterle, S., Hill, K. G., Hawkins, J. D., ja Pashak, T. J. (2016). The dimensions of successful young adult development: A conceptual and measurement framework. *Applied Developmental Science*, 20(3), 150–174. <https://doi.org/10.1080/10888691.2015.1082429>

Schatzki, T. R. (1996). *Social practices: A Wittgensteinian approach to human activity and the social*. Cambridge University Press.

Seivert, N. P., Cano, A., Casey, R. J., Johnson, A., ja May, D. K. (2018). Animal assisted therapy for incarcerated youth: A randomized controlled trial. *Applied Developmental Science*, 22(2), 139–153. <https://doi.org/10.1080/10888691.2016.1234935>

- Sharf, R. H. (2015). Is mindfulness Buddhist? (And why it matters). *Transcultural Psychiatry*, 52(4), 470–484. <https://doi.org/10.1177/1363461514557561>
- Simpson, S., Mercer, S., Simpson, R., Lawrence, M., ja Wyke, S. (2018). Mindfulness-Based Interventions for Young Offenders: A Scoping Review. *Mindfulness*, 9(5), 1330–1343. <https://doi.org/10.1007/s12671-018-0892-5>
- Smith, A. R., Chein, J., and Steinberg, L. (2014). Peers increase adolescent risk taking even when the probabilities of negative outcomes are known. *Dev. Psychol.* 50, 1564–1568. doi: 10.1037/a0035696
- Spruit, A., Hoffenaar, P., van der Put, C., van Vugt, E., ja Stams, G. J. (2018). The effect of a sport-based intervention to prevent juvenile delinquency in at-risk adolescents. *Children and Youth Services Review*, 94, 689–698. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.09.013>
- Spruit, A., van der Put, C., van Vugt, E., ja Stams, G. J. (2018). Predictors of Intervention Success in a Sports-Based Program for Adolescents at Risk of Juvenile Delinquency. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(6), 1535–1555. <https://doi.org/10.1177/0306624X17698055>
- Stoilova, M., ja Livingstone, S. (2021). *The 4Cs: Classifying online risk to children*.
 STOP NOW AND PLAN | Child Development Institute. (n.d.-a). Retrieved March 31, 2021, from <https://www.childdevelop.ca/programs/snap>
- Strategy: Crime Prevention Through Parent Education—National Crime Prevention Council. (n.d.). Retrieved March 31, 2021, from <http://archive.ncpc.org/topics/bullying/strategies/strategy-crime-prevention-through-parent-education.html>
- Tajfel, H., ja Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel ja W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.
- Tani-Jürisoo, K (2018) TAASTAVA ÕIGUSE PÕHIMÕTETE JA ALAEALIST MÕJUTAVATE MEETODITE KASUTAMINE POLITSEITÖÖS.
- Trotter, C. J. (2017). Working with families in youth justice. *Probation Journal*, 64(2), 94–107.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., ja Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell.
- Walden, A. L., Stancil, N., ja Verona, E. (2019). Reaching underserved youth: A pilot implementation of a skills-based intervention in short-term juvenile detention. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 47(2), 90–103. <https://doi.org/10.1080/10852352.2019.1582147>
- Walker, L. (2008). *Italy's Inspiring Growth Mindset: How the Juvenile Detention Centre "Ferranti Aporti" Teaches Compassion and Kindness* (SSRN Scholarly Paper ID 2137924). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2137924>
- Walters, G. D. (2019). Predicting early adolescent offending with criminal victimization and delinquent peer associations by way of negative attitudes toward the police. *Law and Human Behavior*, 43(6), 517–526. <https://doi.org/10.1037/lhb0000341>
- van der Laan, A. M., Beerthuizen, M. G. C. J., ja Barendregt, C. S. (2019). Juvenile sanctions for young adults in the Netherlands: A developmental perspective. *European Journal of Criminology*. <https://doi.org/10.1177/1477370819854163>

van der Put, C. E., Creemers, H. E., ja Hoeve, M. (2014). Differences between juvenile offenders with and without substance use problems in the prevalence and impact of risk and protective factors for criminal recidivism. *Drug and Alcohol Dependence*, 134, 267–274. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.10.012>

Wang, C., Luo, J., Nie, P., ja Wang, D. (2019). Growth Mindset Can Reduce the Adverse Effect of Substance Use on Adolescent Reasoning. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01852>

Warde, A. (2005). Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131–153. <https://doi.org/10.1177/1469540505053090>

Weiler, L. M., Haddock, S. A., Zimmerman, T. S., Henry, K. L., Krafchick, J. L., ja Youngblade, L. M. (2015). Time-Limited, Structured Youth Mentoring and Adolescent Problem Behaviors. *Applied Developmental Science*, 19(4), 196–205. <https://doi.org/10.1080/10888691.2015.1014484>

White, M., ja Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. W.W. Norton & Company, Inc.

Vogel, M., Hoeben, E. M., ja Bernasco, W. (2021). Nearby Neighbourhood Influences on Adolescent Offending. *The British Journal of Criminology*, 61(1), 228–250. <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa069>